

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ВІННИК ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 378.378.14.111.147.

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО–ВИХОВНОЇ
РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.04-теорія і методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Барбіна Єлизавета Сергіївна

доктор педагогічних наук,

професор

Херсон-2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	14
1.1. Аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження.....	14
1.2. Культурологічна підготовка як предмет наукових досліджень	29
1.3. Культурологічна підготовка студентів у контексті світових тенденцій її розвитку	45
Висновки до 1 розділу	60
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ УНІВЕРСИТЕТУ	62
2.1. Сучасний стан культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	62
2.2. Критерії, показники та рівні культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	76
2.3. Діагностика рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи.....	86
Висновки до 2 розділу.....	102
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТУ	105
3.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.	105
3.2. Реалізація педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи	119

3.3. Аналіз результатів дисертаційного дослідження	148
Висновки до 3 розділу	161
ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
ДОДАТКИ	196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна програма

ДЗ – Державний заклад

ДВНЗ – Державний вищий навчальний заклад

ХДУ – Херсонський державний університет

ФДПО – Факультет дошкільної та початкової освіти

КГ – Контрольна група

ЕГ – Експериментальна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах модернізації національної системи освіти України особливого значення набуває культурологічна підготовка фахівців нової генерації, здатних орієнтуватися в складному соціокультурному просторі, спрямованих на постійне самовдосконалення загальнокультурного рівня, на засвоєння традицій європейської і світової культур, на осмислення проблем освіти в широкому соціально-культурному контексті.

У цьому аспекті актуалізується й проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у системі навчально-виховної роботи вищих навчальних закладів, яка має бути спрямована на формування не лише фахової, методичної, а й загальнокультурної компетенції, на створення культуротворчого навчально-виховного середовища з подальшою готовністю майбутніх учителів до реалізації культурологічного підходу в професійній діяльності.

Проблема культурологічної підготовки знайшла своє відбиття у багатьох філософських та психолого-педагогічних дослідженнях.

Теоретико-методологічні та дидактичні аспекти культурологічної підготовки учнівської молоді розглядали Г.Васянович [38], А.Арнольдов [8-9], Л.Буєва [31], І.Кефелі [109], Г.Дегтярьова [70], О.Музальов [161], Г.Онкович [170] та інші; питання культурологічного змісту освіти досліджували З.Донець [79], І.Луцька [143], М.Булигіна [32], Т.Іванова [105], Л.Руденко [206], О.Макареня [147] та ін.

Загальні питання реалізації культурологічного підходу у системі освіти обґрунтовано у дослідженнях Є.Бондаревської [26-27], І.Зязюна [97-99], О.Рудницької [207-208], В.Сластьоніна [218]; педагогічні умови культурологічної підготовки студентів досліджено у роботах Н.Крилова [128-129], В.Маслова [151], С.Прийми [196], О.Шевнюка [246-248]; інформаційне та методичне забезпечення культурологічних курсів вивчали

В.Виткалов [40-41], Л.Зеліско [92], фахову спрямованість культурологічної підготовки – З.Скринник [217], З.Гіптерс [56] та інші.

У зв'язку з професійною підготовкою вчителя початкової школи досліджено його мистецьку культуру (О.Лисевич [136-138]) методичну, естетичну, організаційну культуру (І.Артемьєва [10], С.Литвиненко [141], Л.Гарбузенко [54], В.Борщенко [30]), культуру розумової праці (І. Ігнатова [102]), комунікативну (О.Савченко [209-210]), інформаційну (Р.Гуревич [66], А.Коломієць [116], С.Прийма [196], Н.Островерхова [178]), емоційну культуру (Т.Стас [226], П.Анісімов [6], О.Кулеба [132], І.Могилей [159], О.Самарокова [212], Т.Яценко [254] та ін.). Важливими є наукові висновки В.Гриньової про педагогічну культуру майбутнього вчителя, котра є педагогічною системою і водночас її елементом, особистісним утворенням, діалектичною, інтегрованою єдністю педагогічних цінностей. Окремі питання зазначеної проблеми в контексті професійної підготовки майбутніх учителів розкрито у дослідженнях Б. Андрієвського, Є. Барбіної [14-15], Н. Кічук [110], Л. Коваль [111-112], Н. Казакової [107], Л. Петухової [191] та ін.

Для нашого дослідження важливими є наукові висновки В.Гриньової про педагогічну культуру майбутнього вчителя, котра є педагогічною системою і водночас її елементом, особистісним утворенням, діалектичною, інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються у різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх [63, с.236].

Натомість проблема культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи як важливої складової професійної підготовки і професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців ще не стала предметом окремого наукового дослідження.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, культурологічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми зумовив виокремлення

суперечностей між:

- сучасними соціокультурними вимогами до культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи та реальним станом готовності студентів до їх виконання;

- об'єктивною потребою суспільства у високопрофесійних фахівцях початкової школи та недостатньою їхньою культурологічною підготовкою у системі навчально-виховної роботи університетів;

- потенційними можливостями навчально-виховного процесу університетів і відсутністю навчально-методичного забезпечення культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи;

- необхідністю застосування в роботі університетів новітньої моделі та педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи та неспроможністю сучасної вищої школи системно їх реалізувати.

Отже, об'єктивні потреби суспільства в усвідомленні особистісно-професійної значущості культурологічної підготовки майбутніх фахівців, практика підготовки майбутніх учителів початкової школи в університетах, наявні суперечності, необхідність та можливість їх подолання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи у системі навчально-виховної роботи університету»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Херсонського державного університету в рамках тем «Моніторинг освітньо-наукового простору як фактор інноваційного розвитку вищого навчального закладу» (ДР № 0112U001436); «Розроблення системи управління якістю електронних освітніх ресурсів вищих навчальних закладів» (ДР № 0115U001128).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Херсонського державного університету (протокол № 7 від 02.02.2009

р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 3 від 27.04.2010 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та експериментальній апробації моделі та методики реалізації педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університетів.

Для здійснення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз філософської, психолого-педагогічної та культурологічної літератури з метою уточнення й наукового обґрунтування сутності та структури понять «культурологічна підготовка» та «культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкових класів.

3. Теоретично обґрунтувати та практично реалізувати педагогічні умови, що є необхідними для позитивної динаміки сформованості культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи.

4. Розробити й експериментально перевірити модель та методику реалізації педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університетів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у системі навчально-виховної роботи університету.

Гіпотеза дослідження. У дослідженні висунуто припущення про те, що культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи як цілісне структурне утворення у системі професійно-педагогічної підготовки і

складова цієї системи, що пронизує всі її компоненти, буде ефективною, якщо у системі навчально-виховної роботи університету реалізувати такі педагогічні умови:

- забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення;
- опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування;
- залучення майбутніх учителів початкової школи до активної культурологічної діяльності.

Для розв'язання окреслених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження:**

- *теоретичні* – вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної, культурологічної літератури з досліджуваної проблеми з метою теоретичного узагальнення ключових положень до її розв'язання; аналіз, синтез, порівняння, узагальнення-з метою визначення сутності і структури культурологічної підготовки (1.1;1.2); вивчення, аналіз й узагальнення досвіду професійної підготовки майбутніх учителів з метою діагностики сучасного стану їх підготовленості до культурологічної діяльності (2.1); узагальнення науково-теоретичних і емпіричних даних для побудови моделі, визначення та обґрунтування педагогічних умов, реалізація яких сприятиме культурологічній підготовленості майбутніх учителів (2.2; 2.3; 3.1);

- *емпіричні* – анкетування, спостереження, аналіз педагогічних явищ і процесів, інтерв'ювання студентів, викладачів, учителів початкової школи для фіксації основних суперечностей та недоліків у змісті, методах і формах культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи; методи експертного оцінювання й узагальнення незалежних характеристик; самооцінка та самоспостереження (2.1; 2.2; 2.3);

- *педагогічний експеримент* – (констатувальний, формувальний та

прикінцевий етапи) з метою перевірки ефективності реалізації педагогічних умов, моделі та методики культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у системі навчально-виховної роботи університету;

- *статистичні* – статистичне опрацювання результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація для визначення достовірності й репрезентативності одержаних даних педагогічного експерименту (2.3; 3.3)

Експериментальною базою дослідження було обрано Херсонський державний університет (факультет дошкільної та початкової освіти); ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (факультет початкового навчання); Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка (кафедра педагогіки та методики початкової освіти); ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (кафедра теорії та методики початкової освіти); Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини (кафедра теорії початкового навчання).

Дослідно-експериментальною роботою на різних етапах було охоплено 237 студентів, 25 викладачів, 43 вчителів початкової школи. У формувальному експерименті брали участь 208 майбутніх учителів, з них: 103 особи – експериментальна група та 105 – контрольна група.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи (забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексії стосовно її удосконалення; опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування; залучення майбутніх учителів початкової школи до активної культурологічної діяльності); розроблено модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у системі

навчально-виховної роботи університету; визначено критерії і показники рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи: ціннісно-мотиваційний (професійно-гуманістична спрямованість, наявність ціннісних професійних мотивів, мотивація на успіх); змістово-процесуальний (система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін, сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки, культурологічні вміння); оцінно-поведінковий (наявність комунікативних якостей, здатність до емпатії, прояв толерантності), якісні характеристики рівнів: високий, середній, низький;

– уточнено сутність і структуру понять: «культурологічна підготовка» та «культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи»;

– подальшого розвитку набули теорія та методика культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Практична значущість одержаних результатів полягає у створенні: навчально-методичного посібника «Культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи»; тезаурусу основних термінів, понять та визначень культурологічної підготовки; спецкурсу «Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи», а також у розробці комплексу досліджуваних методик для визначення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи.

Основні положення і висновки експериментального дослідження можуть бути використані у процесі культурологічної підготовки студентів викладачами ВНЗ, студентами, магістрантами, вчителями початкової школи.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в систему навчально-виховної роботи ДЗ Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (акт про впровадження № 1078/01 від 06.06.2016 р.); Херсонського державного університету (акт про впровадження № 01-28/1164 від 10.06.2016 р.); Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (акт про впровадження № 01-15/06-01-1008 від 10.06.2016 р.); Дрогобицький державний

педагогічний університет імені Івана Франка (акт про впровадження № 10-03 від 13.06.2016 р.), Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини (довідка про впровадження № 1539/01 від 23.06.2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дисертаційного дослідження доповідалися на регіональних, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних і науково-методичних конференціях:

- *міжнародного рівня:* V міжнародна науково-практична конференція «Інформатизація освіти України. ІКТ у вищих навчальних закладах» (Херсон, Україна, 2009), IX Международная научно-практическая конференция «Инновационные технологии в образовании» (Ялта, Украина, 2012), Міжнародна науково-практична конференція «Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця» (Ялта, Україна, 2012), IX Міжнародна науково-практична конференція «ІКТ в освіті, дослідженнях та індустріальних додатках» (Херсон, Україна, 2013), Міжнародна науково-практичній конференції «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті педагогічних ідей Фрідріха Фребеля» (Херсон, Україна, 2014);

- *всеукраїнського рівня:* Всеукраїнська науково-методична конференція «Використання сучасних педагогічних технологій під час викладання дисциплін гуманітарного циклу в дошкільній та початковій ланках освіти» (Херсон, 2008), Всеукраїнська науково-практичній конференції «Проектування соціально-розвивального середовища сучасного навчального закладу» (Херсон, 2009), Всеукраїнська науково-методична конференція «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього простору» (Бердянськ, 2009);

- *регіонального рівня:* Перша регіональна науково-методична конференція «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія,

теорія, практика» (Херсон, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 13 друкованих працях (11 одноосібних), з яких: 6 статті у наукових фахових виданнях України, 1 – стаття у зарубіжному виданні, 4 – матеріали, тези конференцій, 2 – навчально-методичні посібника.

Особистий внесок здобувача в публікаціях, виконаних у співавторстві, полягає в проектуванні методики та технологій культурологічної підготовки студентів вишу в інформаційному суспільстві [3]; визначенні компонентів підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення науково-професійних досліджень [4].

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (258 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки, з них основного тексту – 158. Робота містить 10 таблиць, 4 рисунки, розміщених на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У першому розділі проаналізовано поняттєво-категоріальний апарат дослідження; здійснено аналіз проблеми культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у наукових дослідженнях та психолого-педагогічній літературі; проаналізовано культурологічну підготовку студентів у контексті світових тенденцій її розвитку.

1.1. Аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження

Необхідність запровадження культурологічного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів актуалізована рядом загальнодержавних напрямів реформування вищої освіти, що висвітлені у нормативно-правових документах державних органів управління.

Основні положення культурологічної підготовки студентів визначаються у нормативно-правових документах, які регламентують діяльність освітянської сфери, зокрема: законах України («Про освіту» [90], «Про вищу освіту» [89]), концепціях (Концепція національного виховання [120], Концепція педагогічної освіти [121], Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [191]), Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті [166], Цільовій комплексній програмі «Вчитель» [244].

Проведений аналіз основних діючих нормативно-правових документів у сфері освіти дозволив виділити декілька загальних напрямів (обґрунтувань, принципів, завдань), що стали підґрунтям нашого дослідження.

У діючому Законі «Про вищу освіту» [89] зазначено, що зміст вищої освіти – це не тільки сукупність професійних компетенцій, а й «система світоглядних і громадських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, ... культури та

мистецтва» (р.І, ст. 1). Далі підкреслюється, що «навчально-виховний процес має забезпечити студента орієнтуватися у гуманітарній та соціальній сфері» та «забезпечити інтелектуальний, моральний, духовний, естетичний і фізичний розвиток особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості» (р.VII, ст. 41).

Про необхідність модернізації навчального процесу стверджується у Державній національній Програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Зокрема серед основних шляхів реформування освіти передбачено підготовку нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня.

Особливої уваги заслуговують принципи реалізації Програми:

- гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи;

- гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення;

- національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин;

- нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та всебічно розвиненої особистості [165].

Проаналізовані положення корелюють з освітньо-кваліфікаційною характеристикою підготовки бакалаврів за напрямом підготовки «Початкове навчання» [53]. Основна мета педагогічної освіти бакалавра – підготовка фахівця, здатного забезпечити: різнобічний розвиток соціально-активної,

гуманістично спрямованої особистості; озброєння учнів системою комунікативних умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання; формування уявлень про прийоми і методи початкового навчання та їх ролі у пізнанні оточуючої дійсності. Для реалізації цієї мети випускнику повинні бути притаманні: висока мораль, культура, інтелігентність, професійна компетентність, творче педагогічне мислення, гуманістична спрямованість діяльності, здатність вести науково-дослідну роботу з проблем освіти [53, с.7].

Серед вимог до випускників наявні знання основних віхів історії світової та української культури, уміння формувати в учнів початкових класів уявлення про навколишній світ, природні явища та суспільні процеси і зв'язки; готувати школярів до засвоєння надбань культури, в т.ч. художньої, враховуючи особливості дитячого сприймання і рівень підготовки школярів, прищеплювати їм інтерес до мистецтва, до участі в художньо-творчих процесах [53, с.10].

Освітня виробнича функція випускника ВНЗ за кваліфікацією «вчитель початкової школи» передбачає реалізацію типового завдання діяльності – ознайомлення учнів з особливостями візуального мистецтва, його видами та жанрами. Зміст відповідної професійної компетенції сформульовано таким чином – спираючись на знання історії світового та українського мистецтва і українознавства, використовуючи міжпредметні зв'язки, інтеграцію різних видів мистецтв на уроках та в позаурочній діяльності, вміти забезпечувати учнів знаннями про самобутність і своєрідність українського національного мистецтва та його місце у просторі загальнолюдських цінностей з метою засвоєння учнями культурних здобутків нації, формування почуття відповідальності за їх збереження, виховання поваги до національного мистецтва [53, с.43].

До соціально-особистісних компетентностей випускника за ОКР «бакалавр» належить формування стійкого світогляду, правильного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття,

духовної культури. Її відображає система компетенцій:

1. Засвоювати та реалізовувати наукові та культурні досягнення світової цивілізації, шанобливо ставитися до різних культур, релігій, ідей збереження миру, неухильно дотримуватись прав людини.

2. Критично оцінювати політичні, економічні, екологічні, культурні й інші події та явища.

3. Знати сутність явищ і процесів реального світу, свідомо використовувати наукові знання у пізнавальній і професійній діяльності.

4. Культурологічні питання сучасності розглядати з позицій вшановування традицій і звичаїв свого народу та культурного надбання людства.

5. Аналізувати явища духовного життя, орієнтуватися у багатому світі духовної культури людства, різноманітності релігійних учень.

6. З'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки в історичних подіях, аналізувати й узагальнювати історичний матеріал у певній системі, порівнювати історичні факти на основі здобутих із різних джерел знань.

7. Дотримуватися загальнолюдських моральних норм і цінностей, сприяти зміцненню моральних засад суспільства [174, с.99].

Таким чином, серед пріоритетних напрямів реалізації фахової підготовки у нормативно-правовій базі професійної освіти майбутніх учителів початкових класів передбачено культурологічну складову професійної компетентності.

Залучення людини до культури завжди пов'язано з періодом її навчання й виховання у початковій школі. У наукових дослідженнях та практиці початкової освіти аналізуються різнобічні аспекти входження дитини у світ сучасної культури, що постійно змінюється й розвивається. Вплив безлічі типів культур, яке зазнає молодший школяр, часто-густо зумовлює його занурення у масову культуру, утягуючи його у світ насильства й агресії, розваг і споживання [125; 164].

Осмислення ситуації, що склалась у суспільстві багатоаспектно

здійснюється у численних наукових дослідженнях і одним з аспектів такого розгляду є культурологія (В.Біблер [21], С.Гессен [55], М.Каган [107] та інші), а також культурологія освіти, що відзеркалює взаємозв'язки культури та освіти (О.Бондаревська [27-28], Л. Настенко [164], В. Руденко [205] та інші).

Вперше використання терміна «культурологія» в науковому обігу (згідно Оксфордському словнику) відзначено в 1913 році, коли його вжив німецький вчений В. Оствальд, у подальшому у 1941 році його підтримав американський антрополог Л.А.Уайт. Саме з його ім'ям, у словнику М.Вебстера, культурологія визначається в спеціальному сенсі як методологія, в якій культура розглядається як самодостатній процес, а культурні риси - в якості незалежних факторів [232].

Культурологія – не тільки нова галузь знань, але й світоглядна дисципліна, що доповнює філософію, котра у ряді своїх сучасних напрямів сама починає спиратися на культурологічні дослідження. Сьогодні культурологія визнається як сучасна основа гуманітарних наук, перебуваючи в стадії становлення. З її появою починає формуватися поняття «культурологічна освіта» та з'являється новий напрям – культурологічний.

У широкому сенсі культурологія нині трактується як комплексна гуманітарна наука, яка охоплює всю сукупність знань про культуру і містить в собі філософію культури, теорію культури, історію культури, культурну антропологію, соціологію культури, прикладну культурологію, історію культурологічних навчань [134].

У вузькому сенсі під культурологією розуміється загальна теорія культури, на основі якої розвиваються культурологічні дисципліни, які вивчають окремі форми культури, такі як мистецтво, наука, моральність, право та інші.

В сучасній освіті культурологія визначається як нова галузь знання, оскільки в ній найбільш повно виявляються принципи гуманізму, високої моральності і самоцінності кожної особистості.

Культурологічний підхід у системі освіти визначає необхідність відповідного наповнення змісту освіти на усіх його рівнях – від початкового до вищого. Як відомо, зміст освіти сучасної початкової та вищої шкіл визначається державними освітніми стандартами, у яких, на жаль, культурологічна спрямованість все ще не є системоутворюючою [53].

У таких складних умовах підвищується роль вчителя, котрий здатний зробити зміст освіти та його організацію культуроємними, в зв'язку з чим набуває актуальності культурологічна підготовка вчителя. Особливої значущості вона набуває для вчителя початкової школи, який забезпечує входження молодшого школяра у найбільш складний сенситивний період його особистісного становлення й розвитку та соціальне занурення у складний і багатогранний світ сучасної культури.

Аналіз теоретичних досліджень з проблеми дослідження потребує осмислення понять «культура», «професійна культура», «педагогічна культура», «культурологія» як базису цілісності культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Як відомо, під культурою розуміють систему надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки і спілкування), що історично розвиваються і забезпечують репродукування і зміну соціального життя в усіх його основних проявах [231]. Науковий термін «культура» – досить складне, багатогранне і фундаментальне явище, що має безліч змістових відтінків, використовується у різних контекстах, відображаючи всі сторони людського буття.

Наукові пошуки філософів, соціологів, культурологів, педагогів, психологів сприяли створенню розмаїття визначень, інтерпретацій і трактувань цієї категорії. Феномен культури, на думку відомого філософа В.Межуєва, полягає у творенні особистості людини в усьому багатстві її суспільних зв'язків і відносин [155]. В класичній філософії культура невід'ємна від розвитку, наголошує він: «дійсним змістом культури є розвиток самої людини, розвиток її творчих сил, відносин, потреб,

здібностей, форм спілкування тощо» [156, с. 42]. Ці програми, як підкреслює В.Межуєв, представлені різноманітністю знань, норм, навичок, ідеалів, зразків діяльності, поведінки і спілкування, ідей, гіпотез, вірувань, завдань, ціннісних орієнтацій тощо. У своїй сукупності і динаміці вони утворюють історично накопичуваний соціальний досвід. Культура зберігає, транслює цей досвід, передає його від покоління до покоління.

Як зазначає С. Гончаренко, культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості та рівень освіченості й вихованості особистості [199].

Вивчення ж суспільства через культурологічні процеси особливо важливе сьогодні, адже сприйняття його лише через економічні та політичні процеси збіднює людство. Практицизм, технократія знеособлюють індивідуальність, негативно позначаються на ній, помітно знижуючи рівень культури народів. Культурологічна база уможливить розуміння важливості та значущості таких феноменів суспільної свідомості, як мистецтво, література, філософія, а також найвищого уособлення природи – людини. Аналіз духовних цінностей, їх проекція на процеси сьогодення допоможуть визначити рівень розвитку, стан суспільства в конкретний історичний період, оцінити його з морально-якісного боку.

Сприйняття і розуміння культури як суспільного явища допоможуть кваліфіковано аналізувати, систематизувати, класифікувати та створювати оптимальні моделі процесів духовного, соціально-політичного та культурно-мистецького життя, на цій базі впорядковувати й унормувувати розмаїття форм людської діяльності [58].

«До недавнього часу, – підкреслює академік І.Зязюн, – «культура» не була осмислена педагогікою і включена в її науковий обіг. Аналізуючи різнобічні аспекти співвідношення освіти і культури, він зазначає, що у педагогіці « культура» використовується і як джерело, з якого черпається зміст освіти, і як соціальний регулятив, котрий відображає ціннісні продукти духовної і матеріальної діяльності людини, її властивості та якості як носія і

творця культури, опанувати якою стає можливим завдяки освіті» [98, с. 23].

Сучасна наука виокремлює два основних підходи щодо тлумачення культури:

- аксіологічний – культура як система цінностей;
- діяльнісний – культура як специфічний спосіб людської життєдіяльності [34; 64].

На перетині тисячоліть відбуваються зміщення культури в «епіцентр сучасного людського буття» (В.Біблер [21]), розгляд культури як умови саморозвитку особистості та її розвиток у соціокультурному контексті освіти (А. Козак [115], Н. Крилова [129], О. Рудницька [207] та інші).

Для нашого дослідження важливим є розгляд культури саме з позиції культурологічної підготовки майбутніх учителів у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Згідно з концепцією В.Біблера, культурологічний підхід передбачає унікальність кожної особистості, орієнтує педагогічний процес на формування студента як людини культури, яка розвивається шляхом від «людини освіченої» до «людини культурної», людини з високими естетичними і гуманістичними поглядами, установками на творення і перетворення дійсності за законами краси, здатної до творчого самовираження і самореалізації [21].

Без усвідомлення себе «людиною культури» майбутній вчитель не зможе стати повноцінним фахівцем.

У зв'язку з цим повинна реалізовуватися нова методологія в розробці змісту і технологій педагогічної освіти, в основі якої має знаходитись культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів, котрий і буде сприяти відродженню синонімічності слів «освічений» і «культурний» з визначенням освіти як частини культури, що сприятиме переосмисленню явища освіти крізь призму культури. Тобто, сучасна педагогіка і дидактика мають ґрунтуватися не тільки на психології й логіці, але й, перш за все, на філософії людини і філософії культури [162, с. 36].

У світлі культурологічного підходу до питань освіти І.Зязюн зазначає, що слід уточнити те особливе, що характеризує специфіку культури, яка виявляється в діяльності людини, характеристиці її особистості, що в одному випадку народжує цінності, особистісні смисли, почуття – культуру, в іншому – «дещо інше» – акти технічного відтворення, форми соціальності, під якими прийнято розуміти вияви цивілізації [187, с. 66]. Розглядаючи професійний розвиток особистості в контексті культурних цінностей, він дійшов висновку, що згідно з культурологічним підходом доцільно спрямовувати зміст сучасної професійної підготовки на активне і творче оволодіння особистістю базовими культурними цінностями, народними традиціями, культурними формами взаємодії, співробітництва, способами і методами мистецької діяльності, що ґрунтується на колективному й особистісному культурному досвіді, стилі діяльності тощо. Науковець зауважує, що такі базові психологічні характеристики, як: особистісна спрямованість, поведінкова гнучкість, професійна компетентність, надають змогу майбутньому фахівцю реалізувати особливо ціннісні еталони життєтворчості [187, с. 71]. Особистість має бути зорієнтованою на вивчення і засвоєння традицій власної, європейської і світової культур і цивілізацій, на набуття культурного досвіду, який включає відношення особистості-до себе, до сприйняття світу, а також власний досвід творчої діяльності у культурному соціумі, в якому особистість, занурюючись в атмосферу діалогу, самореалізується як суб'єкт культури. Версія діалогу культур В. Біблера [21, с. 22] ґрунтується на розумінні філософом культури як форми спілкування (діалогу) культур. За його твердженням, культура є там, де є, як мінімум, дві культури. Тому діалог розглядається ним не як узагальнення однакових ознак різних культур, а як взаємопитання та взаємовідповідність, при яких всі культури рівночасні, можуть почути один одного і відповідати один одному.

Як відомо, діалогічна версія культури В.Біблера [21] знайшла своє практичне втілення в освітній практиці. У контексті ідеї культури

відбувається перехід від ідеї «людини освіченої» до ідеї «людини культури». Саме такий підхід передбачає рівноправність усіх учасників навчально-виховного діалогу – учня і вчителя, а також усіх особистостей, з якими вступають у діалог. Таке розуміння значущості діалогу культур, розвиток діалогічності мислення людини XXI століття найчастіше проявляються у шкільній практиці та педагогічній теорії. У контексті нашого дослідження – це дуже важлива характеристика для побудови навчально-виховного процесу як за змістом, так і за формою, а також як засобом розвитку і саморозвитку особистості.

Значущість діалогу для становлення й розвитку особистості, його важливі характеристики пропонує М.Бахтін. Акцентуючи увагу на діалогічній сутності природи самого людського життя він зауважує: «Жити – означає брати участь у діалозі – запитувати, почути, відповідати, погоджуватися тощо» [16, с. 350-351].

Особливо значущим для нашого дослідження є думка П.Сорокіна про те, що основою і фундаментом усякої культури є цінність. «Кожна культура, – стверджує він, – є не просто конгломератом різноманітних явищ, котрі співіснують, однак ніяк між собою не пов'язані, а це - є єдність чи індивідуальність, всі складові частини якої пронизані одним основополагаючим принципом і виражають одну і головну цінність ...» [223, с. 429].

Найважливіші людські цінності створюють своєрідну «систему координат» – систему ціннісних орієнтацій. «До цінностей не можливо просто прилучитися, їх треба створити самостійно, відтворюючи в собі та відновлюючи кожного разу в кожній ціннісній ситуації заново, переборюючи відчуження слабкості, боягузтва та невіри».

Зазначена ідея дуже важлива для педагогічної практики, для нашого дослідження тому, що вона дозволяє визначити у якості вихідної ідеї ідею цінності як основи будь-якої культури та ідею світу людини як світу цінностей, а також розглядати освіту як процес формування ціннісного

відношення особистості до самої себе, до оточуючого світу, до культури і суспільства .

У культурологічному пізнанні проблемі цінностей належить провідне місце, оскільки тлумачення культури як сукупності цінностей, створених людством є широко розповсюдженим. Педагогічний аспект проблеми орієнтації особистості полягає у тому, щоб широкий спектр об'єктивних цінностей освіти і культури зробити предметом усвідомлення, переживання як особистісних потреб, щоб об'єктивні цінності стали суб'єктивно значущими, стійкими життєвими орієнтирами, ціннісними орієнтаціями особистості. Орієнтація майбутнього вчителя на гуманістичні освітні цінності визначається як сходження особистості до культуровідповідних цінностей сучасної освіти (І. Прокопенко). Цінності знаходяться зі знаннями у відношеннях додатковості і здатні регулювати всі форми людської діяльності [198].

Гуманістичні ціннісні орієнтації вчителя ґрунтуються на цінностях освіти, про що переконливо свідчать дослідження цієї проблеми у науковому доробку В.Біблера [19], О.Бондаревської [26], Н.Крилової [128], В.Семиченко [213], В.Сухомлинського [229], О.Сухомлинської [227]. Система гуманістичних ціннісних орієнтацій окреслює аксіологічну складову культурологічної підготовки вчителя і особливої значущості вона набуває для підготовки вчителя початкової школи, адже саме вона є провідним чинником становлення особистості дитини у її духовно-ціннісному контексті.

Тому однією з умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи є удосконалення змісту, форм і методів навчально-виховного процесу, культурне ядро якого мають складати універсальні, загальнолюдські та загальнонаціональні цінності. Саме в звертанні до загальнолюдських цінностей вбачає вихід із кризового стану освіти філософ С.Гессен, що є основним постулатом його «педагогіки культури» [55].

У контексті культурологічної підготовки звернемося до педагогічної

культури майбутніх учителів.

Так, теоретичні підходи до вивчення проблеми формування педагогічної культури вчителя закладені в працях О.Бондаревської [26-29], І.Ісаєва [104], В.Сластьоніна [218] та інших. Зокрема, під керівництвом О.Бондаревської розроблено технологію особистісно-орієнтованої педагогічної культури вчителя, що передбачає спосіб творчого освоєння педагогічної діяльності. Людина, згідно Є.Бондаревської [29], виступає головною цінністю освіти. Вищі смисли і цілі освіти повинні бути пов'язані з її розвитком, соціально-педагогічним захистом, підтримкою індивідуальності, ненасильницьким, культуровідповідним вихованням, створенням умов для творчої самореалізації.

У свою чергу, Н.Барабаншиков [13] визначає педагогічну культуру як синтез педагогічних переконань і майстерності, педагогічної етики та професійно-педагогічних якостей, стилю навчально-виховної роботи і відносини викладача до своєї справи і самого себе. Як специфічно професійне явище педагогічна культура являє собою певний ступінь оволодіння викладачем педагогічним досвідом людства, ступінь його досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку його особистості як педагога. Автор підкреслює, що педагогічна культура є специфічним проявом загальної культури в умовах педагогічного процесу.

Педагогічна культура, на думку І.Ісаєва [104] – це міра і спосіб творчої самореалізації особистості в різних видах професійно-педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, відтворення, створення і передачу педагогічних цінностей і технологій.

Як бачимо, педагогічна культура – це складний соціально-педагогічний феномен, який слід розглядати як інтегровану єдність певних структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду і наукових знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей (гуманізму, справедливості, вимогливої доброти, толерантності, тактовності, прагнення до самовдосконалення), культури

педагогічного мислення, психолого-педагогічної і методичної підготовки, досконалого оволодіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості.

Для нашого дослідження дуже значущим є розгляд педагогічної культури майбутніх учителів В.Гриньовою як діалектичної інтегрованої єдності педагогічних цінностей. Цінності-цілі, цінності-мотиви, цінності-знання, технологічні цінності, цінності-властивості, цінності-ставлення – зазначає дослідниця – є свого роду віссю координат, на основі яких і виокреслюється модель педагогічної культури, спрямовуючи і коригуючи діяльність учителя у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі [63, с. 238].

Виділення педагогічної культури як однієї з найважливіших складових культури суспільства, – наголошує В.Гриньова, зумовлене специфікою педагогічної діяльності вчителя, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. У навчально-виховному процесі головним засобом передачі культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність учителя як носія культури і суб'єкта міжособистісних відносин з унікальною особистістю учня, котра постійно змінюється і збагачується [63, с. 235].

У контексті культурологічної підготовки ми звернулись також до інших граней культури, а саме: професійної культури, інформаційної культури, організаційної культури. Не вдаючись до ґрунтовного висвітлення їх сутності, ми зосередили увагу лише на тих їх складових, котрі в тій чи іншій мірі характеризують й культурологічну підготовку майбутніх учителів.

Так, у дослідженні Я.Черньонкова обґрунтовано, що зміст і характеристики феномену «професійна культура вчителя» визначаються базовими категоріями «культура», «особистість» та «діяльність»; а порівняльний аналіз сутності споріднених понять «професійна культура вчителя» і «педагогічна культура» показав, що професійна культура вчителя ґрунтується на загальній культурі особистості, включає в себе педагогічну

культуру, професійну майстерність, професійну компетентність, комунікативну культуру [245, с. 13].

Для нашого дослідження важливими є висновки автора про те, що в межах культурологічного підходу зв'язки з культурою розглядаються в контексті засвоєння нею певної системи цінностей, про що наголошувалось у процесуальному аналізі феномену культури з позицій культурологічної підготовки майбутніх учителів.

Стосовно інформаційної культури, то до її визначення як наукового поняття застосовують різноманітні підходи, серед яких культурологічний, філософський, інформаційний, психолого-педагогічний та інші. На думку О. Павлова [180], інформаційна культура – це галузь культури, пов'язана з функціонуванням інформації в суспільстві і формування інформаційних якостей особистості. Важливим підґрунтям для нашого дослідження є визначення інформаційної культури А. Коломієць [116], яка розглядає її крізь інформаційну діяльність аксіологічного характеру, зумовлену цінностями культури.

Подальше звернення до витоків трактування складних динамічних інтегральних утворень, якими є різні види культури, дозволило встановити їх багатозначність, складність, варіативність, неоднаковість соціального й професійного «забарвлення» в залежності від впливу різних чинників (В.Гриньова [63]) та різноманітність підходів до її розуміння.

Незважаючи на це, у її становленні та розвитку яскраво виділяються три основні стрижневі підходи (визначені Д. Щербиною, з думкою якої ми погоджуємося), які виокреслюються у процесі теоретичного аналізу філософської, психолого-педагогічної, культурологічної та соціальної літератури, а саме:

- аксіологічний або соціально-ціннісний, згідно якому «культура» оцінюється як система цінностей (В.Розин [203] та інші);
- особистісний, котрий зумовлює процес творчої самореалізації особистості фахівця, який виступає суб'єктом культурно-історичного

процесу (В.Межуєв [155]);

– діяльнісний, за яким культура визначається як особливий спосіб людської діяльності (І. Лощенова [142], І. Пальшкова [182] та інші).

Ґрунтуючись на висновках вітчизняних та зарубіжних науковців щодо філософсько-культурологічного аспекту змісту та сутності культури (С.Гессен [55], М.Каган [107], П.Гуревич [66], В.Межуєв [156] та інші) та виділення ними серед розмаїття підходів та позицій гуманістичної, людинотворчої її сутності як базового положення цього феномену, ми вважаємо, що системотворчим чинником культурологічної підготовки будь-якого фахівця має бути, перш за все, гуманістична спрямованість його особистості та навчально-виховного процесу ВНЗ як цінність-ціль і як цінність-мотив.

Цінності-цілі й цінності-мотиви зумовлюють характер цінностей-знань культурологічної підготовки і є тим підґрунтям, що сприяють становленню й розвитку майбутніх учителів як гуманних особистостей, що, в свою чергу, потребує гуманітаризації змісту культурологічної підготовки та гуманізації форм і методів навчально-виховного процесу [153, с. 38].

Культурологічна підготовка – процес складний, динамічний, багатоструктурний, що має кінцевий та проміжні результати, серед яких значущою ланкою у цілісному взаємозумовленому і взаємозбагачуючому ланцюгу є способи комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про культурологічну підготовку – комунікативні вміння та вміння передати культуротворчий досвід підростаючому поколінню. І передумовою успішності цього процесу є професійно необхідні якості особистості, котрі з культурологічної точки зору є духовними цінностями (Є.Помиткін [193]). До них, додержуючись структурної ієрархії В.Гриньової [64] відносимо:

– професійно спрямовані параметри (любов до дітей і професії, відповідальність, тактовність тощо);

– інтелектуальні параметри (гнучкість, варіативність, самостійність мислення тощо);

- індивідуально-психологічні якості (стриманість, вимогливість, спостережливість тощо);
- екстравертивні якості (повага до людини, комунікативність, справедливість тощо).

Отже, виокреслені нами характеристики культурологічної підготовки – гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу та особистості майбутніх учителів (як системотворчий її чинник), яку ми розглядаємо як цінність-ціль і цінність - мотив, що зумовлюють характер цінностей-знань, гуманізацію форм і методів навчально-виховного процесу ВНЗ, гуманітаризацію змісту культурологічної підготовки та наявність професійно необхідних культурологічних умінь та якостей особистості, на наш погляд, утворюють систему-цінність, яка є змістовою основою культурологічної підготовки.

1.2. Культурологічна підготовка як предмет наукових досліджень

З метою уточнення понятійного апарату дослідження й моделювання культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи ми звернулись до досліджень науковців щодо культурологічної підготовки фахівців, акцентуючи увагу, перш за все, на сутності цього поняття та його структурних компонентах.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що різнобічність наукових поглядів щодо тлумачення культурологічної підготовки зумовлена неоднозначністю позицій у цій сфері, за яких процес культурологічної підготовки майбутніх учителів розглядається не тільки як шлях оволодіння особистістю певною професією, але і як спосіб залучення її до сучасної культури [65; 154; 186; 206].

Як відомо, культурологічна підготовка майбутніх учителів розглядається як складне структурне утворення у системі професійно-педагогічної підготовки, вона є і складовою цієї системи вищого порядку,

системотвірним чинником і «наскрізною» ланкою, яка пронизує всі її компоненти.

У теоретичних дослідженнях накопичено достатньо висновків про сутність культурологічної підготовки, під якою розуміють планомірний педагогічний процес, який ґрунтується на засадах культурологічної спрямованості, гуманізації і гуманітаризації навчально-виховного процесу, діалогової взаємодії його суб'єктів; посилення у навчальних планах дисциплін, які забезпечують підвищення загальнокультурного рівня, духовного розвитку майбутнього спеціаліста, теоретичну і практичну підготовку до культуровідповідної діяльності; використання у навчально-виховному процесі національних культурних здобутків, збагачення змісту кращими зразками світової культури, оволодіння знаннями, уміннями і навичками використання їх у професійно-педагогічній діяльності; естетизація дозвіллевої діяльності, створення культуротворчого середовища формування майбутнього спеціаліста; культуровідповідної діяльності у позанавчальний час [57; 59; 74].

Водночас культурологічна підготовка містить могутній когнітивний потенціал, формує ціннісно-мотиваційні засади професійної діяльності, суттєво збагачує її функції, забезпечує посилення креативних компонентів педагогічної освіти [144, с. 205].

Актуальність культурологічних аспектів підготовки сучасного фахівця зумовлена об'єктивними вимогами якісних характеристик особистості й діяльності спеціаліста, стверджує Н.Крилова [129], що створює потребу в адекватному розвитку вищої освіти: переосмисленні змісту освіти й виховання майбутнього спеціаліста, розробку й послідовну реалізацію гуманістичної концепції викладання. Культурологічна підготовка посилює антропоцентричний напрям освітніх процесів. Один зі шляхів підвищення її ефективності – збільшення культуромісткості змісту, технологій, організаційних форм освіти, виховання і розвитку особистості.

Не можна не погодитися з думкою Т. Іванової, яка зауважує, що

завданням культурологічної підготовки майбутніх учителів є пошук шляхів освоєння культурологічного досвіду людства. На цій основі, – стверджує вона, – має бути створена цілісна система умов, що сприяють соціокультурному розвитку особистості майбутніх учителів і забезпечують його. Процес культурологічної підготовки, спрямований на усвідомлення вчителем своєї ролі в трансляції культури учням, робить його відповідальним за свою освіту і свій особистісний досвід не тільки як людини освіченої, але й культурної [101, с 68].

При цьому, формування культури майбутнього учителя може розглядатися як багатоаспектна проблема, що має актуальне соціальне та наукове значення. Йдучи шляхом розвитку культури особистість постійно збагачується, стає здатною сприймати сучасні проблеми суспільства, змінювати свій внутрішній світ через необхідність полісистемного культуросприйняття, формування загальнолюдських цінностей та толерантного ставлення до цінностей, що репрезентують різні світогляди та культури.

Полісистемна сутність культурологічних проблем, гуманістичних цінностей, структурних компонентів сучасної освіти, на думку більшості дослідників, полягає в тому, що гуманна особистість – це, насамперед, людина добра й справедлива, що поважає інших і завжди готова прийти на допомогу. Гуманна людина ставиться до інших, як до самої себе, живе в гармонії з природою, вона є вихованою і милосердною. Серед моральних рис їй притаманні чесність, порядність, безкорисливість, відповідальність, милосердя, співпереживання тощо [105].

Висловлене вище й зумовлює визначення головної концептуальної ідеї, сутність якої полягає в тому, що культурологічна підготовка має будуватися на принципах поліетнічності та полікультурності з метою забезпечення гармонійного співіснування представників різних етносів в умовах глобалізаційних процесів, що й пояснює аксіологічний напрям в освіті, посилення ролі ВНЗ у формуванні духовно-моральної, художньо-естетичної

та полікультурної складових професійної підготовки майбутнього вчителя . Адже саме вища цінність освіти та її цілі мають спрямовувати на духовний розвиток і творчу самореалізацію особистості в культурі, в становленні її суб'єктом культури, а також забезпечення її входження у світ сучасної та вітчизняної культури. Вчитель, при цьому, покликаний стати людиною, що полегшує процес пізнання, сприяючи становленню в кожному вихованцеві почуття власної гідності, самоповаги, прагнучи забезпечити максимальний психологічний комфорт його повноцінного розвитку. Викладання в цьому випадку стане не просто засобом передачі інформації, а процесом радісного мотивованого осмислення навчально-виховного процесу.

Разом з тим, в існуючих нині теорії та практиці педагогічної освіти проблема культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи ще не досліджена комплексно і цілісно, а формування особистості майбутнього вчителя, його «професійна спроможність» оцінюються лише через зовнішні атрибути, наявність освітніх смислів.

Тому, як свідчать результати наукових досліджень [85; 112; 126; 248], завдання культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи полягає в пошуку шляхів освоєння культурного досвіду людства і на основі цього створення цілісної системи умов, що сприяють і забезпечують соціокультурний розвиток особистості майбутнього педагога. Процес культурологічної підготовки має бути спрямований на усвідомлення майбутнім педагогом своєї ролі в трансляції культури майбутньому поколінню, що робить його відповідальним за свою освіту. Однією з основних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи є розгляд змісту педагогічної освіти, культурне ядро якого повинні складати універсальні та загальнонаціональні цінності. Залучення до культури майбутніх учителів початкової школи має здійснюватися більшою мірою через організацію діяльності, культура виховується саме через діяльність. Незважаючи на вжиті останніми роками заходи щодо гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, в діяльності вузів зберігається розрив

навчання і виховання, має місце нераціональний відбір базового компонента вищої освіти в навчальних планах, що обумовлює їх слабку гуманітарну і виховну насиченість, занижену морально-психологічну та ціннісно-формуючу спрямованість.

Аналіз освітнього процесу вищого навчального закладу дозволяє встановити, що разом з поступальним розвитком науки, у галузі вищої освіти продовжує зберігатися вузькопредметна підготовка фахівців. Тому, величезне значення має виявлення культурологічного потенціалу навчальних дисциплін, який інакше залишається не реалізованим. Це актуально для педагогічного вузу, вся система освіти якого повинна бути націлена на підготовку високоморального, культурного вчителя. Майбутньому вчителю початкових класів належить донести красу світу, створену за багатовікову історію, до серця кожного вихованця і втілити її в культуру особистості і моральні відносини між людьми [205, с. 44].

В основу підготовки майбутніх учителів початкової школи має бути покладена ідея її культурологізації – глибини і широти філософських, загальнонаукових і спеціальних знань. А викладання будь-якої дисципліни – побудовано таким чином, щоб навіть найбільш вузькоспеціальна навчальна інформація сприймалася б як невід’ємна частина культури.

Спрямованість сучасної педагогічної освіти на особистість майбутнього учителя початкової школи як суб’єкта культури спілкування, пізнання і соціальної творчості підвищує і роль самого студента в освоєнні педагогічної професії [209; 241].

Отже, сьогодні освіті необхідний вчитель, який не тільки добре знає свій предмет, а й створює умови, що сприяють розвитку і саморозвитку особистості учня. Побудова освітнього процесу на гуманітарних засадах висуває складну задачу перетворення знання з безособової форми в особистісну культуру учня. Іншими словами, лише знаходячи особистісний сенс, знання стають гуманітарними. Звичайно, завдання науки полягає не в тому, щоб розкрити механізм перетворення технократичного знання в

гуманітарне, а в розробці педагогічних умов, що створюють передумови такого переходу. При цьому процес культурологічної підготовки майбутніх педагогів розглядається не тільки як шлях оволодіння особистістю певною професією, але і як спосіб залучення її до сучасної культури.

Отже, урахування таких об'єктивних чинників, як гуманізація всіх сфер життя світової людської спільноти, процесу полілогу світових та локальних культур, переходу до особистісно-орієнтованої навчально-виховної системи вимагає нового, соціокультурного та культурологічного підходів до професійної підготовки педагога, насамперед, вчителя початкових класів.

Сучасний стан професійної підготовки майбутніх учителів у ВНЗ досліджуються багатьма вченими: Н.Бібік [20], В.Бондарем [25], С.Гончаренком [59], В.Гриньовою [63], Н.Кузьміною [131], О.Савченко [209], С.Сисоєвою [215], В.Сластьоніним [218], Л.Хомич [241] та іншими.

Необхідність спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на розвиток у них ставлення до майбутньої педагогічної діяльності як до служіння культурі й освіті зумовлює актуальність вивчення шляхів упровадження культурологічного підходу до професійної підготовки студентів [179].

У контексті висловленого майбутні вчителі початкової школи мають не лише набути професійно-педагогічні компетентності, але і стати носіями цінностей та ідеалів культури своєї країни, здатними до формування культури українського народу у молодших школярів.

А відтак, на першу позицію мають виходити внутрішні чинники особистості вчителя: його загальна культура, структура особистісних здібностей та рис характеру, тобто його особистісні якості; організаторські можливості, а вже потім-знання, уміння, навички з отриманої спеціальності, тобто його кваліфікаційна компетентність з професійної та культурологічної підготовки.

Подальший аналіз теоретико-методологічної літератури з проблеми дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями засвідчив, що окремі

аспекти культурологічної підготовки майбутніх учителів представлені у дисертаційних дослідженнях В.Біблера [19], І.Зязюна [97], Н.Крилової [128], О.Рудницької [208] та інших, які наголошують, що культурологічна підготовка-є системоутворюючим стрижнем психолого-педагогічної теорії та практики.

Теоретико-методологічні проблеми культурологічної підготовки та шляхи їх вирішення розкриваються у роботах Л.Буєвої [31], В.Маслова [151], В.Розіна [203] та інших.

На важливості визначення змісту, методів, системи культурологічних знань і вмінь майбутніх учителів, значущості культурологічної спрямованості і культурологічної підготовленості до відповідної професійно-педагогічної діяльності наголошено в наукових дослідженнях Л. Данилова [68], Т.Іванової [101], І.Луцької [143], Є.Бондаревської [26-29], Ю.Юрченка [252] та інших.

Теоретичне узагальнення проблеми культурологічної підготовки майбутнього вчителя та її вирішення в умовах вищого педагогічного закладу освіти досліджено Л.Настенко [164]. На її думку, культурологічна підготовка майбутнього учителя є системою змістово-педагогічного та організаційно-методичного забезпечення процесу засвоєння студентами культурологічних знань і вмінь, детермінованих гуманістичними ціннісними орієнтаціями, ефективність функціонування якої досягається за умов гармонійної цілісності, взаємообумовленої єдності її структурних і змістових компонентів; культурологічної спрямованості, гуманітарної проблематизації, підвищення культуромісткості змісту педагогічної освіти; домінування діалогу як форми здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Спираючись на тісний взаємозв'язок культури як предмета культурології і підґрунтя для формування особистості вчителя та культурології як фундаментальної науки, яка виконує інтегративну функцію для різних систем знань і є методологічною основою і системоутвірним фактором комплексу гуманітарних наук, а у подальшому – як галузі

міжпредметного науково-прикладного дослідження і спеціальної навчальної дисципліни, дослідниця наголошує, услід за І.Бестужевим-Ладою, що прикладна культурологія здатна допомогти учням наблизитися до освоєння форм суспільної свідомості за умови компетентності вчителя, використання педагогічного потенціалу культурології.

Аналізуючи підходи різних науковців до сутності культурологічної підготовки як цілеспрямованого гармонійно-цілісного творчого педагогічного процесу формування готовності до реалізації культуротворчої функції освітньої діяльності з позицій суб'єкт-суб'єктного підходу, що здійснюється у ході оволодіння знаннями методології, історії та теорії загальнолюдської та національної культури, культурно-мистецькими вміннями і навичками (І.Луцька [143], О.Макареня [147], В.Маслов [151]), Л.Настенко [164] додержується авторської позиції щодо сутності культурологічної підготовки.

Культурологічну підготовку вона розглядає з позицій цілісності та системності як складову системи вищого порядку – професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, котра і є складовою цієї системи, і системотвірним чинником, і "наскрізною" ланкою, яка пронизує всі її компоненти.

Для нашого дослідження важливим є розгляд культурологічної підготовки з психолого-педагогічних позицій, чому присвячені дослідження В.Гриньової [63], Т.Іванової [101], І. Переходько [189], О.Рудницької [207-208], Ю.Юрченка [252] та інших. Ми зосередили увагу, перш за все, на визначенні вказаними авторами структурних компонентів професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в контексті культурологічної підготовки, а саме: гуманістичних, ціннісних орієнтаціях, культурологічних знаннях та вміннях, що уможливають культурологічний аналіз педагогічних явищ.

Ми повністю підтримуємо позицію А. Кудусової [130] про те, що орієнтація майбутнього вчителя на гуманістичні освітні цінності

визначається як сходження особистості до культуровідповідних цінностей сучасної освіти.

Розкриваючи авторський підхід до визначення сутності поняття «гуманістичні ціннісні орієнтації вчителя» Л.Настенко [164] звертається до наукових доробок В.Біблера, Є.Бондаревської, Н.Крилової, В.Семиченко, В.Сухомлинського, О.Сухомлинської, згідно з якими означене поняття ґрунтується на цінностях освіти, як на аксіологічній складовій культурологічної підготовки, а культурологічні знання і вміння відбивають її змістовий і діяльнісний компоненти.

На підставі здійсненого аналізу вихідних положень досліджень проблеми вмінь О.Абдулліною, С.Даниловим, Н.Менчинською, К.Платоновим, В.Сластьоніним, А.Щербаковим, Г.Щукіною, І.Якиманською авторка визначає основні властивості культурологічних умінь, вбачаючи в них: складні інтелектуальні вміння, яким притаманна широка варіативність; узагальнюючі способи оперування соціогуманітарними поняттями, уявленнями в умовах пізнавальної і практичної діяльності, пов'язаної з осмисленням культурно-освітніх явищ і вирішення професійно-педагогічних проблем [164].

Надзвичайно важливими у контексті нашого дослідження є наукові доробки Л.Настенко [164], яка, виокремлюючи і досліджуючи вихідні поняття «гуманістичні ціннісні орієнтації», «культурологічні знання», «культурологічні вміння» інтерпретує їх і як змістовно задану мету, і як зміст, і як результат культурологічної підготовки.

Проте, попри цінність та важливість її наукових висновків для нашого дослідження, авторка не вдається до виокремлення тих особистісних якостей майбутніх учителів, які мають бути сформованими у процесі професійної підготовки для подальшої ефективної діяльності культурологічного спрямування.

Враховуючи специфіку професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи ми виокремили ті з них, які на думку дослідників,

майбутніх учителів і вчителів працюючих є значущими і важливими.

Нами було проаналізовано нову редакцію Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.) [72], щодо вимог до формування особистісних якостей майбутніх учителів, монографії та дисертації останніх років, присвячені підготовці майбутніх учителів початкової школи, сучасні наукові публікації, що стосуються деяких аспектів культурологічної підготовки майбутніх учителів, а також відповіді студентів факультету дошкільної та початкової освіти, викладачів та працюючих учителів-початківців.

Одиницями аналізу ми обрали найбільш поширені у проаналізованих документах та у відповідях особистісні якості вчителя початкової школи, якими мають оволодіти студенти для ефективної професійної діяльності у майбутньому.

Серед особистісних якостей, які прагнуть сформувати викладачі у студентів-майбутніх учителів початкової школи, були названі такі:

- доброта, милосердя – 49.7%;
- емпатія (співчуття до інших) – 57.5 %;
- доброзичливість – 38.9 %;
- толерантність (культурна терпимість) – 87.3 %;
- тактовність – 49.9 %;
- дружелюбність – 38.3 %;
- комунікабельність (комунікативність) – 89.7 %;
- рефлексивність (самопізнання, вміння бачити себе і свої дії) – 43.1 %;
- креативність (здатність до творчості) – 51.2 %.

Студентами було визначено якості вчителя початкової школи, серед яких найбільш повторювались людяність, комунікативність, доброзичливість, толерантність, творчість, люб'язність, тактовність, надійність, емоційна рівновага (самоконтроль).

Одержані дані будуть використані нами у подальшій дослідницькій роботі по-перше, – для уточнення сутності культурологічної підготовки

майбутніх учителів початкової школи, а, по-друге, – для визначення рівнів сформованості означених якостей як складової культурологічної підготовки.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо доцільним представити сутність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у площині чотирьохрівневої структури її змістових компонентів (рис.1.1).

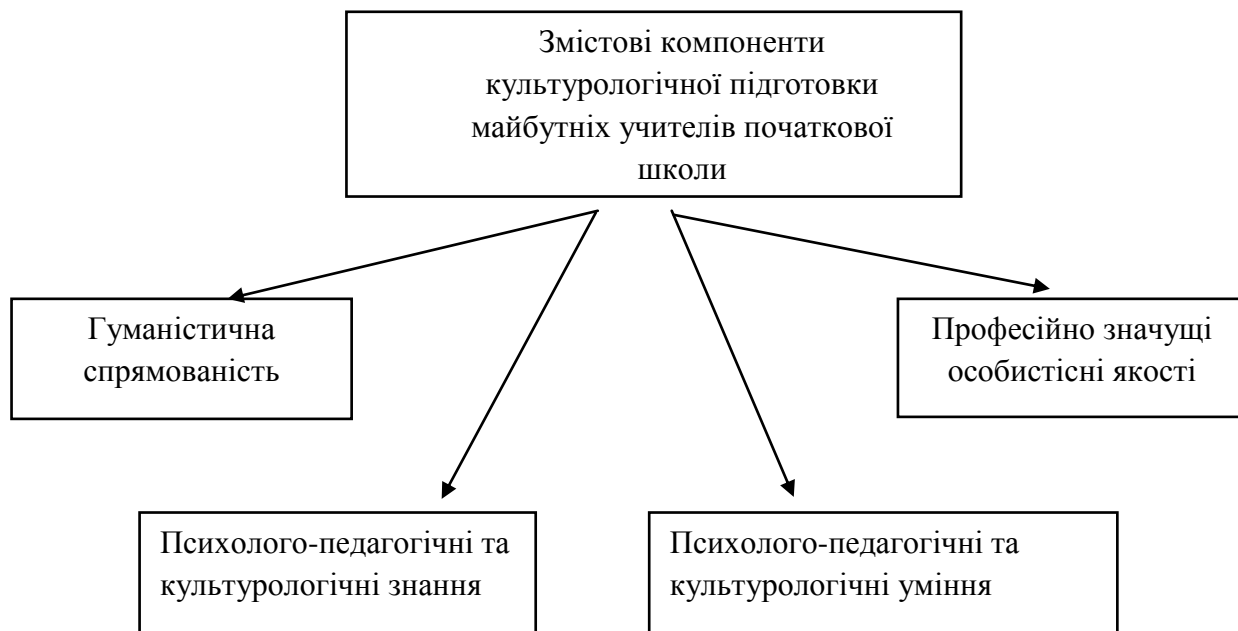

Рис. 1.1. Змістові структурні компоненти культурологічної підготовки

Базовим компонентом культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів є гуманістична спрямованість. Проведений теоретичний аналіз показав, що поняття гуманістичної спрямованості в сучасній психолого-педагогічній літературі розглядається як у діяльнісному, так і в особистісному ракурсах. Відповідно у нашому дослідженні у першому випадку вона відображає певну якість діяльності, тобто той безпосередньо реалізований спосіб організації процесу, який забезпечує досягнення кінцевої мети, що фактично збігається з поняттям гуманізації навчання. Ґрунтуючись на аналізі даних теорії і практики, ми розглядаємо гуманізацію навчання, як цілісний цілеспрямований процес високоорганізованої та взаємообумовленої комплексної навчальної діяльності (викладача, вчителя) і учня (студента, учня), що базується на встановленні істинно суб'єктних

відносин, поваги один до одного, довіри, прийняття особистісних потреб, мотивів і цілей інших учасників педагогічного процесу як значущих. При цьому саме педагог забезпечує встановлення таких відносин, тобто знає, в чому сутність даних відносин, хоче (відчуває потребу) їх реалізовувати та вміє організувати навчально-виховний процес відповідним чином у конкретних умовах педагогічної діяльності. В особистісному плані гуманістична спрямованість виступає як певна якість особистості, що виникає як результат інтеграції окремих збудників, обслуговуючих сферу міжособистісної взаємодії. Це зумовлює інваріантну готовність особистості до встановлення відповідних відносин, незалежно від умов діяльності і учасників взаємодії [130, с. 163].

Важливим компонентом культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів є психолого-педагогічні та культурологічні знання. Згідно з ОКХ підготовки бакалаврів за напрямом «Початкове навчання» за результатами психолого-педагогічної підготовки студенти повинні знати:

- основи загальнотеоретичних дисциплін в обсязі, необхідному для вирішення науково-педагогічних і організаційно-управлінських завдань;
- дисципліни психолого-педагогічного циклу в їх спрямуванні на початкову школу (наприклад, методика навчання математики);
- найновіші дослідження з проблем дидактики і методики навчання та виховання та прийомів навчання у початковій школі;
- основи наукової та управлінської діяльності;
- основні напрями розвитку освіти, систематизації, опрацювання, аналізу, узагальнення та використання інформації;
- основи методичної роботи зі спеціальності, виготовлення інформаційних та науково-методичних матеріалів;
- прогресивні технології навчання та активні методи навчання;
- досвід реалізації гуманістичних ідей у вітчизняній та зарубіжній педагогіці;

- психологію спілкування з учнями і дорослими;
- дисципліни психолого-педагогічного циклу, включаючи народну педагогіку та історію українського шкільництва, фахові методики (викладання мови, читання, математики, природознавства, трудового навчання і художньої праці, образотворчого мистецтва, музичного і фізичного виховання) і методику виховання;
- сучасні форми, методи і прийоми навчання та їх дидактичні можливості; основні напрямки і перспективи оновлення і розвитку національної освіти і педагогічної науки; способи збору, систематизації, узагальнення і використання інформації, проведення дослідницької та методичної роботи за фахом, підготовки інформаційних і науково-методичних матеріалів [53, с.6-7].

Вивчення майбутніми вчителями початкових класів навчальної дисципліни «Культурологія» вирішує такі завдання:

- сформувавши в студента уявлення про специфіку культурологічних знань;
- збагатити його досвідом культурологічного розуміння дійсності;
- допомогти студенту усвідомити значення загальнолюдських цінностей у процесі глобалізації і сприяти поглибленню досвіду спілкування з феноменами світової культури;
- підвищити загальну культурну компетентність;
- сформувавши навички соціально-культурної та психологічної адаптації до інноваційних змін в культурному середовищі.

У процесі вивчення дисципліни студент повинен знати: предмет і методологію науки «Культурологія»; головні категорії і поняття культурології; особливості культурно-історичних епох; закономірності розвитку культури; особливості функціонування та взаємодії особистості і суспільства в культурі; основні тенденції розвитку культури і мистецтва; значення загальнолюдських цінностей у процесі глобалізації [235, с. 227].

Психолого-педагогічні та культурологічні уміння є третім змістовим

компонентом культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів. За результатами психолого-педагогічної підготовки бакалаври повинні уміти:

- творчо застосовувати набуті знання для оптимального розв'язування педагогічних, навчально-виховних та науково-методичних завдань із урахуванням вікових та індивідуальних відмінностей учнів початкової школи, особливостей різних педагогічних ситуацій;

- вести навчально-виховну роботу, визначити ступінь і глибину засвоєння молодшими школярами програмового матеріалу, прищеплювати їм елементарні навички самостійного поповнення знань;

- вести результативну навчально-виховну роботу, оперативно визначати ступінь і глибину засвоєння учнями програмного матеріалу, прищеплювати їм навички самостійного поповнення знань і проведення експериментів з метою виявлення їх природних здібностей;

- застосовувати різноманітні форми і методи навчання, володіти сучасними технологіями навчання та прогресивними методами керівництва навчальною, трудовою, суспільною та іншими видами діяльності учнів;

- самостійно працювати над здобуттям наукових знань та проведенням психолого-педагогічних досліджень, впроваджувати їх результати в практику, володіти навичками роботи з сучасними науковими технологіями обробки та оформлення результатів наукових досліджень, володіти сучасними науковими технологіями обробки інформації;

- вивчати, аналізувати, узагальнювати та поширювати передовий педагогічний досвід, систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, враховуючи позитивний досвід минулого і зарубіжних країн;

- володіти основами професійної риторики;

- раціонально використовувати сучасне навчальне обладнання, технічні засоби навчання та обчислювальну техніку;

- здійснювати спостереження природних об'єктів, краєзнавчу і природоохоронну роботу з учнями [53, с.8].

У ході вивчення дисципліни «Культурологія» студенти повинні уміти: набувати нових теоретичних знань; досліджувати й аналізувати різноманітні джерела; усвідомлювати значення нових культурних знаків; набувати досвіду творчої діяльності; розвивати пізнавальні можливості; орієнтуватись у складній соціокультурній реальності; зрозуміти свою місію в культурі; місце і значення власної професії для розвитку і збагачення культури; набувати досвіду культурної діяльності [235, с. 227].

Важливим компонентом культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів є професійно значущі особистісні якості особистості, які розглядаємо як постійно закріплене ставлення до своєї професії, праці, природи, речей як певної системи мотивів, форм і способів професійно-рольової поведінки, в якій ці стосунки реалізуються [131]. Поняття професійно значущого об'єднує внутрішнє і зовнішнє, виокремлює й конкретизує головне в предметному змісті мотивації та регуляції поведінки вчителя початкових класів. Якості особистості, які залучені до процесу становлення професійної діяльності, впливають на ефективність її виконання з основних параметрів: продуктивності, якості, надійності. Існує більш ніж 500 класифікацій професійно значущих якостей учителя. Учені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога. Робляться спроби виділити найсуттєвіші з точки зору ефективності педагогічної діяльності. Правомірним, на нашу думку, є виділення домінантних, периферійних, негативних і професійно недопустимих якостей.

Так, за визначенням науковців, домінантними вважають якості, відсутність кожної з яких унеможлиблює ефективне здійснення педагогічної діяльності; периферійними – якості, які не справляють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, проте сприяють її успішності; негативними – якості, що призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимими – ті, що ведуть до професійної непридатності вчителя [77].

Дотримуючись логіки нашого дослідження детальніше розглянемо

склад доміантних і периферійних груп особистісних якостей вчителя початкових класів. Розглядаючи доміантні якості, виділяємо такі:

1. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їхню людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку.

2. Громадянська відповідальність, соціальна активність.

3. Справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки.

4. Правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість.

5. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень.

6. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.

7. Здатність до міжособового спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки учителя, викликає упевненість учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброті, толерантності.

З-поміж периферійних якостей виділяємо такі: привітність, почуття гумору, артистизм, мудрість (наявність життєвого досвіду), зовнішня привабливість. Ефективність професійної діяльності залежить не тільки від рівня підготовки фахівця, його знань і досвіду, а й від особистісних характеристик, якостей, ціннісних орієнтацій та життєвої позиції педагога молодших класів, які є базисом для успішного провадження соціально-педагогічної діяльності.

Отже, у результаті наукового пошуку ми дійшли висновку, що сутність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи слід розглядати у площині чотирьохрівневої структури, стрижнем якої є гуманістична спрямованість особистості майбутніх учителів початкової

школи і навчально-виховного процесу ВНЗ; сукупності психолого-педагогічних і культурологічних знань як інформаційної основи культурологічної компетентності майбутніх учителів; психолого-педагогічних і культурологічних умінь як операційної основи, що свідомо опановується суб'єктом у навчально-виховному процесі та реалізується ним у культурологічній діяльності; комплексу професійно значущих особистісних якостей як інтегруючою основою, що забезпечує результативний рівень підготовленості майбутніх учителів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування.

1.3. Культурологічна підготовка студентів у контексті світових тенденцій її розвитку

Осмислення культурологічних проблем в широкому соціокультурному контексті є одним із найважливіших завдань сьогодення. В Україні культурологічну рефлексію різних аспектів національного виховання та освіти здійснюють В. Виткалов [41], О. Голубенко [57], Ж. Горина [60], З. Донець [79], О. Дубовик [82-83], Т. Зюзіна [95], Г. Ковальова [113], М. Култаєва [133], І. Лощенова [142], В. Медведєва [154], Т. Радченко [201], О. Шевнюк [247] та ін. Висвітлюючи проблеми демократичного та національно-патріотичного виховання, вони розглядають виховання як необхідну форму вдосконалення особистості, яка ґрунтується на засвоєнні нею матеріальних і духовних пластів культури та як потужний чинник формування національної ідентичності.

Аналіз американських та європейських тенденцій культурологічного спрямування освіти свідчить про доцільність використання у практиці культурологічного забезпечення вітчизняного навчально-виховного процесу. Тому питання співвідношення загальної та культурологічної складової в університетській підготовці спричинює необхідність вивчення світового досвіду та аналізу світових здобутків у культурологічному забезпеченні

навчального процесу.

Один із провідних спеціалістів у галузі культурології С.Хол відзначає, що в теоретичному аспекті широке розуміння поняття «культурологічна освіта» – це результат традиції [258]. Ця ідея вносить в історичне пізнання уявлення про порядок, зв'язаність і послідовність історичного процесу, вбачаючи їх, насамперед, у духовній сфері. Вона містить розуміння особливостей існування і розвитку людини в межах історії. Саме таке трактування культури і визначає розуміння «культурологічної освіти» сьогодні як сукупності моральної, естетичної, художньої освіти і виховання, що в цілому сприяють інтелектуально – емоційному розвитку особистості.

Завдання культурологічної освіти, на думку провідних сучасних філософів і педагогів, що займаються дослідженням цієї проблеми, визначаються такими тенденціями:

- сприяти розумінню чужої культури, способу життя тощо;
- вивчати культуру з метою самоорганізації (прояв гуманітарного і соціокультурного підходів, коли суб'єкт соціального впливу як об'єкт розглядає самого себе);
- досліджувати культурні процеси з метою контрольованого впливу [256; 258].

Підвищення уваги до культуротворчого потенціалу освіти спричиняє необхідність оновлення навчальних планів і програм загальноосвітньої та професійної школи у напрямі забезпечення їх культурологічним спрямуванням.

Значний досвід такої діяльності накопичено зарубіжною освітою, для якої забезпечення культуровідповідності стало провідною тенденцією, зокрема у модернізації змісту професійної підготовки вчителя початкової школи.

Слід відзначити, по-перше, зростання ваги культурно-мистецького компонента у змісті освіти, в освітній теорії й практиці, що виявляється у домінуванні гуманітарних дисциплін над іншими, а також встановленні

прямого зв'язку між престижністю вищого навчального закладу й кількістю годин, відведених у ньому на вивчення культурологічних і мистецьких дисциплін, незалежно від спеціальності.

Так, згідно із дослідженням О. Шевнюк, якщо у 1970-1980 рр. зарубіжні педагоги, аналізуючи навчальні і виховні функції різних предметів, надавали перевагу природничим і точним наукам, як найбільш важливим для розумового й морального розвитку майбутнього вчителя початкової школи, то, починаючи з 1990-х років, посилилася увага до гуманітарних наук та процесу формування культурологічної компетентності майбутнього педагога [247, с. 18].

Друга тенденція модернізації європейської педагогічної освіти виявляється в організації навчання й професійної підготовки педагогів відповідно до логіки культури, внаслідок чого у змісті навчальних дисциплін приділяється спеціальна увага відтворенню шляху культурно-історичного розвитку певної галузі наукового знання, а їх зміст вписується у певний соціокультурний та історико-культурний контекст.

Третя тенденція модернізації педагогічної освіти пов'язана з актуалізацією аксіологічного потенціалу знання та встановленням його зв'язку із культурними цінностями та індивідуальним життєвим і культурним досвідом майбутніх педагогів.

Четверта тенденція простежується у запровадженні проектного спрямування навчальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей, що передбачає їх участь у культурно-освітніх проектах з метою розвитку їхніх пізнавальних інтересів, педагогічного мислення, вироблення в них уміння орієнтуватися у насиченому інформаційному просторі культури.

Наприкінці ХХ століття за кордоном започатковано проекти «Освіта світового класу» (1990), «Участь молоді у захисті та популяризації культурної спадщини» (1994) та ін., у ході реалізації яких вивчення різних дисциплін поєднується з ознайомленням студентів педагогічних спеціальностей з історією культури, відвідуванням музеїв, залученням їх до

практичної культурно-мистецької діяльності тощо [247, с. 18].

Соціально-гуманітарна підготовка в університетах спрямована на індивідуальний розвиток особистості, важливість і необхідність вивчення різних культур [258]. В освітньому просторі існує безліч культурологічних моделей. Залежно від провідної ідеї розрізняють спектр підходів-модель національної школи, «пілотна» школа XXI ст., школа «діалогу культур» та ін. Метою культурологічної освіти вважається етичний розвиток особистості та формування «міжкультурної компетентності», яка трактується як позитивне ставлення до розмаїття культур, мов, звичаїв, поглядів у всіх галузях життя. Завдання культурологічної освіти, за дослідженнями Т.Зюзіної, визначаються як здатність до спілкування з культурою і в культурі; відтворення культури; самовідтворення в культурі.

Культурологічна підготовка у вищих навчальних закладах відбувається протягом усього навчання. На здійснення культурологічної підготовки спрямовані передусім загальноосвітні програми, мета яких полягає у подальшому духовному розвитку молоді, допомозі їй в орієнтації в суспільстві та адаптації до суспільних змін, ознайомленні з культурною спадщиною людства. Одним із основних завдань освіти на сучасному етапі зарубіжні вчені вважають виховання культури соціально відповідального рішення і вчинку, а, отже, активної творчої діяльності [258]. Постійно наголошується, що освіта, спираючись на національні особливості культури й досвід різних соціальних і національних груп, має розвивати у студентів необхідне на сучасному етапі глобальне мислення. А для цього, з перших років навчання, вводяться курси етики, спрямованні на ознайомлення молоді з кращими зразками духовної спадщини людства, підготовку до самостійних роздумів над моральними проблемами, якими насичене особисте та професійне життя людини. Також в навчальних планах передбачаються курси мистецьких дисциплін (театральна практика, інструментальна практика, хоровий спів тощо) для студентів не лише філологічних та педагогічних факультетів, а й майбутніх фахівців з точних наук. Тобто

художнє виховання вважається одним з головних чинників становлення та розвитку творчої, освіченої, культурної особистості. У вищих навчальних закладах в Європі велика увага приділяється вивченню літературних творів у структурі культурологічного знання як потужного емоційно-образного джерела формування загальнолюдських цінностей [154, с. 216].

Закономірно виникає необхідність відображення в навчальних планах і програмах таких напрямів педагогічної діяльності, як виховання у студентів зацікавленості й поваги до культур народів світу, розуміння загальнолюдського і специфічного в цих культурах, виховання поваги до глобальних, загальносвітових подій, розуміння їх характеру й наслідків для долі народів світу, визнання рівноправними різних поглядів на світові явища і події, розвиток навичок системного підходу до вивчення світових процесів.

Дослідження Д.Брітцман, К.Хоей, Н.Зімфер, присвячені проблемам підготовки викладачів, здатних працювати у полікультурному педагогічному середовищі, підкреслюють важливість етнографічних знань. На сучасному етапі в теорії та практиці полікультурної освіти намітилися певні підходи:

- вивчення здобутків світової культури та їх практичне використання;
- міжпредметний підхід до вивчення класики світової культури;
- визнання пріоритету гуманітарної культури та необхідності глибокого знання світової класики [95; 113; 258].

Як зазначає американський дослідник Ф.Боас, ці три вказані феномени є однаковою мірою досягненням людської цивілізації та суспільними процесами, які неможливо затримати, обмежити або відповідно скерувати [258]. Характерні особливості сучасного соціуму створюють ситуацію, згідно з якою у процесі світової освіти, в широкому розумінні, особливої уваги заслуговує багатокультурність як визначний чинник формування почуття свідомості молодого покоління [256; 258]. Саме цей соціальний чинник став провідним у розбудові культурологічного напрямку гуманітарної освіти в ідеї домінування моральної свідомості як головного орієнтира майбутнього.

Заслужують на увагу погляди зарубіжних філософів та педагогів на проблему полікультурної, поліетнічної освіти як провідного соціального фактору сучасності, який певною мірою визначає доктрину культурологічної освіти.

Міжкультурна освіта відповідальна за стан багатокультурного суспільства. Польський педагог А.Гофрон пише: «Освіта відповідальна за побудову більш солідарного світу. Вона має творити новий гуманізм, у якому домінуватиме етнічний компонент, а знання про культуру та духовні цінності різних цивілізацій і шанобливе ставлення до них посядуть належне місце, як необхідна перевага глобалізації, яка не обмежиться лише суто технічними й господарськими аспектами. Усвідомлення спільноти долі є основною підставою будь-якої міжнародної співпраці» [96, с. 107].

Проблеми культурологічної освіти перебувають у центрі теоретичного осмислення науковців, які концентруючись на нормативному аспекті, формулюють цілі багатокультурної освіти. Так, наприклад, Й.Габерман вважає, що це передусім:

- заперечення дискримінаційних підгруп;
- толерантність;
- підтримання диференційного підходу;
- охорона права на відмінність;
- відповідальність [95, с. 106].

Ф.Барт, розглядаючи культурологію у світі постколоніальної теорії, як зміст і практику повсякденного життя, цілі формулює так:

- поважати представників інших культур і способи їхнього життя;
- навчитися толерантно ставитися до різних ситуацій, способів життя й буття;
- вивчати причини поведінки і дій представників інших культур;
- звертати увагу вихованців на неприпустимість приниження етнічних меншостей;
- показати, що, крім європейського та північно-американського типу

філософії, існують й інші;

– опрацьовувати безконфліктні норми поведінки, які служать запобіганню конфронтації;

– допомогти учням сприйняти певні елементи інших культур для власної системи мислення й мотивації [95, с. 6].

В описовій формі ці цілі окреслює, мотивуючи багатокультурну освіту, Г.Томас, який стверджує, що «багатокультурна освіта потребує, крім розуміння чужої системи культурних координат, осмислення власної системи культурної орієнтації» [95, с.108]. Тому важливою метою полікультурної освіти вважається необхідність спонукати до зміцнення власної культурної ідентичності, формування національної самосвідомості.

На сучасному етапі американські та європейські освітяни пов'язують культурологічну підготовку з розвитком полікультурного виховання і полікультурною компетентністю, що вважається однією з ключових компетентностей, якими повинні володіти індивіди в ХХІ столітті [20, с. 49].

Американська дослідниця Ж. Гай вважає, що полікультурна компетентність особистості включає уміння кроскультурної комунікації, міжособистісних зв'язків, контекстуального аналізу, розуміння альтернативних точок зору і поглядів. Тож полікультурне виховання може пом'якшити міжетнічні й міжрасові непорозуміння в школі й суспільстві шляхом формування в учнів полікультурної компетентності [257].

У контексті з'ясування сутності поняття «полікультурна компетентність» цікавим для нас є підхід Л. Перетяги, яку науковець у дисертаційній роботі обґрунтувала як «складне, багатокомпонентне особистісне утворення, результат полікультурної освіти, що ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, реалізується через уміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що сприяє ефективній міжетнічній

взаємодії в сучасному полікультурному середовищі» [188, с. 16].

Дж. Бенкс під полікультурною компетентністю розуміє знання, ставлення і вміння, необхідні для функціонування в різноманітному культурному середовищі. На думку вченого, полікультурна компетентність особистості найбільш успішно розвивається за умови заохочення та поваги принципу багатоманітності в школі та дотримання основних цінностей американської моралі, а саме справедливості, рівноправ'я і людської гідності, які дозволять зберегти суспільну злагоду [255, с. 27].

Будемо послуговуватися баченням поняття «полікультурна компетентність» Т. Радченко, яка у своєму дисертаційному дослідженні визначає її як інтегративну особистісну якість, що ґрунтується на знанні інших культур і мов та виявляється у здатності особистості застосовувати набуті знання й уміння для взаємодії з представниками інших культур на основі толерантності й акцептації етнічного різноманіття [201, с. 13].

Міжкультурна компетентність на Заході є провідним соціально-освітнім орієнтиром і тлумачиться як позитивне ставлення до розмаїття культур, мов, звичаїв, поглядів в усіх галузях життя. Мета полікультурної освіти в американських університетах визначається як поглиблення й розширення розуміння студентами расового та етнічно неоднорідного суспільства, створення умов для запобігання виникненню конфліктів на міжнаціональному ґрунті [256]. На відміну від зарубіжних поглядів у вітчизняному освітньому просторі мета полікультурної освіти визначається як формування культурологічного світовідчуття, виховання в студентів зацікавленості та поваги до культур народів світу, розуміння загальнолюдського й специфічного в цих культурах, уваги до глобальних, загальносвітових подій, розуміння їх характеру та наслідків для долі народів світу, розвиток навичок системного підходу до вивчення світових процесів, визнання різних поглядів на світові явища й події [95].

Таким чином, освіта в Європі та Америці – це «використання культурних надбань різного рівня диференціації і глибини» [95, с. 110].

Ознайомлення з культурами народів світу в навчальних курсах на Заході здійснюється за принципом послідовності:

- культура власного народу;
- культура національних меншин;
- культура сусідніх народів;
- культура колоній;
- культура інших народів світу.

Такий підхід відрізняється від принципу історизму, який спостерігається у вітчизняній практиці.

У процесі розкриття проблеми культури в зарубіжних вищих навчальних закладах домінує зорієнтованість на етнографічний компонент, тобто, передусім, увага зосереджується на ознайомленні студентів зі звичаями, традиціями, віруваннями, ментальністю, народною художньою творчістю, фольклором, громадським побутом, матеріальною культурою. У вітчизняному освітньому просторі в представленні наук про культуру переважає філософсько-історичний підхід [96].

Таким чином, зарубіжний досвід культурологічної підготовки відзначається більшою утилітарністю, а вітчизняний – більшою академічністю, логіка репрезентації світової культури відзначається в зарубіжній практиці пріоритетом етнографізму, у вітчизняній-послідовним історизмом.

В надрах самого культурологічного знання активно проходить процес диференціації, що призвело до формування декількох підходів у розгляді проблем культурологічної освіти. Одні відстоюють необхідність синтезу культурологічних предметів та знань на основі одного визначеного підходу, інші – виступають за поєднання в культурології різних підходів, треті – вважають за можливе і навіть необхідне вибудувати курс як сукупність культурологічних практик-засобів розвитку ціннісної особистісної суб'єктивності [113].

Аналіз літератури показав наявність різноваріантних векторів

культурологічної освіти, що робить для нас проблему вибору орієнтиру відкритою.

Таким чином, наукового обґрунтування структура культурологічної освіти поки ще не дістала. Сформувався лише напрям пошуків. Проблеми розвитку культурологічної освіти активно обговорюються у філософсько-педагогічних виданнях. У публікаціях зарубіжних педагогів (Р.Уільямса, П.Уілліса, П.Гілроя та інших) висвітлюються проблеми нових освітніх технологій, продуктивних методів викладання культурологічних курсів, авторські моделі їх розбудови в навчальних закладах різного типу. Спеціалісти вважають, що однією з прихованих причин кризи освіти є те, що образне представлення знань замінюється інформацією [96; 114].

Отже, ми можемо констатувати, що пошук методичних та методологічних підходів до розвитку культурологічної освіти є досить складним. Він передбачає використання усього наявного матеріалу в галузях морального, естетичного, художнього виховання, а також експериментальний пошук в таких умовах, що сприяють прояву індивідуальної творчості людини в реалізації принципів особистісно орієнтованого навчання.

Світові тенденції культурологічної освіти полягають у теоретичності та раціональності в репрезентації культурологічного знання в навчальному просторі, слідуванні принципам аксіологізму, антропоцентризму, персоніфікації, реалізованості концепції літературоцентризму культури, представлення мистецтвознавчого та художнього компонентів культури, репрезентації етнокультурної проблематики.

Так, однією з відмітних ознак освіти США є посилення гуманітарної спрямованості вузівського навчання. Культурологічна підготовка у ВНЗ країни відбувається протягом усього навчання. Метою культурологічної освіти є етичний розвиток особистості та формування «міжкультурної компетентності», яка трактується як позитивне ставлення до розмаїття культур, мов, звичаїв, поглядів у всіх галузях життя. Завдання

культурологічної освіти визначаються як здатність до:

- а) спілкування з культурою і в культурі;
- б) відтворення культури;
- в) самовідтворення в культурі [83, с. 45].

Під час вивчення культурологічних дисциплін представники різних спеціальностей пріоритет надають культурологічним та історичним аспектам, оскільки вважається, що знання історичних процесів і культур народів світу допомагає кращому розумінню сучасності, формуванню самостійного, творчого, універсального мислення, спрямовує на розуміння закономірностей суспільного розвитку.

Постійно наголошується, що освіта, ґрунтуючись на національних особливостях культури й досвіді різних соціальних і національних груп, має розвивати в студентів украї необхідне на сучасному етапі глобальне мислення. А для цього з перших років навчання у студентів виховується зацікавленість й повага до культур народів світу, розуміння загальнолюдського і специфічного в цих культурах, глобальних, загальносвітових подій, їх характеру й наслідків для долі народів світу, визнання рівноправними різних поглядів на світові явища і події, формуються навички системного підходу до вивчення світових процесів [83, с. 47-48].

Проблеми національної культурологічної освіти перебувають у центрі теоретичного осмислення польських учених, які переважно зосереджують увагу на нормативному аспекті багатокультурної освіти. Підкреслюється важливість уміння поважати представників інших культур і способи їхнього життя, прояв толерантності до них, необхідність вивчення причин їх поведінки і дій, неприпустимість приниження етнічних меншостей, важливість сприйняття певних елементів інших культур для формування власної системи мислення й мотивації [61, с. 42].

Таким чином, можна дійти висновку, що необхідною умовою інтеграції системи української освіти до європростору є розбудова національного

освітнього простору, завданням якого має стати, з одного боку, – забезпечення засвоєння цивілізаційних здобутків, а з іншого – протидія культурній гомогенізації, формування національної ідентичності та збереження культурної самобутності [113].

Нова соціально-культурна ситуація поставила професіонала перед проблемою одночасного введення до різних видів фахової діяльності різних культурних спільнот. Серед найважливіших завдань, висунутих перед освітою у нових соціокультурних умовах в Україні, особливе місце посідає гуманітарна підготовка, яка і має забезпечити усвідомлення монокультурності. Проблеми гуманітаризації та гуманізації вищої освіти комплексно розглянуто в працях В.Андрущенка [4-5], С.Гончаренка [58], І.Зязюна [97-99], М.Култаєвої [133] та ін. У вітчизняній педагогічній науці різні аспекти полікультурного виховання досліджували Л. Гончаренко [59], О. Дубовик [82], І. Лощенова [142], О. Ляшко [144], О. Миронова [158], Л. Перетяга [188].

Серед традиційних напрямів гуманітарної освіти в навчальних закладах в останні 10-15 років з'являється новий вектор-культурологічний. Визнання пріоритетного значення культури у суспільному житті й розвитку освітніх процесів активізує діяльність учених і педагогів щодо розробки педагогічних програм культурологічного спрямування й культурологічно-зорієнтованих методик розвитку особистості. Втім, як засвідчує аналіз сучасної педагогічної практики, ця діяльність набуває ефективності й дає позитивні педагогічні результати лише за умови, що означені програми й методики ґрунтуються на надійній методологічній і теоретичній основі. Такою основою є культурологічна парадигма суспільства й освіти як важливого й впливового його соціального інституту [179].

Культурологічна педагогічна парадигма є вихідною теорією, сукупністю теоретичних положень, ідей та переконань щодо розуміння освіти як явища культури, а її мети як введення особистості до світу культури й забезпечення діалогу двох систем: «культури в культурі» й

«культури в людині». Оскільки зв'язуючою ланкою у цих системах є, на переконання академіків О. Бондаревської [26] та І. Зязюна [98], людина, то глобальною метою сучасної освіти має стати формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності.

Переорієнтовуючи освітні процеси з «технічних» аспектів педагогіки знань на культуротворчі й людинотворчі аспекти гуманістичної педагогіки, культурологічна парадигма утверджує у педагогічній свідомості ідею необхідності спрямування освіти не лише на засвоєння ЗУНів, а й на розвиток в особистості культури мислення, почуттів, поведінки, що разом утворюють той центр, навколо якого об'єднуються знання, уміння, навички, що стають константами її діяльності.

Сьогодні культурологічна освіта перебуває в стадії становлення. З моменту своєї появи це поняття трактується широко, не обмежуючись лише вивченням дисципліни «Культурологія». Трактування сутності і взаємозв'язків культурологічної освіти є принциповим питанням як для теорії, так і для практики.

У монографічній праці «Культурологічна підготовка студентів у вищих навчальних закладах: теоретико-методологічні засади змісту освіти» Т. Зюзіна досліджує проблему модернізації змісту гуманітарної підготовки в українських університетах. Вона запропонувала науково обґрунтовану концепцію інтенсифікації викладання культурологічних дисциплін у вищих навчальних закладах, навела оптимальні дидактичні засади використання потенціалу різних видів мистецтва у структурі культурологічної освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства; на теоретико-методологічному та предметно-структурному рівнях здійснила компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду організації культурологічного напрямку університетської гуманітарної освіти,

акцентувала увагу на проблемі модернізації змістового наповнення культурологічних дисциплін у зв'язку з новими економічними та суспільно-політичними реаліями; сформулювала дидактичні засади використання можливостей різних видів мистецтва у процесі реалізації загальної культурологічної освіти в умовах техніко-інформаційного домінування мас-медіа [96].

Сучасні методологічні та концептуальні засади культурологічної освіти майбутніх педагогів сформулювала О. Шевнюк, давши визначення сутності культурологічної освіти як процесу і результату педагогічно організованого становлення особистості студента в якості суб'єкта культури шляхом засвоєння системи спеціальних знань, цінностей, принципів комунікації та досвіду культурних практик [248, с. 212].

У монографії І. Радіонової «Сучасна американська філософія освіти та виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови» на підставі аналізу особливостей системи сучасної освіти у США характеризуються взаємовпливи американської та європейської філософсько-освітньої думок, запропонована нова інтерпретація концептуальних соціально-філософських побудов Дж.Дьюї у контексті гуманітаризації економічної політики та культури в умовах монополістичного капіталізму [200].

Концепцію загальної мистецької освіти прийнято в Україні 2003 року теж з урахуванням життєдіяльності молоді у полікультурному середовищі. В основу цього документа покладено культурно - антропологічний підхід на засадах синтезування культурологічного (культура людства) й антропологічного (культура суб'єкта) текстів, узгодження змісту художньої освіти школярів з міжнародними освітніми пріоритетами.

Аналіз досліджень українськими науковцями проблем культурологічної підготовки засвідчує, що в основному вони стосуються фахової освіти. Процес прилучення до набутків культури та мистецтва студентської молоді розглядається передовсім як чинник формування фахового досвіду

діяльності. Лише епізодично у наукових дослідженнях порушується проблема гуманітаризації культурологічної підготовки. У більшості випадків констатується, що культурологічна освіта забезпечується переважно читанням фахових нормативних культурологічних курсів та спецкурсів, частково викладанням курсів професійно-педагогічного спрямування, філософської та соціально-економічної підготовки, а також позааудиторними формами музейно-педагогічної роботи зі студентами.

В умовах зміни соціокультурного контексту освіти (її предметних, інформаційних та суб'єктних середовищ) реалізація культурологічної педагогічної парадигми уможлиблюється лише на основі забезпечення умов для реального й повноцінного залучення особистості до світової культури через налагодження різноманітних моделей, форм і механізмів міжкультурної комунікації за допомогою насамперед інформаційних технологій, інакше Україна залишиться на периферії світового культурно-освітнього простору [179].

В практиці роботи вищих навчальних закладів України накопичений досвід міжнародного співробітництва з закордонними вишами. Так, між факультетом дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету та Поморською Академією в Слупську (Польща) триває співробітництво у навчальній, науковій, виробничій, інноваційній та культурно-просвітницькій сферах.

Метою культурно-просвітницької діяльності є організація і проведення спільних культурно-просвітницьких концертів, акцій, квестів, ярмарок, тематичних вечорів, екскурсій, тренінгів, спортивних змагань та ін.; видавництво та розповсюдження культурно-просвітницьких матеріалів.

На нашу думку, міжкультурне співробітництво є одним із основних чинників полікультурної освіти майбутніх учителів початкових класів. Це сприятиме вдосконаленню не лише професійної, а й культурологічної, комунікативної та інформаційної компетентностей майбутніх педагогів.

Таким чином, світовими тенденціями розвитку культурологічної

підготовки студентів є сприяння розумінню чужої культури, способу життя тощо; вивчення культури з метою самоорганізації, дослідження культурних процесів з метою контрольованого впливу. В контексті означених тенденцій культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи України полягає в модернізації змісту професійної підготовки вчителя початкової школи; забезпеченні послідовності культурологічної підготовки у вищих навчальних закладах протягом усього навчання; підготовці педагогічних кадрів, здатних працювати у полікультурному педагогічному середовищі.

Висновки до 1 розділу

1.Проведений теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної та культурологічної літератури дав підстави уточнити визначення сутності культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, її змістове структурне наповнення.

Культурологічну підготовку майбутніх учителів ми розглядаємо як складне структурне утворення у системі вищого порядку – професійно-педагогічній підготовці, вона є складовою цієї системи і системотвірним чинником, що пронизує всі її компоненти.

Сутність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи слід розглядати у площині чотирьохрівневої структури, стрижнем якої є гуманістична спрямованість особистості майбутніх учителів початкової школи і навчально-виховного процесу ВНЗ; сукупності психолого-педагогічних і культурологічних знань як інформаційної основи культурологічної компетентності майбутніх учителів; психолого-педагогічних і культурологічних умінь як операційної основи, що свідомо опановується суб'єктом у навчально-виховному процесі та реалізовується ним у культурологічній діяльності; комплексу професійно значущих особистісних якостей як інтегруючою основою, що забезпечує результативний рівень підготовленості студентів до майбутньої професійно-

педагогічної діяльності культурологічного спрямування.

2. Однією з умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи є удосконалення змісту, форм і методів навчально-виховного процесу, культурне ядро якого мають складати універсальні, загальнолюдські та загальнонаціональні цінності. Саме в звертанні до загальнолюдських цінностей вбачає вихід із кризового стану освіти філософ С. Гесен, що є основним постулатом його «педагогіки культури».

3. Культурологічна підготовка – процес складний, динамічний, багатоструктурний, що має кінцевий та проміжні результати, серед яких значущою ланкою у цілісному взаємозумовленому і взаємозбагачуючому ланцюгу є способи комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про культурологічну підготовку-комунікативні вміння та вміння передати культуротворчий досвід підростаючому поколінню. І передумовою успішності цього процесу є професійно необхідні якості особистості, котрі з культурологічної точки зору є духовними цінностями (Є. Помиткін). До них, додержуючись структурної ієрархії В. Гриньової відносимо: професійно спрямовані параметри (любов до дітей і професії, відповідальність, тактовність тощо); індивідуально-психологічні якості (стриманість, вимогливість, спостережливість тощо); екстравертні якості (повага до людини, комунікативність, справедливість тощо).

4. Виокреслені характеристики культурологічної підготовки – гуманістична спрямованість освітнього процесу та особистості майбутніх учителів (як систомотворчий чинник), яку ми розглядаємо як цінність-ціль і цінність-мотив, що зумовлюють характер цінностей-знань, гуманізацію форм і методів навчально-виховного процесу ВНЗ, гуманітаризацію змісту культурологічної підготовки та наявність професійно необхідних культурологічних умінь та якостей особистості утворюють систему-цінність, яка є змістовою основою культурологічної підготовки.

Основні положення першого розділу висвітлено у публікаціях автора [44-48; 50].

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТУ

У другому розділі проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми у практиці діяльності вищих навчальних закладів; визначено критерії, показники та рівні культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі здійснення констатувального етапу експерименту.

2.1. Сучасний стан культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи

З метою виявлення сучасного стану культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи на базі факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, факультету початкового навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, кафедри теорії та методики початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини була проведена дослідно-експериментальна робота, якою було охоплено 380 осіб, з них 237 студентів, 35 викладачів вузів, 55 вчителів початкової школи.

Діагностика сучасного стану культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи відбувалась відповідно до змістової структурної її сутності, а саме, як цілісної інтегративної сукупності взаємопов'язаних і

взаємозумовлених змістових структурних компонентів, системотворчим чинником яких гуманістична спрямованість особистості і навчально-виховного процесу, культурологічних знань і вмінь, ефективність формування яких зумовлена професійно значущими особистісними якостями майбутніх учителів.

Як відомо, зміст освіти, у тому числі, її складова – культурологічна підготовка – відбиваються у навчальних планах, які складаються на основі стандартів освіти, програм навчальних дисциплін, підручників та навчальних посібників. Аналізуючи навчальні плани, перелік навчальних дисциплін та їх тематичне наповнення ми зосереджували увагу, перш за все, на тому, чи відтворені в аналізованих нормативних документах складові культурологічної підготовки з врахуванням особливостей професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Знаходячись на перетині викладання різних навчальних дисциплін учитель початкової школи синтезує їх галузі, закладаючи основи самостійності, наполегливості, логічного мислення, доброти, гуманності, відповідаючи за становлення й розвиток базисних людських цінностей учнів та їх здатності до навчальної діяльності. Цілком поділяємо твердження науковців про те, що вчитель початкової школи – це перший вчитель, який транслює основи загальної культури молодшим школярам, формує уявлення про норми поведінки в суспільстві і навчальному закладі, сприяє становленню відповідних умінь та навичок їх дотримання (В. Борщенко [30]) і що основний простір його професійної діяльності – це навчально-виховний процес, у якому суспільство забезпечує розвиток особистості дитини і надання їй допомоги у знаходженні свого місця у культурі (О. Бондаревська [29], А. Кудусова [130] та інші).

Як свідчить теорія та практика, учитель початкової школи неодмінно має уміти гарно писати, малювати, мати хорошу дикцію, співати, грати на музичному інструменті, розбиратися в азах різних ремесел, сільського господарства, і навіть, медицини [186, с. 11].

Учитель початкової школи має вирішувати багато завдань культурологічної підготовки: пробуджувати і формувати у молодших школярів інтерес до пізнання культури і культурних цінностей, вміння розуміти й оцінювати навколишню культуротворчу спадщину, потребу її усвідомлювати і берегти.

До висловленого слід додати, що за умовами праці професія вчителя початкової школи тісно пов'язана з підвищеною моральною відповідальністю за життя, фізичне і духовне здоров'я дітей і лежить у площині взаємодії та взаємовпливу особистості майбутніх учителів і майбутньої професійної діяльності, що має зумовити усвідомлення студентами їх цілісності та спрямування на удосконалення особистісних якостей у галузі гармонійно поєднаних психолого-педагогічної та культурологічної діяльності [126; 213].

За характером виконання професійних функцій діяльність майбутніх учителів початкової школи у контексті культурологічної підготовки є психолого-педагогічною, предметна надбудова якої – культурологічна діяльність. Тому правомірним є твердження про необхідність посилення психолого-педагогічного компонента професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та його інтеграції з культурологічним [239].

Вважаємо, що культурологічна підготовка майбутніх учителів має проходити кілька етапів:

– *основний, базисний*, котрий потребує найбільших зусиль і найбільшого часу, відповідаючи вимогам, що висуваються до вчителя початкової школи, до формування його особистісних якостей і компетенцій;

– *етап надбудови або надбудовний*, спрямований на оволодіння культурологічними знаннями, вміннями;

– *підсумковий*, який має бути інтегрованим результатом двох попередніх етапів і свідченням підготовленості студентів до майбутньої професійної діяльності, у тому числі, культурологічного спрямування.

Звичайно, для професії педагога найсприятливішою є орієнтація на

професії типу «Людина-Людина», що вимагає від фахівця, передусім, ефективної взаємодії з людьми, гуманістичної спрямованості особистості, розвинених соціально-перцептивних здібностей.

Однак, у зв'язку з тим, що культурологічна підготовка спрямована на формування культурологічних знань та вмінь і вчитель початкової школи є одночасно і суб'єктом сукупності і єдності культур (художньої, комунікативної, організаційної, педагогічної, гуманітарної) то однією з умов його культурологічної підготовки має бути виражена спрямованість особистості за напрямом «Людина-Художній образ» [237].

Для обґрунтування вказаних позицій проаналізуємо більш детально навчальну та науково-методичну базу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у культурологічному аспекті.

Серед дисциплін, що мають сприяти вирішенню завдань культурологічної підготовки, перш за все, ми виокремили педагогіку, психологію, історію педагогіки, основи педагогічної майстерності, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, порівняльну педагогіку в контексті Болонського процесу, теорію і методику виховання. Цьому ж мають сприяти фахові дисципліни, педагогічна практика, підготовка курсових і дипломних робіт, спецкурси.

На особливу увагу заслуговує навчальний курс «Теорія та методика виховання», який розроблено на основі програми з курсу «Педагогіка» з урахуванням змін, що відбуваються в соціально-економічному та культурологічному житті держави, реалізації основних напрямів розвитку освіти і педагогічної науки, висунутих Законами України «Про освіту» [90], «Про початкову освіту» [172].

Однак, і в меті, і в завданнях зазначеного курсу (методичних, пізнавальних, практичних), і в переліку вмінь, якими мають оволодіти студенти, відсутня безпосередня спрямованість на культурологічну підготовку і не зроблено акцент на тому, що професійна підготовка майбутнього вчителя вимагає не тільки урахування теоретико-

методологічних та організаційних концепцій системи виховання, але й вирішення питань психолого-педагогічних її засад у контексті культурологічного спрямування. Як професіонал і культуротворча особистість майбутній учитель має поєднувати психолого-педагогічну компетентність з культуротворчою, удосконалюючи її упродовж всього життя у процесі саморозвитку та самоудосконалення.

Отже, на наш погляд, у зазначеному курсі бажано було б ввести перелік культурологічних питань, вирішення яких сприятиме у майбутньому здійснювати культурно-освітній процес у початковій школі.

З огляду на це, ми проаналізували перелік навчальних дисциплін, які входять до навчального плану напряму підготовки «Початкова освіта» [176; 177], що є основним документом, котрий визначає зміст освіти у ВНЗ.

В університетах, що були обрані базами експериментального дослідження, такими дисциплінами є: загальні основи педагогіки (Вступ до спеціальності) – 1 модуль, загальні основи педагогіки (Основи педагогіки) – 2 модуль, вступ до інформаційних технологій, основи наукових досліджень початкової освіти, основи етикету (спецкурс), історія педагогіки, педагогічні технології в початковій школі, образотворче мистецтво з методикою навчання, педагогічна майстерність, актуальні проблеми педагогіки початкової школи, інтегроване вивчення навчальних предметів галузі «Мистецтво», методологія та технологія організації педагогічних досліджень, організація і керівництво навчально-виховним процесом у ВНЗ, методика викладання дидактики у ВНЗ, дидактика, теорія та методика виховання, основи педагогічних досліджень, історія педагогіки, музичне мистецтво з методикою навчання, методика навчання основ здоров'я, робота з батьками, родинна педагогіка, педагогічна майстерність, моніторинг успішності молодших школярів засобами комп'ютерних технологій, методика викладання історії педагогіки у ВНЗ, методика викладання дидактики у ВНЗ, методика викладання теорії виховання у ВНЗ.

Однак, вказані навчальні дисципліни, як свідчить їх тематична

наповненість, лише опосередковано впливають на культурологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи. Культурологічний же компонент безпосередньо представлений такими дисциплінами: інтегроване вивчення навчальних предметів галузі «Мистецтво», образотворче мистецтво з методикою навчання, музичне мистецтво з методикою навчання, родинна педагогіка, педагогічна майстерність, основи етикету (спецкурс), що має передбачати засвоєння культурологічних знань, умінь та формування якостей, необхідних для культурологічної діяльності.

Ми проаналізували анотації до тих дисциплін, які у найбільшій мірі мають сприяти культурологічній підготовці майбутніх учителів.

Так, метою навчальної дисципліни «Музичне мистецтво з методикою» є теоретична і практична підготовка майбутніх учителів початкової школи щодо методики ознайомлення учнів з музичним мистецтвом відповідно до Державних стандартів освітньої галузі «Мистецтво», формування професійної компетенції у галузі музичного мистецтва. Серед завдань означеного курсу виділені: методичні, пізнавальні та практичні.

У переліку знань та вмінь студентів наголошується на вихованні здатності аргументовано оцінювати свої думки, толерантність; розуміти зв'язки музичного мистецтва з природним і предметним середовищем, життєдіяльністю людини засобами масової інформації, сучасною технікою.

Курс «Музичне мистецтво з методикою» реалізується через систему лекцій, практично-семінарських занять, педагогічну практику студентів. На лекціях викладаються основні теоретичні відомості з опорою на результати психолого-педагогічних досліджень, передового досвіду вчителів.

На практично-семінарських заняттях студенти навчаються виконувати методичні завдання, працювати з методичною літературою, творчо її використовувати. Студенти набувають уміння складати фрагменти і конспекти уроків, проводити уроки, ділові ігри.

У програмі розглядаються загальні питання методики викладання музичного мистецтва. Спеціальні питання, такі, як аналіз змісту підручників

і програм з кожного курсу, методика роботи за окремими темами вивчається на лабораторних і практичних заняттях.

Програма навчальної дисципліни пов'язана майже з усіма іншими навчальними дисциплінами, особливо фольклористикою, мистецтвознавством, культурологією, образотворчим мистецтвом, шкільною педагогікою, логікою, дитячою психологією, народознавством, історією, географією.

На заняттях розкриваються загальні питання методики (мета і завдання навчання, зміст, форми, засоби) та методика розкриття основних змістових ліній курсу музичного мистецтва. Загальні питання методики навчання музичного мистецтва щільно пов'язані з дидактикою, окремі теми курсу винесено на самостійне опрацювання.

Програма курсу складена з урахуванням типової програми курсу початкової школи і відповідно до нового державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого Постановою КМУ №462 від 20.04.2011 року. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 26.06.2015 р. №1/9-305 «Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році» до програм з музичного мистецтва, образотворчого мистецтва в початковій школі зміни не вносились. Тому вивчення мистецьких дисциплін у 1-4 класах здійснюватиметься за навчальними програмами, затвердженими МОН України (наказ від 12.09.2011 року №1050).

Рекомендовану літературу студенти використовують за вказівкою викладача. В рамках навчального курсу передбачається залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності. До практичних занять студенти готуються за планом, складають конспекти уроків, виготовляють необхідну наочність.

У процесі навчання, як вказано в описі цієї навчальної дисципліни, необхідно формувати у майбутнього вчителя початкової школи професійні компетентності, які пов'язані з вимогами до його знань та особливостями

професійної діяльності.

Професійна компетентність інтегрує різні види компетенцій, пов'язані з вимогами до його знань та особливостями професійної діяльності.

Педагогічна компетентність інтегрує різні види компетенцій, які розкривають загальні здатності педагога в різних сторонах педагогічного процесу. Мова йде про пізнавальну-інтелектуальну, діагностичну, проєктувальну, організаторську, прогностичну, інформаційну, стимулюючу, оцінно-контрольну, аналітичну, психологічну, соціальну, громадянську, комунікативну, рефлексивну, творчу, методичну, дослідницьку компетенції та інші.

Як свідчить опис, ні в одному з пунктів безпосередньо не вказано на те, що означена дисципліна має сприяти формуванню культурологічних знань та вмінь для реалізації їх у майбутній культурологічній діяльності, а педагогічна компетентність як інтеграція різних видів компетенцій має включати також і культурологічну компетенцію.

В описі навчальної дисципліни «Трудове навчання з практикумом» як перша сходинка до вибору майбутньої професії молодшим школярем, ми звернули увагу на другий змістовий модуль «Конструювання художніх виробів з різними матеріалами», що включає:

- методику роботи аплікаційних композицій та конструювання об'ємних виробів з природного матеріалу;
- роботу з тканиною і текстильним матеріалом;
- методику роботи плетіння з ниток, шнура, тесьми.
- конструювання виробів з різних матеріалів.

У поєднанні з третім змістовим модулем, який включає культуру праці на уроках трудового навчання, естетичне і моральне виховання в праці, студенти оволодівають знаннями та вміннями культури праці, її естетичного та морального наповнення, що, ми вважаємо, теж є важливою складовою культурологічної підготовленості майбутніх учителів.

У процесі аналізу інших навчальних дисциплін нами було визначено

міжпредметні зв'язки між ними, що прямо чи опосередковано торкаються питань культурологічної підготовки майбутніх учителів.

Вважаємо, що сукупність навчальних дисциплін кожного з циклів професійної підготовки майбутніх учителів (соціально-гуманітарного, фундаментального, природничо-наукового та загальноекономічного, професійного та практичного) мають характеризуватися взаємодоповненням і взаємозбагаченням змісту, форм і методів культурологічної підготовки, що сприяло б цілісності, комплексності та системності їх впливу на культурологічну складову професійної підготовки. Однак, як свідчать підсумки проходження студентами педагогічної практики у початкових класах, 49,7% майбутніх учителів не спроможні розв'язати як психолого-педагогічні проблеми, так і деякі аспекти культурологічної діяльності; 35,9% – не розуміють значущості і важливості сукупності знань про культуру, здатності до культурологічного аналізу культурно-освітніх феноменів, усвідомлення своєї культуротворчої позиції у навчально-виховному процесі. Тому, на наш погляд, у програмах підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності, у тому числі, культурологічного спрямування, слід посилити становлення їхньої культурологічної позиції та здатності до культуровідповідної професійно-педагогічної діяльності.

З метою усвідомлення майбутніми вчителями актуальності та значущості досліджуваної проблеми ми звернулись до студентів факультетів університетів, що складають експериментальну базу дослідження (всього 237 майбутніх учителів).

Експериментальні дані було отримано за допомогою анкетування, інтерв'ювання, методів педагогічного спостереження, самооцінки, експертного оцінювання.

У процесі складання анкет ми дотримувались наукових рекомендацій С. Гончаренка [58], І. Зязюна [99], Г. Лаврентьевої та М. Шишкіної [135] про те, що в анкетах мають бути питання як відкритого, так і закритого типу для визначення найбільш достовірної інформації про сутність культурологічної

підготовки та її складові.

На перше запитання анкети «Що, на Ваш погляд, означає поняття культурологічна підготовка?» студенти не змогли аргументовано відповісти, вбачаючи в ній:

- культуру спілкування – 51%;
- культуру мови – 53%;
- культуру зовнішнього вигляду – 37%;
- культурну поведінку – 35%;
- знання світової та національної культури, оволодіння її здобутками;
- педагогічну етику – 29%;
- тактовність, вміння управляти собою – 31%;
- культурологічна підготовка-основа формування педагогічної культури – 41%.

На це ж запитання відповіді викладачів та вчителів шкіл були повнішими і глибшими, що зумовлено знанням навчально-виховного процесу ВНЗ і власного досвіду роботи у них.

Культурологічна підготовка, на їх думку, це:

- насамперед, глибокі професійні знання культурологічної спрямованості, що сприяють усвідомленню ролі і значущості загальної культури вчителя та впливають на успішність його педагогічної діяльності – 71%;
- вміння передавати психолого-педагогічні знання на основі культурологічних знань, трансформуючи їх у культурологічну складову – 53%;
- пріоритет ціннісних орієнтирів: цінності-знання, цінності-відношення, цінності – якості – 7%;
- наповнення змісту освіти соціокультурними засобами – 51%;
- домінування гуманістичних засад у системі навчально-виховного процесу ВНЗ – 49%;
- поєднання професіоналізму педагога з його загальною культурою –

55%;

- єдність професійної суспільно-економічної та культурологічної складових – 39%;

- орієнтація на цінності і творчість – 43%;

- посилення гуманістичної складової культурологічних дисциплін – 45%;

- забезпечення міжпредметного зв'язку культурологічних і професійних дисциплін із системоутворюючим чинником-гуманістичною спрямованістю особистості і навчально-виховного процесу – 61%.

Порівнюючи відповіді студентів та викладачів, ми можемо стверджувати, що вони мають певне уявлення про культурологічну підготовку, проте ніхто з опитуваних не зміг дати повну ґрунтовну відповідь щодо сутності культурологічної підготовки, визначаючи лише її окремі елементи.

Вказане – свідчення того, що у викладанні циклів дисциплін, що входять у систему професійної підготовки майбутнього вчителя, не надається належна увага питанням їхньої культурологічної підготовки.

Подальше дослідження було спрямовано на аналіз відповідей респондентів щодо змістових компонентів культурологічної підготовки. Слід відзначити майже однотайність відповідей і студентів, і викладачів. Це насамперед, наявність культурологічних знань, умінь (33% і 75,0% відповідно), а також особистісних професійно значущих якостей, що мають сприяти ефективності здійснення культурологічної діяльності (34.5% і 65.9% відповідно) у початковій школі, спрямованій на формування загальнокультурної компетенції молодших школярів.

Порівняльний аналіз суджень студентів та викладачів щодо усвідомлення значущості й важливості досліджуваної проблеми засвідчив, що 53.9% викладачів і 37.5 % студентів вважають її «дуже важливою і значущою»; 38.2 % і 43.9 % відповідно – «важливою»; 10.8 % і 18.6% – «частково важливою».

Встановлено також, що деяка кількість респондентів не замислювались над цією проблемою (3.7 % і 21.8 % відповідно), що свідчить про недостатньо сформовану їхню мотиваційну сферу. До цього слід додати, що майбутні учителі початкової школи не завжди сприймають необхідність проведення культурологічної діяльності, вбачаючи лише здійснення професійно-педагогічних функцій у майбутньому, що є доказом поверхових уявлень студентів про зміст культурологічної підготовки як структурного компонента професійної підготовки майбутнього фахівця.

Складні завдання культурологічної підготовки майбутніх учителів не можуть бути вирішені лише у процесі навчання. Їх сукупність можна розв'язати лише у цілісному педагогічному процесі, де одночасно відбувається навчання, виховання, формування й розвиток особистості.

У зв'язку з цим, нами проаналізовано організацію і проведення виховної роботи на факультетах університетів експериментальної бази дослідження.

Виховна робота на вказаних факультетах зумовлена концептуальними положеннями нормативно-правових державних документів: Конституції України, Закону «Про вищу освіту», «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст., «Концепції громадянського виховання», відповідних наказів Міністерства освіти і науки України.

Дослідження, проведене у зазначених вище факультетах університетів, засвідчило, що організації і проведенню виховної роботи підпорядковані зусилля професорсько-викладацьких колективів, рад з виховної роботи, кураторів, активів груп, студентських молодіжних об'єднань, комітетів підтримки мистецької діяльності, комітетів внутрішніх комунікацій, трудових комітетів, студпарламентів тощо.

Основними напрямками виховної роботи є: морально-правове, національно-патріотичне, художньо-естетичне та духовне, фізичне, трудове, екологічне та превентивне.

Аналіз планів виховної роботи вказаних університетів засвідчив використання сукупності форм і методів роботи, що сприяють культурологічній підготовці і системоутворюючим чинником яких виступає національна ідея, виховання у майбутніх учителів активної громадянської позиції, шановного ставлення і любові до рідної держави, до її культури, толерантного відношення до культури інших народів, виховання потреби в освоєнні цінностей світової та національної культур, прагнення до збереження і зміцнення цінностей духовної культури.

Вищевисловлюваному сприяють такі форми роботи зі студентами напряму підготовки «Початкова освіта»: на 1 курсі – кураторська година «Любіть Україну», проведення вечорів слов'янської культури, акція «День Землі»; на 2 курсі – відвідування краєзнавчого музею рідного міста, акція «Чисте місто. Чиста планета», виставки художніх робіт студентів та викладачів; на 3 курсі – конкурс «Рідному місту – з любов'ю. Історія міста в мистецтві, поезії, музиці», святкування Дня Європи, фестивалі мистецтв; на 4 курсі – екскурсії по рідному місту, участь у роботі Українського культурного Центру, зустрічі студентів з місцевими поетами та художніми діячами, на 5 курсі – конкурс проектів: «Моя Україна – найкраще місце в світі», засідання «Музично – літературної вітальні», акція «Моє місто – найкраще» тощо.

Щорічно проводиться загальноуніверситетські заходи різних культурологічних напрямів: *національно-патріотичного* – конкурси проектів «Лише у нас на Україні», студентських робіт «В єдності – наша сила», проведення Шевченківських днів в університеті, «Дня української вишиванки» – до дня народження Т.Г.Шевченка; відкриті кураторські години «Червоне-то любов, а чорне-то журба...», заходи, присвячені річниці визволення міста від німецько-фашистських загарбників «Діалоги з титанами Духу», урочистості, присвячені Дню Перемоги у Великій Вітчизняній війні; кураторські години «Славетні імена України»; *морально-правового* напряму – волонтерські акції «Відкриті долоні» та благодійні

заходи до Дня Святого Миколая (для дітей учасників бойових дій, дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей), благодійні акції «Різдвяне диво» – для дітей, які знаходяться на лікуванні у медичних закладах; благодійна акції «Ніхто, крім нас», загальноуніверситетські благодійні заходи до свята Великодня, благодійні акції до Міжнародного Дня Захисту дітей; *фізичного напрямку* – благодійні пробіги «З вірою в серці», кроси на приз Героя Радянського Союзу М.Москаленка, День спорту, між факультетські змагання з різних видів спорту; *екологічного напрямку* – волонтерські акції «Збережемо красу міста», «Чистий парк», конкурси проектів «Розв'язуємо екологічні проблеми міста»; *художньо-естетичного напрямку* – «День знань», гала-концерти Фестивалю мистецтв «Молода хвиля –13; 14; 15», День гумору, конкурси виробів декоративно-ужиткового мистецтва, фотоконкурси, тощо.

Перелік вказаних виховних заходів підпорядкований основній меті – національно-патріотичному вихованню молоді, художньо-естетичному їх становленню, духовному загартуванню, результатом чого сформована система гуманістичних цінностей і мотивів, соціально-перцептивних здібностей, особистісних якостей вчителя-гуманіста, професійно-педагогічної культури як складників культурологічної підготовки фахівця.

Особливо слід відзначити цілеспрямовану роботу щодо формування у майбутніх учителів почуття співпереживання, милосердя, доброти, що так необхідно вчителям початкової ланки освіти.

Виховний простір, створений на факультетах, сприяє реалізації цих якостей та особистісного потенціалу кожного студента, зумовлюючи саморозвиток та самовдосконалення культуротворчого гуманістичного спрямування.

Підсумовуючи висловлене вище, зазначимо, що організація і проведення виховної роботи з культурологічної підготовки майбутніх учителів проводиться скоординовано з боку всіх її учасників, з перенесенням важливих акцентів, як за межі навчального процесу університетів, так і у

простір з міськими та обласними благочинними і благодійними організаціями, музеями, виставочними залами, участю у художніх, фото та кіно-конкурсах, клубах педагогічного кіно, міжнародних культурологічних програмах тощо.

Отже, за результатами аналізу освітньо-професійних програм, навчальних планів та освітньо-кваліфікаційних характеристик було визначено навчальні дисципліни, що сприяють культурологічній підготовленості майбутніх учителів початкової школи. Поряд з цим, аналіз планів виховної роботи показав, що на факультетах проводиться значна кількість виховних заходів, спрямованих на формування культурологічного світогляду студентів, їх ціннісно-мотиваційного гуманістичного спрямування, толерантного відношення до інших. Однак, у цілісній системі навчально-виховної роботи університету, як свідчить наше дослідження, виявлено недостатній рівень її спрямованості на культурологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи, що зумовило подальший науковий пошук шляхів вирішення досліджуваної проблеми.

У ході подальшого дослідження визначимо, перш за все, критерії, показники та рівні культурологічної підготовки студентів, чому присвячено наступні підрозділи дослідження.

2.2. Критерії, показники і рівні культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи

Для подальшого дослідження культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи визначимо основні критерії, показники та відповідні рівні їх підготовленості до культурологічної діяльності, обґрунтовуючи їх та визначаючи інструментарій діагностики.

Як відомо, психолого-педагогічна література трактує «критерій», як ознаку, на основі якої оцінюються рівні, ступені прояву того чи іншого явища.

На думку О. Барабанщикова [13] критерій – це показник, об'єктивний вияв чого-небудь, а також правило, яким треба користуватися при діагностуванні; це – питання опитувальника або тесту.

Оцінюючи критеріальну систему, можна стверджувати, що основна функція її визначення та побудови полягає в оцінці ступеня реалізації поставленої мети та діагностиці, а саме виявлення відхилень якостей об'єкта від встановленого зразка [135, с. 43].

Додамо, що критерій – це засіб, інструмент, необхідний для визначення оцінки, але сам він не є оцінкою, тому що функціональна роль критерію у визначенні сутнісних ознак предмета.

При розробці критеріїв, наголошує І.Блошинський, необхідно виходити з мети дослідження таким чином, щоб вони відбивали ознаки, характерні предмету, що досліджується, а основний зміст критеріїв розкривався б системою взаємопов'язаних ознак [22, с. 55].

За твердженням О. Макарової [148], критерій як сукупність основних показників, що розкривають норму, вищий рівень розвитку певного педагогічного явища, і є тією ознакою, на підставі якої можна здійснювати оцінку цих педагогічних явищ.

Отже, за допомогою критерію (criterion – (грецьк.) – засобу для судження, мірила) виражається не тільки норма оцінки. Він є ідеальним еталоном, що має вищий, більш досконалий рівень процесу або явища, що досліджується, причому кожен критерій має бути придатним для здійснення діагностування.

Стосовно сутності терміну «показник», то аналіз наукової літератури свідчить про неоднозначність його трактування.

У першому випадку, терміни «показник» та «критерії» розглядаються разом як засіб, за допомогою якого вимірюється альтернативи найбільш оптимального вирішення практичних завдань в існуючих або заданих конкретних умовах [135, с. 21]; у другому випадку – показник – свідчення окремих властивостей та ознак пізнавального об'єкта і засіб накопичення

кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення [52, с. 147].

І, нарешті, у широкому значенні показник може слугувати підставою, що дозволяє свідчити наявності тієї чи іншої ознаки [33, с. 229].

Основна вимога, яка виділяється у педагогічних дослідженнях до обґрунтування показників, заключається у тому, що число показників, як і параметрів, має бути зведено до мінімуму через те, що процес оцінювання вимагає простоти, а показники-зрозумілості, конкретності та доступності для вимірювання.

Підсумовуючи наукові дослідження стосовно сутності вищезначених термінів, можна стверджувати, що термін «критерій» значно ширше, ніж термін «показник» через те, що він є засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення, тобто кожен критерій вміщує певну сукупність показників, що кількісно і якісно його характеризують.

Критеріальна база дослідження культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи створювалась, по-перше на підставі сутності, змістових структурних компонентів, ролі та її значущості у фаховій підготовці, а, по-друге, з врахуванням наукових висновків та аспектів більшості вчених та дослідників, які необхідно враховувати при обґрунтуванні критеріального апарату дослідження.

Отже, характеризуючи культурологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи як цілісну інтегративну сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених змістових структурних компонентів, системотворчим чинником яких є гуманістична спрямованість особистості і навчально-виховного процесу, культурологічних знань і вмінь, ефективність формування яких зумовлена професійно значущими особистісними якостями, критеріями культурологічної підготовленості ми визначили: ціннісно-мотиваційний, змістово-процесуальний, інтеграційно-рефлексивний з їх відповідними показниками.

Конкретизуємо зміст кожного критерію культурологічної підготовки

майбутніх учителів початкової школи.

Відповідно до загальнонаукових підходів Н. Кузьміної [131], В.Сластьоніна [218], О. Шестопалюк [250] та інших у структурі готовності (підготовленості) стрижневим є мотиваційний критерій.

Необхідність виділення ціннісно-мотиваційного критерію зумовлена тим, що саме означений критерій є логічним стрижнем, сенсом діяльності особистості, адже сенс – це мета, що визначається мотивом, це і переживання, котре спостерігається в процесі реалізації мотиву (В. Гриньова [62]). А відтак, у майбутнього вчителя має бути сформована позитивна мотивація до процесу професійної підготовки культурологічного спрямування, інтерес і зацікавленість майбутньою професійно-педагогічною діяльністю, гуманістичною за своєю сутністю.

А тому показником означеного критерію є гуманістична спрямованість з її складовими:

- цінності, ціннісні орієнтації;
- інтерес до розвитку власної особистості у контексті культурологічної діяльності та потреба у її здійсненні;
- усвідомлення її значущості для реалізації культурологічної підготовки.

Додамо, що аксіологія виховання поряд з поняттям «цінність» обов'язково використовує і поняття «ціннісна орієнтація», яку визначають як спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей з метою задоволення власних потреб.

Як наголошує В. Гриньова [64], у ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтиру і певного регулятора поведінки і діяльності людини в предметній і соціальній діяльності.

Особистість орієнтується на ті цінності, які найбільше їй необхідні в даний час і в перспективі відповідають її інтересам і цілям, імпонують її досвіду. У професійній ціннісній орієнтації педагога такою цінністю є конкретна професія.

Педагогічні цінності виступають у якості відносно стійких орієнтирів, за якими учитель співвідносить своє життя і професійно-педагогічну діяльність [63, с. 239].

Культурологічна підготовка є синтезом опорних знань та вмінь з різних предметів: психолого-педагогічних, культурологічних, естетичних, фахових тощо. Культурологічна підготовка забезпечує зумовленість культурологічних знань та вмінь особистісною системою гуманістичних ціннісних орієнтацій студента, що сприяє формуванню готовності майбутніх учителів до переходу у професійній діяльності від педагогіки знань, умінь і навичок до педагогіки розвитку і творчості.

До культурологічних знань відносяться: знання про загальнолюдську і загальнонаціональну культуру, історію, реалії та традиції країни, основні культуроосвітні відомості; усвідомлення своїх культурних потреб, інтересів і здібностей.

До культурологічних умінь – уміння здобувати та аналізувати культурологічну інформацію з будь-яких текстів; використовувати національно-культурні матеріали у навчально-виховному процесі та в позаурочній роботі, проводячи їх ціннісно-орієнтаційний аналіз; використовувати культуроорієнтовані форми і методи навчально-виховного процесу, що сприяють більш ефективній культурологічній підготовці, виділяти змістові домінанти, що забезпечують культурологічну спрямованість особистості.

Виходячи з того, що один із основних завдань культурологічної підготовки студентів є формування культурологічної компетентності як сукупності знань, вмінь, навичок та здатності застосовувати і постійно обновлювати ці знання у професійно-педагогічній діяльності, показником змістово-процесуального критерію культурологічної підготовки ми обрали саме професійно-культурологічну компетентність.

Знання, у тому числі і культурологічні, як компоненти будь-якої діяльності, зокрема навчальної, не є відокремленим елементом

цілеутворення. В їх основі лежать конкретні вміння як відбиток професійних і життєвих завдань. Тому будь-якого фахівця необхідно навчити користуватися знаннями у складі вмінь, адекватних завданням, з якими він зустрінеться у своїй професійній діяльності [233].

До складових професійно-культурологічної компетентності віднесено: сукупність культурологічних знань та вмінь, системність і цілеспрямованість в їх оволодінні та постійному оновленні, усвідомлення їх ролі у майбутній професійно-педагогічній діяльності, розвинутість уявлення про сутність культурологічної діяльності, уміння кваліфіковано, з культуротворчих позицій проаналізувати будь-яку професійно-педагогічну і життєву ситуацію [213, с. 180].

Ефективність культурологічної підготовки мають забезпечити і цінності – властивості, що проявляються у діяльності. Зміст властивостей обіймає спрямованості, здібності, якості особистості.

Звернення до наукової спадщини минулого – свідчення того, що формування професійних особистісних якостей учителя завжди, у всі часи зазначалось як першочергове завдання процесу його професійної підготовки (Я. Коменський [117], А. Дистерверг [75], І. Песталоцці [190] та інші) та становлення його особистості, оскільки особистість учня є головним засобом впливу на учнів. Тому і зазначав визначний педагог К.Ушинський [234], що «...тільки особистість може впливати на становлення й розвиток особистості, тільки характером можна сформувати характер».

Кожен учитель є одночасно викладачем предмету і вихователем, а тому він не має забувати, що учнів виховують не тільки у процесі навчання, а його особистісні якості, відношення до своїх обов'язків та зразки поведінки.

Більшість учених, які працювали над розробкою кількісного і якісного складу особистісних якостей вчителя, дійшли різних висновків, виокремлюючи їх неоднакову кількість та віддаючи пріоритет то суто професійно-педагогічним якостям, то власно особистісним. Більшість виділених у психолого-педагогічній науці якостей особистості вчителя

потребують їх класифікації за різними принципами.

Не вдаючись до ґрунтового аналізу цього, зосередимо увагу лише на деяких позиціях науковців, що важливо у контексті нашого дослідження.

Так, І.Зимня класифікує якості вчителя за двома групами: професійно-педагогічні якості, котрі близькі до здібностей, або є їх складовими елементами, і власне особистісні якості [94].

Значущою є позиція О. Бондаревської [28] та І.Ісаєва [104], які особистісні якості майбутнього вчителя розглядають у контексті педагогічних цінностей.

На цьому ж наголошує В.Гриньова, стверджуючи, що цінності - властивості як синтез здібностей, спрямованості та якостей призводить до формування узагальнених макрохарактеристик людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності [63, с. 242].

Виділені нею професійно-значущі якості та особливості особистості вчителя, які вона вивчала у контексті формування педагогічної культури, розподілено науковцем на декілька параметрів.

До першого увійшли професійно спрямовані параметри: любов до дітей і професії, відповідальність, тактовність, чесність, ввічливість тощо; до другого-інтелектуальні параметри: гнучкість, варіативність, самостійність, мислення тощо; до третього – індивідуально-психологічні якості: стриманість, вимогливість, спостережливість, толерантність, готовність до самовдосконалення тощо; до четвертого – екстравертивні якості: повага до людини, комунікативність, доброзичливість, милосердя, співчуття, емпатійність, справедливість тощо [63, с. 243].

Виділення якостей, найбільш актуальних і значущих для майбутнього вчителя початкової школи, зумовлено специфікою змісту та дидактичних особливостей викладання комплексу навчальних предметів у початкових класах. У культурологічному аспекті зміст має бути культуровідповідним, гуманістично- і культуротворчо-спрямованим.

Ґрунтуючись на результатах наукових досліджень, аналізу психолого-

педагогічної літератури, проведення емпіричних досліджень серед студентів, викладачів та вчителів початкової школи, ми дійшли висновку, що найважливішими особистісними якостями вчителя початкової школи є гуманність, комунікативність, емпатія, толерантність, креативність. Однак, як свідчить аналіз психолого-педагогічних досліджень, значна кількість якостей унеможлиблює ефективну цілеспрямовану роботу щодо їх формування, що зумовлює необхідність виділення якостей, найбільш актуальних та значущих для вчителя та їх кількості. Найактуальнішою якістю, за свідченням сучасних учених, є комунікативність, друге місце за кількістю виборів посідає емпатія. З врахуванням культурологічного аспекту професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи ми вважаємо, що третьою якістю, яка найбільш необхідна вчителю, має бути толерантність.

Стисло характеризуємо сутність кожної з них в контексті культурологічної підготовки.

Комунікативність як показник гуманістичної ідеї, що реалізується у навчально-виховному процесі, виступає і як засіб організації діяльності, у тому числі і культуротворчої, і як засіб задоволення потреби людини, у живому контакті (А. Реан [202]). У гуманістично-орієнтованому навчально-виховному процесі мають реалізуватися обидві функції спілкування, а це стає можливим лише за умови розвиненості культури спілкування вчителя.

«Емпатія» (від грецького – «empathia») – «співчувати». Сутність емпатії – у проникненні почуття іншої особистості, здатності розділити її емоційний стан, почуття [219, с. 238].

Дослідниця Т. Василюшина вважає правомірним розглядати емпатію як інтегральне утворення, що складається із сукупності взаємопов'язаних якостей, провідними з яких є спрямованість, рефлексивність, здатність соціально-перцептивного аналізу [35, с. 10-11]. Орієнтуючись на вказану позицію ми і будемо аналізувати сформованість емпатії у майбутнього вчителя початкової школи як показник їхньої культури почуттів.

Важливим чинником для нашого дослідження є розгляд трикомпонентної її структури, а саме: емоційної, когнітивної і поведінкової. Для вчителя початкової школи особливо важливим є спрямованість емпатії на учнів, розуміння дитини та її емоційного стану, успішне здійснення гуманістично спрямованої культурологічної діяльності [207, с. 126].

Щодо толерантності вчителя, то означена особистісна якість набуває особливої значущості й актуальності у сучасній системі освіти, оскільки назріла необхідність виховання підростаючого покоління у дусі терпимості до інших народів, до інших культур, до іншої людини як особистості.

Толерантна особистість вчителя має формувати цю якість в учнів, що є завданням, поставленим перед системою освіти. Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, а саме: «... виховати людину, котра з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості», виховувати у неї «культуру миру та міжособистісних відносин» [166, с. 3].

Таблиця 2.1.

Критерії та показники культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи на процесуальному етапі

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Діагностичні методики та засоби</i>
Ціннісно-мотиваційний	професійно-гуманістична спрямованість	Авторські анкети, адаптована методика «Мотивація навчання у вузі» Т.Ільїної, методики «Структура спрямованості майбутнього вчителя»
	наявність ціннісних професійних мотивів	В.Семиченко і «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» Т.Елерса, адаптована анкета «Здатність учителя до саморозвитку» В.Семиченко
	мотивація на успіх	

Продовження таблиці 2.1

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Діагностичні методики та засоби</i>
Змістово-процесуальний	система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін	Діагностичні контрольні запитання, підсумки екзаменаційних сесій з відповідних дисциплін, тестові завдання, звіти з педагогічних практик
	сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки	
	культурологічні вміння	
Оцінно-поведінковий	наявність комунікативних якостей	Тест комунікабельності В.Ряховського, «Діагностика рівня емпатії» М.Юсупова, тест В.Бойка «Діагностика комунікативної толерантності»
	здатність до емпатії	
	прояв толерантності	

Представимо у вигляді таблиці 2.1. сукупність критеріїв та показників культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Отже, ґрунтуючись на результатах наукових досліджень, аналізу психолого-педагогічної літератури, проведення емпіричних досліджень, ми визначили критерії культурологічної підготовленості з відповідними показниками: ціннісно-мотиваційний (професійно-гуманістична спрямованість; наявність ціннісно-професійних мотивів; мотивація на успіх); змістово-процесуальний (система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін; сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки, культурологічні вміння); оцінно-поведінковий (наявність комунікативних якостей, здатність до емпатії, прояв толерантності); схарактеризували рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи: високий, середній та низький.

У відповідності до визначених критеріїв та показників продіагностуємо рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів, чому присвячено наступний підрозділ дослідження.

2.3. Діагностика рівнів культурологічної підготовленості майбутнього вчителя початкової школи

З метою виявлення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх вчителів початкової школи було відібрано 2 групи респондентів: ЕГ (експериментальна група) – 103 студента та КГ (контрольна група) – 107 студентів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що у наукових дослідженнях існують два підходи щодо критеріїв підготовки фахівця: готовність та підготовленість. У межах одного з них, готовність фахівця розглядається у вузькому значенні як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певних дій, а у широкому – як сукупність професійно зумовлених вимог до людини.

Готовність як своєрідний стан особистості не може виникнути без загального підвищення активності роботи мозку, різних систем і органів, для неї необхідні біологічний і фізіологічний зсуви в організмі, що забезпечує настроювання організму людини на майбутню діяльність. Зміст і структура готовності визначаються потребами самої діяльності до психічних процесів стану і властивостей особистості, а також життєвого і професійного досвіду конкретної особистості.

Студенти – майбутні вчителі початкової школи ще не володіють вищезначеними критеріями. Тому у якості критерію підготовки ми визначили саме підготовленість як наявність у майбутнього фахівця особистісних якостей, теоретичних знань, практичних навичок і вмінь, що сприятимуть йому у майбутньому успішно вирішувати професійно-педагогічні завдання і

ситуації та виконувати функціональні обов'язки. Додамо, що підготовленість у цілому ще не означає, що фахівець готовий у певний момент здійснити необхідні дії, тим більше результативно.

Діагностика рівнів проводилась за трьома критеріями з відповідними показниками: ціннісно-мотиваційним (професійно-гуманістична спрямованість особистості; наявність ціннісних професійних мотивів; мотивація до успіху у розвитку власної особистості у контексті культурологічної дії); змістово-процесуальним (система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін; сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки; культурологічні вміння); оцінно-поведінковим (наявність комунікативних якостей; здатність до емпатії; прояв толерантності).

Визначення компонентної структури культурологічної підготовленості майбутнього вчителя початкової школи та критеріальний підхід дозволили виокремити та схарактеризувати рівні підготовленості досліджуваного утворення: високий, середній, низький.

До високого рівня віднесені студенти, які обізнані з ключовими професійно-педагогічними поняттями культурологічного спрямування, добре усвідомлюють значущість культурологічної гуманістично-спрямованої діяльності, що підкріплено стійким інтересом до педагогічних цінностей і професійних ціннісних орієнтацій.

Студенти цього рівня вмотивовані на розвиток власної особистості у контексті культурологічної діяльності, на потребу в успішному її здійсненні. Вони володіють культурологічними знаннями про загальнолюдську і загальнонаціональну культуру та культурологічними вміннями здобувати та аналізувати культурологічну інформацію з будь яких текстів, виділяючи змістові домінанти, що забезпечують культурологічну спрямованість особистості. У студентів цього рівня наявні комунікативні вміння, вони мають стійку схильність до самоаналізу та самооцінки своїх якостей, культурологічних дій; у відносинах з навколишніми поведуться толерантно,

здатні розділити емоційний стан та почуття дитини, колег та батьків.

Середній рівень – характерний для студентів, які володіють певною сукупністю культурологічних знань та вмінь, усвідомлюючи їх роль у майбутній професійній діяльності культурологічного спрямування. У них наявне позитивне ставлення до оновлення цих знань та застосування вмінь кваліфіковано, з гуманістичних позицій проаналізувати будь-яку професійно-педагогічну та життєву ситуацію. Поряд з цим, вони не виявляють відповідного рівня комунікативних здібностей, у них подекуди виникають труднощі у спілкуванні з дитячим, педагогічним колективами та батьками, вони не завжди здатні об'єктивно оцінити ситуацію спілкування. Самооцінка та самоаналіз особистісних якостей і культурологічних дій у них здебільшого необ'єктивні, завищені. У відносинах з оточуючими поведуться іноді не коректно, у них не чітко виражені емпатія і толерантність, у здійсненні рефлексії своєї діяльності відчують труднощі.

Низький рівень властивий студентам, які не усвідомлюють значущості культурологічної підготовки, мають поверхневі культурологічні знання в контексті професійно-педагогічної діяльності, не виявляють інтересу до формування гуманістичних цінностей, набуття культурологічних умінь; не прагнуть до самовдосконалення і самоактуалізації у професійній діяльності (за результатами практики у школі), у них відсутня позитивна мотивація на досягнення успіху у вирішенні професійно-педагогічних ситуацій, у тому числі, культурологічного спрямування. Відсутність комунікативних умінь призводить до суперечливих взаємовідносин з колективами дітей, колег та батьків, у ставленні до них вони не виявляють толерантності, емпатії, у них не розвинена здатність аналізувати свою діяльність (рефлексія) через несформованість умінь самооцінки своїх професійних і особистісних якостей.

Для визначення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи було обрано відповідні діагностичні методики: анкети, розроблені у процесі проведення дослідження, методики

самодіагностики, ціннісно-мотиваційного, змістово-процесуального та оцінно-поведінкового критеріїв.

Перший діагностичний зріз був зумовлений потребою виявити у майбутніх вчителів рівень культурологічної підготовленості за ціннісно-мотиваційним критерієм, показниками якого виступили:

- 1) професійно-гуманістична спрямованість;
- 2) наявність ціннісних професійних мотивів.
- 3) мотивація на успіх.

Експериментальні дані було одержано за допомогою діагностичних методик: анкет, розроблених автором дослідження, самооцінки професійно-гуманістичної мотивації (адаптована методика «Мотивація навчання у вузі» Т.Ільїної (див. додаток А) та методики «Структура спрямованості майбутнього вчителя» В.Семиченко (див. додаток Б), котрі дали можливість виявити у студентів перевагу мотивів про адекватний вибір ними майбутньої професії та задоволення нею (методика Т.Ільїної), а також проаналізувати структуру спрямованості, тобто співвідношення кількості балів, набраних за кожним видом спрямованості гуманістичної, ідеологічної, прагматичної, егоцентричної. Провідним типом спрямованості визначався той, за яким набрано найбільшу кількість балів. Для майбутнього вчителя професійно значущою є гуманістична спрямованість особистості.

Діагностування третього показника відбувалось за допомогою методики Т.Елерса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху», адаптованої до нашого дослідження (див. додаток В), що складалась із 41 висловлювання-судження, для оцінювання яких студенти мали відповісти «так» чи «ні», одержавши відповідну кількість балів, за якими визначались рівні мотивації до успіху: низький, середній, високий. Здатність майбутнього вчителя початкової школи до саморозвитку та самовдосконалення перевірялась також адаптованою анкетною «Здатність учителя до саморозвитку» В.Семиченко (див. додаток Г). Студенти мали дати відповідь на запропоновані 21 питання, оцінювання яких відбувалось бальною системою,

а загальна сума балів свідчила про:

- 1) активний розвиток;
- 2)) відсутність сформованої системи саморозвитку і залежність його розвитку від певних умов;
- 3) розвиток, що зупинився.

Мотиви як мотор діяльності та мотиваційна сфера особистості вчителя досліджуються представниками фундаментальних і прикладних психолого-педагогічних наук (І. Зязюн [98], Н. Кузьміна [131], А. Реан [202], В. Семиченко [213]). Як відомо, саме мотиви свідчать про те, заради чого людина виконує певні дії, поводить себе у той чи інший спосіб, усвідомлюючи особистісну значущість професійного вибору та професійно ціннісної орієнтації, якою для майбутнього вчителя є конкретна професія [94]. Усвідомлений вибір та усвідомлена навчально-пізнавальна діяльність суб'єкта, спрямована на удосконалення особистості через присвоєння педагогічно-професійних цінностей як відносно стійких орієнтирів особистого способу життя через інтеріоризацію духовних цінностей, традицій та звичаїв, які є прийнятими у суспільстві, сприяють самовихованню та самовдосконаленню. У свою чергу, самовдосконалення і виховання як компоненти культури – це процеси сходження особистості як суб'єкта в сучасну для неї світову та національну культуру. Тому вони розглядаються як чинники, котрі формують базову культуру особистості, тобто рівень культури життєвого самовизначення, що дає індивіду змогу розвиватися у гармонії з громадською культурою.

Виходячи з вищезначених параметрів ми продіагностували рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи за ціннісно-мотиваційним критерієм, результати якого подано у таблиці 2.2.

Як свідчать результати дослідження, за показником професійно-гуманістична спрямованість 35.9% студентів ЕГ (37 студентів) засвідчили високий рівень культурологічної підготовленості порівняно з 34.3 % – КГ (36 студентів); середній рівень виявлено у 43.7% респондентів ЕГ (45

студентів) і 41.9% – КГ (44 студенти); низький – у 20.4% – ЕГ (21 студент) і 23.8% – КГ (25 студентів).

Таблиця 2.2.

**Результати діагностики рівнів культурологічної підготовленості
майбутніх учителів початкової школи за ціннісно-мотиваційним
критерієм на констатувальному етапі**

Групи	Рівні	Показники					
		Професійно-гуманістична спрямованість		Наявність ціннісних професійних мотивів		Мотивація на успіх	
		Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ <i>n1</i> = 103	Високий	37	35.9	35	34	38	36.9
	Середній	45	43.7	44	42.7	44	42.7
	Низький	21	20.4	24	23.3	21	20.4
КГ <i>n2</i> = 105	Високий	36	34.3	34	32.4	36	34.3
	Середній	44	41.9	43	41	45	42.8
	Низький	25	23.8	28	26.6	24	22.9

Одержані дані – показник достатнього рівня гуманістичної спрямованості студентів до культурологічної підготовленості в системі цілісної професійної підготовки.

Стосовно рівнів культурологічної підготовленості за показником «наявність ціннісних професійних мотивів», то високий рівень засвідчили 34% студентів ЕГ (35 респондентів) порівняно з 32.4% студентів КГ (34 респондента); середній рівень – у 42.7% респондентів ЕГ (44 студенти) та 41% – КГ (43 студента); низький рівень – 23.3% студентів ЕГ та 26.6% – КГ.

За показником «мотивація на успіх» було одержано такі результати:

високий рівень засвідчили 36.9% респондентів ЕГ та 34.3% КГ (38 студентів); середній рівень виявлено у 42.7% студентів ЕГ (44 респонденти) та 42.8% – КГ (45 студентів); низький рівень – у 20.4% студентів ЕГ (21 респондент) та 22.9% КГ (24 студенти).

Другий діагностичний зріз був пов'язаний з потребою виявити у майбутніх учителів рівні культурологічної підготовленості за змістово-процесуальним критерієм, показниками якого було обрано: систему знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін; сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки; культурологічні вміння.

Змістово-процесуальний критерій ми розглядаємо як показник наявного рівня теоретичних знань та практичних умінь і навичок, необхідних і достатніх для прояву професійно-культурологічної підготовленості.

Нам необхідно було встановити, на якому рівні у студентів сформована сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки у системі цілісного педагогічного процесу, яким є професійна підготовка, на основі діагностичних контрольних запитань, підсумків екзаменаційних сесій з відповідних дисциплін, тестових завдань, проходження педагогічних практик. Ми розглядаємо сукупність культурологічних знань та вмінь як підґрунтя для здійснення якісної професійно-педагогічної діяльності, погоджуючись з висновками В. Виткалова [40] та Н. Бібік [20] про те, що вчитель постійно є активним учасником процесу спілкування, носієм і репрезентантом власної культури, що передбачає знання предметів і явищ світової культури та традиційного українського побуту, звичаїв, обрядів, народної творчості, живопису, фольклору тощо.

Це зумовлено тим, що до вчителів початкової школи пред'являються вищі вимоги, ніж до людей інших професій. Вони мають набути не лише високої фахової кваліфікації, але й стати одночасно носіями цінностей та ідеалів культури українського народу, здатними до формування культури молодших школярів. У процесі викладання навчальних предметів вони мають реалізувати культурологічні вміння, розкриваючи закономірності

пізнання навколишнього сучасного світу та сприяючи культуротворчій орієнтації учнів, осмисленню ними сукупності культурних досягнень людства, розширюючи їхній світогляд як систему цінностей загальнолюдських, національних, громадянських, духовних, особистісних тощо.

Поміж численних функцій (естетичної, інформативної, оберігаючої, виховної) майбутні вчителі початкової школи мають виконувати й соціокультурну, сутність якої полягає у толерантному ставленні до цінностей та ідеалів інших народів, у повазі та зацікавленому відношенні до них [141]. А для цього майбутній фахівець має знати закономірності розвитку усіх цивілізацій, урахувуючи у своїй діяльності сучасні проблеми збереження та ефективного використання вітчизняної та світової культурної спадщини, орієнтуватися в художньо-естетичній і моральній проблематиці.

Спираючись на висловлені вище положення, ми продіагностували рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів за змістово-процесуальним критерієм, зведені результати якого подано у таблиці 2.3.

Дані дослідження за вказаним критерієм констатують недостатній рівень культурологічної підготовленості за всіма показниками. Так, високого рівня за першим показником – системою знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін-досягли лише 18,5% респондентів ЕГ (19 студентів) та 17,1% респондентів КГ (18 студентів); середнього рівня – 59,2% респондентів ЕГ (61 студент) та 57,1% –КГ (60 студентів); низький рівень зафіксовано у 22,3% респондентів ЕГ (23 студенти) та у 25,8% – КГ (27 студентів).

Відносно рівнів культурологічної підготовленості за другим показником – сукупністю культурологічних знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки – то вони виявились теж на недостатньому рівні. Так, високий рівень виявлено лише у 6,8 % студентів ЕГ (7 студентів) та у 5,7 % – КГ(6 чоловік); на середньому рівні зафіксовано 43,7% студентів ЕГ (45 респондентів) та 41% – КГ (43 студенти); на низькому рівні-49,5%

респондентів ЕГ (51 студент) та 53.3% – КГ(56 студентів).

Таблиця 2.3.

Результати культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи за змістово-процесуальним критерієм на констатувальному етапі (у %)

Групи	Рівні	Показники					
		Система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін		Сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки		Культурологічні вміння	
		Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ $n_1 = 103$	Високий	19	18.5	7	6.8	-	-
	Середній	61	59.2	45	43.7	38	36.9
	Низький	23	22.3	51	49.5	65	63.1
КГ $n_2 = 105$	Високий	18	17.1	6	5.7	-	-
	Середній	60	57.1	43	41	33	31.4
	Низький	27	25.8	56	53.3	72	68.6

За третім показником – культурологічні вміння – жоден із студентів не досяг високого рівня, що є свідченням об’єктивних і суб’єктивних труднощів у формуванні культурологічних умінь. Середній рівень з вказаного показника констатовано у 36,9% студентів ЕГ (38 осіб) та у 31,4% КГ (33 особи); низький рівень – у 61,1% студентів ЕГ (65 осіб) та 68,6% – КГ (72 особи).

Отримані нами результати допоможуть скоректувати подальшу роботу (на етапі формувального експерименту) шляхом впровадження відповідних форм і методів, спрямованих на підвищення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів.

Третій діагностичний зріз було спрямовано на вивчення культурологічної підготовленості майбутніх учителів за оцінно-поведінковим критерієм з такими показниками: наявність комунікативних якостей; здатність до емпатії; прояв толерантності.

Сучасна освітня парадигма вимагає від кожного вчителя прояву комунікативності у процесі взаємодії з учнями. Як професійно-особистісна якість педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати в контакт, відчувати задоволення від спілкування, для майбутнього вчителя початкової школи вона набуває своєї особливої актуальності і визначається однією зі стрижневих якостей.

Вчитель початкової школи як особистість, як суб'єкт педагогічної взаємодії, що активно діє, – це цілісна складна система соціально значущих особистісних якостей (з пріоритетною комунікативністю), що мають продуктивно реалізовуватися в професійно-педагогічній діяльності.

Небезпідставно більшість науковців [140; 186; 191; 226] вважають, що в особистості вчителя початкової школи мають синтезуватися якості фахівців кількох профілів. Важливого значення у процесі спілкування з молодшими школярами набуває демократичний стиль. Він, хоч і вимагає кропіткої роботи з боку вчителя початкової школи, однак вченими-практиками визнається найбільш ефективнішим, таким, що сприяє реалізації всіх функцій спілкування: комунікативної, інтерактивної, перцептивної, сприяючи створенню гуманістично-орієнтованого навчально-виховного процесу, розвитку особистості учня та вчителя, врахуванню, перш за все, інтересів школярів.

Як відомо, структура педагогічної праці налічує понад 200 компонентів, однак найскладнішим з них є саме спілкування. Невірне педагогічне спілкування породжує страх, невпевненість, послаблення пам'яті, уваги, працездатності, порушення динаміки мовлення і, як наслідок-народження усталеного негативного відношення до вчителя, а, значить, і до предмету, який він викладає. Така пригніченість предметом, а насправді – вчителем –

для деяких школярів продовжується протягом багатьох років.

Завчасні попередження визначного гуманіста-педагога В. Сухомлинського [229], що безліч шкільних конфліктів, котрі нерідко закінчуються лихом, мають своїм корінням невміння вчителя спілкуватися з учнями. Для вчителя початкової школи знання законів педагогічного спілкування набуває найважливішої значущості з врахуванням психологічних особливостей дитячого віку.

Спосіб та засоби спілкування мають моральний, гуманістичний смисл тому, що вказують, наскільки у людині розвинута здатність поставити себе на місце і у становище інших людей, швидко і вірно зрозуміти їх душевний стан. Саме ця здатність розуміти внутрішній душевний стан іншої людини і називається емпатією, готовність до якої вчитель початкової школи має проявляти повсякчасно, постійно намагаючись ставити себе на позицію учня, вишукуючи в дітях добре, підходячи до них з позитивною, оптимістичною гіпотезою.

Учителю початкової школи особливо треба враховувати, що ті емоційні переживання, що виникають у процесі спілкування з учнями, нерідко створюють загальний емоційний фон взаємовідносин з ними, котрі впливають на увесь процес спільної діяльності. І тут дуже важливо вміти швидко й активно увійти у внутрішню психологічну ситуацію дитини, відчувати її настрій, а, значить, і визначити систему відповідного спілкування з нею, тобто проявити здатність до емпатії – до співпереживання. Цю якість треба постійно у себе розвивати, тоді і в системі взаємовідносин з учнями можна більш точно враховувати ситуаційні психологічні стани школярів, а психолого-педагогічні ходи у спілкуванні з ними будуть найбільш вірними, у результаті чого буде легше досягнути ефекту психологічної сумісності і прийняти дитину такою, якою вона є, терпляче відноситися до її помилок, тобто проявити толерантне відношення до неї.

Толерантність вчителя як «загальнолюдська особистісна якість, що виражається через послаблення її реакції на негативні фактори соціального

середовища, вміння розуміти відмінний духовний стан чи інші погляди, терпляче ставитися до них і поважати гідність її носіїв, переслідуючи мету культурного з'ясування розбіжностей» [229, с. 84].

Для вчителя початкової школи толерантність як особистісна якість має вирішальне значення, проявляючись не тільки по відношенню до учнів з їх психолого-віковими особливостями, але й по відношенню до представників інших народів та культур, традицій, звичаїв країн, формуючи цю якість у школярів, які тільки-тільки «входять» у розмаїття національних традицій, міжнаціональних відносин, міжкультурних комунікацій.

Оцінювання рівнів прояву культурологічної підготовленості за показником «наявність комунікативних якостей» проводилася за допомогою тесту комунікабельності В. Ряховського, у якому наведено 16 різноманітних питань-суджень. Студенти мали обрати спосіб своєї поведінки у вказаних уявних ситуаціях, відбираючи варіанти відповідей: «так»; «ні»; «іноді», за які набиралась певна кількість балів з відповідною якісною оцінкою (див. додаток Д).

Другий показник оцінно-поведінкового критерію вимірювався тестом «Діагностика рівню емпатії» М. Юсупова, у якому студентам пропонувалось відповісти на 36 тверджень з 6 варіантами відповідей. При достовірних результатах дослідження обробка одержаних даних була спрямована на отримання кількісних показників здатності до емпатії та визначення її рівнів (див. додаток Е).

Діагностика показника – прояв толерантності – здійснювалась за допомогою тесту В. Бойка «Діагностика комунікативної толерантності», у відповідності з яким студенти мали оцінити своє відношення до кожного з 45 висловлювань у залежності від того, наскільки вірними вони є по відношенню до них. При обробці результатів вказувалось, що максимально можливою є сума балів – 135 яка свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, а мінімальна 0 балів – про терпимість абсолютно до всіх людей в усіх ситуаціях. Однак, вказувалось, що неможливо набрати як мінімальну,

так і максимальну суму балів. Проаналізовані студентами ситуації, з відповідним підрахунком кількості балів за окремими питаннями – свідчили про високий, середній та низький рівні толерантності (див. додаток Є)

У відповідності до вказаних параметрів ми продіагностували рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів за оцінно-поведінковим критерієм, зведені результати якого подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати діагностики рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи за оцінно-поведінковим критерієм на констатувальному етапі (у %)

Групи	Рівні	Показники					
		Наявність комунікативних якостей		Здатність до емпатії		Прояв толерантності	
		Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ <i>n</i> ₁ = 103	Високий	59	57.3	27	26.2	15	14.6
	Середній	31	30.1	41	39.8	27	25.7
	Низький	13	12.6	35	34	61	59.7
КГ <i>n</i> ₂ = 105	Високий	57	54.3	26	24.8	14	13.3
	Середній	30	28.6	40	38.1	26	24.8
	Низький	18	17.1	39	37.1	65	61.9

Аналіз результатів за першим показником – наявність комунікативних якостей – дає можливість зробити висновок, що у більшій частині майбутніх учителів ці якості сформовано на високому рівні – 57,3% (59 осіб) ЕГ та 54,3% (57 осіб) КГ та на середньому – 30,1% (31 особа) ЕГ і у 28,6% (30 осіб) КГ. Низький рівень засвідчено у 12,6% студентів ЕГ (13 осіб) та у 17,1% студентів КГ (18 осіб).

За показником «здатність до емпатії» виявлено, що на високому рівні вона зафіксована у 26,2% студентів ЕГ (27 респондентів) та у 24,8% – КГ (26 респондентів); середнього рівня досягли 39,8% респондентів ЕГ (41 особа) та 38% – КГ(40 осіб); низький рівень засвідчено у 34% студентів ЕГ (35 осіб) та у 37,1% – КГ (39 осіб).

Стосовно показника «прояв толерантності», то, як свідчать одержані дані, прояв цієї важливої якості на високому рівні засвідчено лише у 14,6% студентів ЕГ (15 осіб) та у 13,3% – КГ(14 осіб); середній рівень виявлено у 25,7% респондентів ЕГ (27 осіб) та у 24,8% – КГ(26 осіб). Показники низького рівня у студентів ЕГ – 59,7% (61 особа) та у студентів КГ – 61,9% (65 осіб) – яскраве свідчення недостатньої роботи з формування означеної якості у процесі вузівської підготовки.

На основі отриманих результатів нами була скорегована програма подальшої дослідницької роботи з підвищення рівнів культурологічної підготовленості за ціннісно-поведінковим критерієм на етапі проведення формувального експерименту.

Загальну характеристику рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи (за трьома критеріями) подано у таблиці 2.5.

З метою перевірки вірогідності результатів констатувального етапу експерименту було проведено статистичний аналіз одержаних результатів діагностування, що характерні для педагогічних досліджень [169].

Достовірність збігів або розходжень числа балів, набраних студентами ЕГ та КГ, обчислювалось за критерієм однорідності χ^2 .

Емпіричне значення χ^2 обчислювалась за такою формулою:

$$\chi^2_{\text{эм}} = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}, \quad (2.1.)$$

де N – кількість студентів в експериментальній групі ($N=103$);

M – кількість студентів у контрольній групі ($M=105$);

n_i – кількість студентів експериментальної групи, які досягли певного рівня культурологічної підготовленості;

m_i – кількість студентів контрольної групи, які досягли певного рівня культурологічної підготовленості;

L – кількість рівнів підготовленості ($L=3$).

Таблиця 2.5.

Загальна характеристика рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі дослідження (за трьома критеріями)

Групи	Рівні	Критерії							
		Ціннісно-мотиваційний		Змістово-процесуальний		Оцінно-поведінковий		Середнє арифметичне	
		Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість Студентів	%
ЕГ $n_1=103$	Високий	37	35.6	9	8.5	34	32.7	27	25.7
	Середній	44	43	48	46.6	33	31.9	42	40.4
	Низький	22	21.4	46	44.9	36	35.4	34	33.9
КГ $n_2=105$	Високий	35	33.7	8	7.6	32	30.8	25	24
	Середній	44	41.9	45	43.2	32	30.5	40	38
	Низький	26	24.4	52	49.2	41	38.7	40	38

Критичне значення $\chi^2_{0,05}$ критерію χ^2 для рівня значущості 0,05 за $L=3$ становить 5,99. Підставимо дані експерименту у формулу (2.2):

$$\chi^2 = 103 \cdot 105 \cdot \left[\frac{\left(\frac{27}{103} - \frac{25}{105} \right)^2}{27 + 25} + \frac{\left(\frac{42}{103} - \frac{40}{105} \right)^2}{42 + 40} + \frac{\left(\frac{34}{103} - \frac{40}{105} \right)^2}{34 + 40} \right] = 0,593.$$

Порівнюючи $\chi^2_{\text{емп}}$ з критичним значенням $\chi^2_{0,05}$ бачимо, що характеристики ЕГ і КГ збігаються з рівнем значущості 0,05 через те, що отримане значення $\chi^2_{\text{емп}} = 0,59 < \chi^2_{\text{крит.}} = 5,99$

У випадку, коли $\chi^2_{\text{емп}} < \chi^2_{\text{крит.}}$, є підтвердженням вірності нашої гіпотези – контрольна та експериментальна вибірки ідентичні; інші результати – $\chi^2_{\text{емп}} > \chi^2_{\text{крит.}}$ буде означати, що розподіл студентів в КГ і ЕГ статистично відмінний.

Отже, результати обчислень показали, що статистично значущої різниці у контрольній та експериментальній групах немає, отже вони можуть бути використані для формувального етапу експерименту.

Отримані узагальнені результати рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів представимо у вигляді діаграми (рис.2.1.).

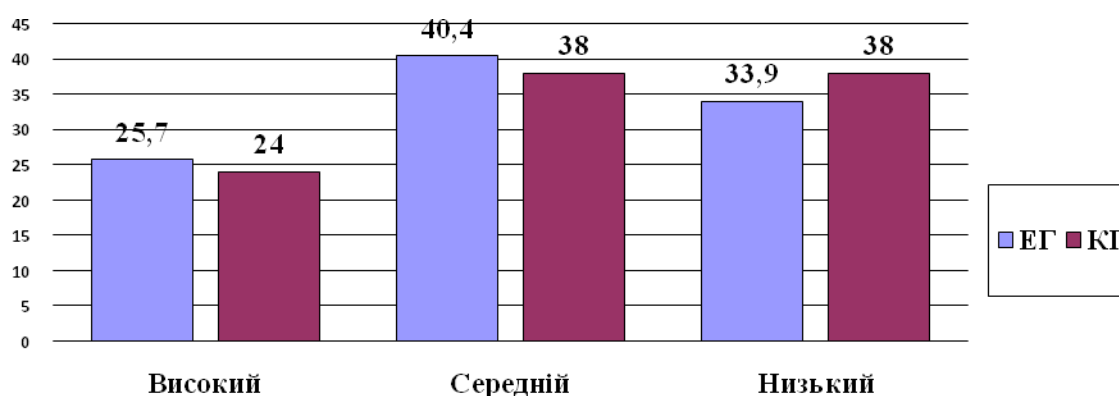

Рис 2.1. Рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи (констатувальний етап експерименту).

Як видно з діаграми, результати, отримані на констатувальному етапі дослідження, свідчення, по-перше, недостатньої навчально-виховної роботи ВНЗ з культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи, по-друге (що логічно витікає з першого висновку), вірності гіпотетичного припущення про необхідність і доцільність впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ педагогічних умов, спрямованих на

підвищення рівнів культурологічної підготовленості, теоретичному обґрунтуванню та практичній реалізації яких присвячено наступний розділ дослідження.

Висновки до 2 розділу

Другий розділ дослідження розкриває результати констатувального етапу експерименту, який проводився у два етапи і складався: з аналізу освітньо-професійних програм, навчальних планів та освітньо-кваліфікаційних характеристик щодо професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи культурологічного спрямування, а також діагностики рівнів культурологічної підготовленості студентів за ціннісно-мотиваційним, змістово-процесуальним та оцінно-поведінковим критеріями.

Аналіз зазначених вище документів засвідчив, що навчальними дисциплінами, що сприяють культурологічній підготовленості майбутніх учителів є дисципліни соціально-гуманітарної підготовки (історія Української культури, історія України, філософія, політологія, українська мова за професійним спрямуванням); дисципліни фундаментальної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки (екологія, основи валеології, основи природознавства, сучасна українська мова з практикумом); дисципліни професійної та практичної підготовленості (психологія, психологія педагогічна, основи психодіагностики, педагогіка, вступ до спеціальності, історія педагогіки, теорія та методика виховання, педагогічна майстерність, дитяча література, методика навчання освітньої галузі «Мистецтво», образотворче мистецтво з методикою навчання, основи сценічного та екранного навчання, музичне мистецтво з методикою навчання, хореографія з методикою навчання, основи культури і техніки мовлення, а також вибірккові навчальні дисципліни, серед яких: Україна в Європі і світі, порівняльна педагогіка в контексті Болонського процесу;

історія світової культури; театральні-ігрова діяльність в позакласній роботі; українознавства.

Проте означені дисципліни недостатньо розкривають зміст, структурні компоненти, особливості культурологічної підготовки майбутніх учителів. До того ж, як свідчить аналіз програм, кількість годин, відведених на вивчення дисциплін, що безпосередньо мають сприяти культурологічній підготовці студентів, у навчальних планах виділено недостатньо.

Поряд з цим, аналіз планів виховної роботи показав, що на факультетах проводиться значна кількість виховних заходів, спрямованих на формування культурологічного світогляду студентів, їх ціннісно-мотиваційного гуманістичного спрямування, толерантного відношення до інших.

Однак, як засвідчило анкетування студентів, вони ще усвідомлюють значущості й важливості культурологічної підготовки для особистісного зростання та майбутньої професійно педагогічної діяльності.

У розділі обґрунтовано критерії культурологічної підготовленості з відповідними показниками: ціннісно-мотиваційний (професійно-гуманістична спрямованість; наявність ціннісно-професійних мотивів; мотивація на успіх); змістово-процесуальний (система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін; сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки, культурологічні вміння); оцінно-поведінковий (наявність комунікативних якостей, здатність до емпатії, прояв толерантності); схарактеризовано рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи: високий, середній та низький.

За результатами констатувального етапу експерименту, кількісного та якісного аналізу рівнів культурологічної підготовленості за кожним із критеріїв та загального рівня культурологічної підготовленості, низький рівень виявлено у такій кількості студентів (у %): за ціннісно-мотиваційним критерієм – 21,4% ЕГ та 24,4% КГ; середній рівень – у 42,7% ЕГ та 41,9% КГ; високий рівень у 35,9% ЕГ, що є свідченням того, що майбутні вчителі початкової школи в основному вмотивовані на майбутню професійну

діяльність. За змістово-процесуальним критерієм низький рівень культурологічної підготовленості виявлено у 44,9% студентів ЕГ та 49,2% КГ; середній рівень у 46,6% ЕГ та 43,2% КГ; високого рівня досягли лише 8,5% ЕГ та 7,6% КГ. Низький рівень за оцінно-поведінковим критерієм виявився у 35,4% студентів ЕГ та 39% КГ; середній рівень – 31,9% ЕГ та 30,5% КГ; високого рівня досягли 32,7% студентів ЕГ та 30,5% КГ.

Отже, кількісні показники, отримані на констатувальному етапі експерименту, засвідчили низький та середній рівні культурологічної підготовленості у респондентів експериментальної та контрольної груп, що є підтвердженням нашого гіпотетичного припущення про необхідність впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ педагогічних умов, які б були спрямовані на підвищення рівнів культурологічної підготовленості, чому присвячено наступний розділ дослідження.

Основні положення другого розділу висвітлено у публікаціях автора [43; 51].

**РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
У СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТУ**

У третьому розділі теоретично обґрунтовано та практично реалізовано педагогічні умови досліджуваного утворення, запропоновано модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, котра дає змогу перевірити гіпотетичне припущення дослідження, а також проаналізовано результати експериментальної роботи.

3.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи

Сучасна освітня ситуація в Україні потребує якісно нового рівня системи професійної підготовки майбутніх учителів, вагоме місце у якій має зайняти культурологічна підготовка. Майбутній фахівець має опанувати не тільки складові компоненти своєї професії, але й мати можливості здобувати глибокі гуманітарні знання, оскільки вони сприяють формуванню достатнього культурологічного рівня, що має відповідати міжнародним стандартам, серед яких знання закономірностей розвитку вітчизняної та світової цивілізації [57; 60; 78; 103; 129].

Нова модель суспільства, що зумовлена процесами у національній освіті, потребує значного переосмислення наших уявлень щодо сутності розвитку людської цивілізації. У цьому контексті актуальної значущості набуває, як свідчать В. Андрущенко [4-5], Є. Барбіна [14-15], І. Зязюн [97-99], А. Коломієць [116] та інші науковці, ознайомлення з досвідом вищої освіти людства під кутом гуманітаризації та гуманізації у культурологічному аспекті.

«Нова педагогічна культурологічна парадигма як модель

культуровідповідної постановки і культуро відповідного розв'язання освітніх проблем у річниці гуманістичної традиції, – наголошує О.Отич, – є джерелом концептуальних ідей щодо збагачення педагогічного процесу культурно історичним та етнокультурним змістом з метою виховання особистості як носія і творця національної культур, який водночас є толерантним до носіїв інших культур і здатний до співжиття з ними в умовах мультикультурного суспільства» [179].

Переорієнтація суспільства на розвиток людини, її професійних, особистісних, культурних якостей зумовлює докорінну зміну підходів до освіти та до професійної підготовки майбутнього учителя в цілому.

Культурологічний підхід до освітнього процесу визначає необхідність наповнення змісту освіти на всіх його рівнях – від початкового до вищого. Вивчення та аналіз теорії і практики професійної підготовки і діяльності вчителів початкової школи дає змогу стверджувати, що зміст освіти, що визначається державними освітніми стандартами, все ще не спрямований на культурологічну підготовку майбутніх фахівців як системоутворюючий чинник [154, с. 215].

Актуальність і значущість підвищення культуротворчого потенціалу освіти зумовлює необхідність оновлення навчальних планів і програм, модернізації змісту професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у напрямі забезпечення їх культурологічного спрямування. Статус і роль учителя як професіонала і культуротворчої особистості при цьому мають визначатися культурологічною підготовленістю [184, с.17]. Для вчителя початкової школи це особливо важливо, оскільки він забезпечує входження молодшого школяра у найбільш сенситивний період його соціального й особистісного розвитку, в складний і розмаїтий світ сучасної культури [10, с. 5].

Організація навчання і професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у контексті культурологічної спрямованості потребує необхідності створення відповідних педагогічних умов, реалізація яких у

системі навчально-виховної роботи університетів сприяла б ефективності культурологічної підготовки майбутніх фахівців.

Як відомо, психолого-педагогічна література трактує умови як обставини, вимоги чи пропозиції, що спрямовані на здійснення чи утворення чого-небудь або сприяє чомусь. Розглядаючи умови як обставину, від якої що-небудь залежить, науковці класифікують їх у дві групи: зовнішні (виробничі, культурні, природничо-географічні, громадські) та внутрішні (навчально-матеріальні, морально-психологічні, естетичні). С філософських позицій умова трактується як філософська категорія, що відбиває універсальні відношення та речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає та існує. Так, у філософському словнику під редакцією В.Шинкарука умова розглядається як філософська категорія, що виражає відношення предметів до об'єктів, без яких він не може існувати, а також як обставину, від якої щось залежить [236, с.327].

У тлумачному словнику умова трактується як вимога, що стає однією із сторін, які домовляються, як усну чи письмову згоди [231, с. 106].

Значущим для нашого дослідження є розгляд педагогічних умов С. Гончаренком як сукупності процесів відношення, що необхідні для виникнення та існування даного об'єкта або обставин навчального процесу які є результатом відбору, конструювання пристосування елементів, змісту, методів, засобів навчання для досягнення поставлених завдань [58, с. 255].

Теоретично обґрунтовуючи педагогічні умови, що сприятимуть ефективності культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, ми спиралися на психологічні дослідження С. Рубинштейна [204] та інших про те, що ефективність будь-якого процесу зумовлена внутрішніми та зовнішніми чинниками.

У контексті нашого дослідження до внутрішніх чинників ми відносимо мотивацію одержання вищої педагогічної освіти, наявність інтересу до поглибленого вивчення культурологічно-спрямованих навчальних дисциплін, усвідомлення значущості й необхідності оволодіння

культурологічними знаннями, вміннями, сформованості особистісно-професійних якостей в аспекті майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування та постійної потреби в їх самовдосконаленні й саморозвитку. Щодо зовнішніх чинників, то до них ми, перш за все, відносимо навчально-виховне середовище університету, спрямоване на ефективність культурологічної підготовки майбутніх фахівців.

Узагальнюючи різнобічність підходів до сутності педагогічних умов, у дослідженні ми розглядаємо їх як комплекс структурованих певним чином об'єктивних обставин і можливостей, від яких залежить ефективність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи у цілісній системі навчально-виховного процесу університету, що передбачає досягнення мети і вирішення завдань означеної підготовки.

Виходячи з вищевисловленого та базуючись на методологічному принципі єдності свідомості особистості і діяльності, що дозволяє комплексно, цілісно та інтегративно підійти до розуміння зовнішніх обставин і внутрішніх чинників (зовнішнє через внутрішнє), ми припустили, що культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи буде ефективною за таких педагогічних умов:

– забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення;

– опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування;

– залучення майбутніх учителів до активної культурологічної діяльності.

Реалізація цих умов, на наш погляд, має забезпечити якісну культурологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи в умовах навчально-виховного процесу університету.

Значущість першої педагогічної умови – забезпечення позитивної

мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення, зумовлена фундаментальними психолого-педагогічними висновками про те, що позитивна мотивація сприяє мобілізації всіх психічних процесів індивіда, підвищенню пізнавальної морально-вольової активності, розкриваючи потенційні можливості особистості та узгоджуючись з її потребами, інтересами й переконаннями.

Для створення позитивної мотивації у системі навчально-виховної роботи університетів необхідно передбачити систему відповідних заходів, спрямованих на ефективність культурологічної підготовки таким чином, щоб їх зміст, форми і методи сприяли усвідомленню майбутніми вчителями необхідності, значущості та цінності оволодіння культурологічними знаннями та вміннями для майбутньої професійно-культурологічної діяльності.

Теоретично обґрунтовуючи означену педагогічну умову ми зупинились, перш за все, на трактуванні мотивації психологами (С. Рубінштейн [204], А. Маслоу [152] та інші), які розглядають її як складну, багаторівневу, неоднорідну систему збудників, що вміщують в собі потреби, мотиви, інтереси, ідеали, емоції, норми, цінності тощо.

Трактовка «мотиву» співвідносить це поняття або з потребами (А.Маслоу [152]), або з переживанням цієї потреби та її задоволення (С.Рубінштейн [204]), або з предметом потреби. У відповідності до висновків Л.Божович, у якості мотивів можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття та переживання, тобто все те, у чому знайшла втілення потреба. А. Реан розглядає мотив як внутрішню сполуку особистості до того чи іншого виду активності (діяльності, спілкування, поведінки), що пов'язано із задоволення потреби [202, с.77].

У широкому значенні мотивація розуміється як стрижень особистості, до якого «стягуються» такі її властивості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші

соціально-психологічні характеристики [94].

Важливими є психологічні висновки В. Семіченко про зовнішню мотивацію, спрямовану на досягнення певних результатів діяльності і зумовлену зовнішніми обставинами й умовами, та внутрішню, зорієнтовану на процес діяльності і пов'язану з інтересами, потребами і бажаннями [214].

Додамо, що до позитивної мотивації належить мотивація на успіх, при якій особистість, починаючи будь-яку справу, має на увазі досягнення чогось позитивного, конструктивного. В основі активності людини лежить надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди, за свідченнями психологів, зазвичай впевнені у собі, у своїх силах, відповідальні, ініціативні та активні. Їх відрізняє наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація на невдачу належить до негативної мотивації, при якій активність особистості пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. В її основі лежить ідея уникнення, це ідея негативних очікувань. Люди, мотивовані на невдачу, зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю у своїх силах.

Мотив як усвідомлене стимулювання майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування формується в міру того, як майбутній вчитель початкової школи оцінює, усвідомлює та зважує спрямованість навчально-виховного процесу університету, вбачаючи перед собою мету, яка перед ним поставлена. Неперевершене значення при цьому має оцінка діяльності через те, що саме вона зумовлює виникнення позитивної або негативної мотивації [202, с. 144 – 145].

Отже, забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до культурологічної підготовки має бути спрямовано на подолання протиріч і негативних стереотипів щодо культурологічної діяльності, формування внутрішньої мотивації до оволодіння культурологічними знаннями та вміннями, пізнавального інтересу як провідного мотиву культурологічної підготовки, бо саме інтерес-це

найбільший стимул для набуття знань, розвитку пізнавальної діяльності та усвідомлення значущості рефлексивної позиції в особистісно-професійному вдосконаленні.

Тому, логічно виокресленою з попередніх положень, є друга педагогічна умова, а саме: *опанування майбутніми учителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування.*

До науково-теоретичних відносяться знання про сутність та структуру культурологічної підготовки і від рівня засвоєння яких залежить успішне вирішення культурологічних проблем у майбутній професійно-педагогічній діяльності; усвідомлення соціальної значущості означеної підготовки, сприйняття вимог педагогічної професії та усвідомлене пред'явлення їх до власної особистості; самовиховання якостей, моделюючих особистість майбутнього вчителя початкової школи. Практичні знання – це знання про форми, методи, засоби, прийоми культурологічної підготовленості, оцінювання їхньої ефективності та важливості для майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування. Оцінюючи сукупність знань з позицій рівнів засвоєння Н. Талізїна виділяє таку їхню ієрархію:

- розуміння;
- упізнання (здатність виконувати дію, спираючись на підказку-репродуктивна дія);
- відтворення (здатність самостійно відтворювати інформацію);
- застосування (здатність застосовувати знання у нових умовах);
- творчість (застосування майбутніх знань у нових умовах з відтворенням нових алгоритмів дії) [230, с.17].

Означені положення враховувались нами у процесі проведення тестових завдань трьох рівнів складності, що відповідали репродуктивному реконструктивному й творчому типам пізнавальної діяльності.

Ми враховували також висновки С. Гончаренка про те, що знання як

особлива форма відображення дійсності виражаються в поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях і мають характеризуватися систематичністю, усвідомленістю та осмисленістю [58, с.193].

Оволодіння майбутніми вчителями системою культурологічних знань та вмінь є фундаментом, базовим підґрунтям культурологічної діяльності, сприяючи усвідомленню категоріального апарату, інтегративності та комплексності культурологічної підготовки, усвідомленню її ролі та місця як підсистеми у цілісній системі професійно-педагогічної підготовки.

Зміст останньої слід також розглядати як комплексний, що має забезпечити інтеграцію дисциплін цього циклу і бути спрямованим на утвердження людини як найвищої соціальної цінності, забезпечуючи ґрунтовний загальнокультурний розвиток особистості майбутнього вчителя.

Аналіз навчально-виховного процесу ВНЗ, як свідчить практика, спрямований до цього часу, на жаль, лише на вузькопредметну розрізнену підготовку майбутніх учителів, залишаючи осторонь невиявлений і нереалізований культурологічний потенціал навчальних вузівських дисциплін. У цьому контексті культурологічні знання та вміння мають забезпечити розуміння і осмислення феноменів культури, їх ролі у людській життєдіяльності, володіння способами освоєння, присвоєння, збереження і передачі соціально-культурного досвіду, базисних цінностей культури, оцінювання досягнень культури в історичному та цивілізованому напрямках їх розвитку, здатність до діалогу як способу ставлення до культурних феноменів, набуття досвіду освоєння національно-культурних здобутків.

Формування культурологічних знань та вмінь не вимагає збільшення навчальних годин на вивчення культурологічних дисциплін чи продовження термінів навчання. Досить ефективним, як свідчить практика, є органічне включення культурологічної проблематики у зміст циклів гуманітарних, фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, або введення спеціальних курсів чи практикумів, що й було зроблено нами у подальшому проведенні формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

У світлі досліджуваної нами проблеми якісним показником пізнання є глибина філософських, загальнонаукових і спеціальних знань. У контексті культурологічної підготовки майбутнього вчителя це означає постійний пошук нової культурологічної інформації, розробку новітніх методів презентації та активізації культурологічного матеріалу з метою донесення краси світу, створеною за багатовікову історію, до серця кожного вихованця і втілення її у культуру особистості і моральні відносини між людьми.

Отже, усвідомлення, осмислення та опанування майбутніми вчителями системою знань щодо культурологічної підготовки та набуття ними вмінь їх практичного застосування в контексті вимог до професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи та особистісних якостей, мають, на наш погляд, забезпечити ефективність культурологічної підготовки майбутніх фахівців.

Однак, будь-які знання та вміння мають ціннісне, культурологічне наповнення, коли особистість набуває їх у процесі діяльності протягом усього періоду професійної підготовки. Тому *третьою педагогічною умовою* ми визначили *залучення майбутніх учителів початкової школи до активної педагогічної діяльності*.

Актуалізація даної умови зумовлена фундаментальними психолого-педагогічними положеннями про те, що тільки діяльність є універсальною формою функціонування особистості (В.Давидов, О.Леонт'єв), сприяючи актуалізації культурологічних знань, які стають критеріальними для усвідомлення практичної професійно-педагогічної діяльності у культурологічному аспекті. Як свідчить практика, залучення студентів до культурологічної діяльності за допомогою доцільного добору та поєднання традиційних та інноваційних методів і форм, стимулюють їхню активність до усвідомлення та оволодіння структурними компонентами культурологічної підготовки, сприяючи формуванню культурологічних умінь й розвитку особистісних якостей [79, с.97].

Згідно з культурологічним підходом професійно-педагогічна підготовка

має сприяти створенню оптимальних умов засвоєння загальнолюдської і національної культур, усвідомленню і самореалізації особистістю власних культурних потреб, інтересів і здібностей. Навчально-виховний процес має стати культурно-освітнім, спрямованим на культурний розвиток особистості, набуття нею досвіду культурної поведінки, надання їй педагогічної допомоги та підтримки в культурній самоідентифікації та самореалізації культуро-творчого потенціалу [239].

Як відомо, нетрадиційні форми і методи навчально-виховного процесу передбачають певну послідовність передачі навчального матеріалу та його репродуктивне відтворення студентами на заліках, екзаменах, семінарах тощо. Підбір і використання методів, адекватних цілям культурологічної підготовки, засвідчило, що педагогічно доцільними є методи формування свідомості особистості: бесіда, диспут, приклад, розповідь; методи організації діяльності та формування суспільної поведінки особистості: вправи, навчально-виховні ситуації, приклад; методи контролю та самоконтролю, найбільш дієвими з яких є методи самовиховання. Означені методи, впливаючи на свідомість, почуття, волю особистості, сприяють стимулюванню процесу культурологічної підготовки майбутніх учителів. Одним із провідних у цьому контексті є метод створення навчально-виховуючих ситуацій, який доцільно використовувати як у процесі навчальної, так і позанавчальної діяльності. Формуючи і розвиваючи культурологічні вміння, особистісні якості, він спонукає до конкретної культуротворчої діяльності з подальшим усвідомленням її мотивації, сприяє формуванню й розвитку соціально-перцептивних здібностей майбутніх учителів.

Особливу значущість у цій площині набуває метод створення ситуацій успіху, котрий сприяє формуванню у студентів (через позитивний вплив на емоційну сферу особистості) позитивної «Я-концепції», стимулюючи їх культурологічну діяльність, саморозвиток, самореалізацію особистості.

Практика свідчить, що позитивний результат в оволодінні майбутніми

учителями системою культурологічних знань на вмінь, усвідомлення їх значущості й необхідності у майбутній професійній діяльності, надають ділові та рольові ігри, в яких відпрацьовується практика культурологічної поведінки, стратегія культуро-творчої міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах, навичок колективної взаємодії та засадах партнерства між викладачем і студентам, при яких студент визнається викладачем не об'єктом виховного впливу, а суб'єктом свого виховання [248, с. 128]. Така позиція зумовлюється принципом єдності навчального і виховного процесів ВНЗ, за яким викладач університету виступає суб'єктом гуманістичного виховання студентів, у відповідності з яким він має відповідати певним вимогам, а-саме: потребою і здатністю до активної і різнобічної професійної і спеціально-культурної діяльності; бути тактовним, терплячим та терпимим у стосунках зі студентами, готовим сприймати та підтримувати їх, а якщо потрібно, то й захищати; розуміти своєрідність та відносність автономності саморозвитку особистості; вміти забезпечити внутрішньогрупове та міжгрупове спілкування; знати особливості психічного розвитку студентів і прагнути разом з ними створювати умови, необхідні для саморозвитку.

В педагогіці та соціальній психології поняття «гра» розуміється як не примусова, а вільна діяльність, що є особливою формою самовираження особистості людини, спрямованої на розвиток певних знань, умінь і навичок (у нашому дослідженні ними є культурологічні знання та вміння) на думку американського соціолога Дж.Міда, гра – це соціальна діяльність, у процесі якої дитина чи доросла людина, копіюючи інших, сприймає їх цінності, установки і навчається виконувати соціально професійні ролі [3, с. 12].

У вищому навчальному закладі як засіб активізації процесу навчання доцільно використовувати дидактичну гру – цілеспрямовану організацію навчально-ігрової взаємодії викладача і студентів у процесі моделювання ними цілісної структури професійної діяльності майбутнього фахівця [76].

Вирішуючи типові завдання культурологічної підготовки у процесі

ігрової діяльності, майбутні вчителі оволодівають необхідними вміннями для вирішення професійно-педагогічних ситуацій культурологічного спрямування, коректуючи структуру особистісних показників рівнів культурологічної підготовленості, аналізуючи їх, оцінюючи і вносячи позитивні зміни.

Як засіб активізації процесу культурологічного виховання у ВНЗ зарекомендували себе благодійні та екологічні акції, акції милосердя та благодійна безкорислива діяльність як показник сформованості у майбутніх учителів гуманістичної спрямованості особистості. Педагогічно доцільним в даному контексті є опікування з боку студентів ветеранів війни та праці університету, дітей-сиріт, що передбачає організацію зустрічей-бесід з ними, влаштування концертів, свят, подарунків.

Поширеною та значущою формою роботи (у плані життєвої активності, прояву милосердя та співпереживання) став волонтерський рух – громадський рух, що добровільно об'єднує волонтерів з метою здійснення будь-якої соціальної, добровільної, неприбуткової та вмотивованої діяльності суспільно корисного характеру [68, с.12].

Важливого значення для застосування культурологічних знань та вмінь у системі професійної підготовки фахівців набувають: комунікативний тренінг, «мозковий штурм», розширення культурологічного лексичного запасу майбутнього вчителя початкової школи за рахунок уведення слів і виразів, що розкривають структурні компоненти культурологічної підготовки, написання творів-аналізів за підсумками педагогічної практики, різні форми імаготерапії (промальовування своїх почуттів); використання аудіо, відеоматеріалів, інтернет-технологій та ін. [180, с. 180-181].

Ефективність цілеспрямованої навчально-виховної роботи неможлива без урахування системи принципів – вимог до означеного процесу, виконання яких сприяє культурологічній підготовці майбутніх учителів, їх саморозвитку та самовдосконаленню.

У контексті досліджуваної проблеми до принципів – вимог, що

- зумовлюються встановленими наукою закономірностями, ми визначили такі:
- *гуманізацію* навчально-виховного процесу, що полягає у поверненні освіти до її моральних витоків, сутність яких людинолюбство і людяність, людинозбереження і повага до людини й людської гідності, визначення людини головною метою суспільного розвитку;
 - *цілісності*, основні вимоги якого полягають у переважанні інтегративних процесів над аналітичними, коли кожний фрагмент заняття (чи виховного заходу) орієнтований не на частковий аспект діяльності вчителя, а на забезпечення сутнісних основ культурологічної діяльності, завдяки чому забезпечуються наскрізні, системні зв'язки, формуються інтегративні якості;
 - *неперервності*, який зумовлений характером педагогічної освіти як неперервним процесом удосконалення й розвитку вчителя. Він є систематизуючим чинником поступового впровадження сукупності знань та вмінь культурологічної підготовленості, починаючи з першого курсу навчання у ВНЗ та до його закінчення з подальшим навчанням у системі післядипломної освіти, сприяючи цілісності та неперервності цього процесу;
 - *комплексності*, що передбачає залучення до культурологічної підготовки цілого комплексу навчальних дисциплін: філософії, соціології, педагогіки, психології, культурології, спеціальних і методичних дисциплін, що вивчаються у ВНЗ;
 - *інтеграції* як провідної тенденції сучасних процесів різних масштабів, що потребує свого втілення у практиці професійної підготовки вчителя, складовою якої є культурологічна підготовка. Одним із реальних чинників інтеграції у професійній підготовці культурологічного спрямування є принцип гуманізму;
 - *активної комунікації*, що передбачає доповнення формальних відносин між учасниками процесу професійної підготовки міжособистісними відносинами, які мають відповідати тій реальній дійсності, у якій буде відбуватися культурологічна діяльність;

– *органічного поєднання особистісного та діяльнісного підходів*, що передбачає подолання тих бар'єрів і обмежень, котрі накладаються на вузівський навчально-виховний процес кожним із відповідних принципів окремо.

Так, орієнтація виключно на особистісний підхід нерідко залишає поза увагою нормативні елементи діяльності та зниження якості обов'язкових культурологічних знань, умінь і навичок. Домінування діяльнісного підходу нерідко призводить до того, що індивідуальні можливості студентів залишаються невостробуваними, вони звикають працювати формально, у рамках жорстко окреслених вимог не виявляючи креативності та ініціативи [213, с. 183].

Тільки за єдності обох підходів майбутній учитель зможе самореалізуватися у професійно-педагогічній діяльності культурологічного спрямування.

З реалізацією цього принципу тісно пов'язаний також *принцип індивідуалізації*. У процесі професійної підготовки студенти навчаються реалізовувати свої індивідуальні можливості шляхом підбору адекватних стратегій і тактик культурологічної діяльності і на цій основі – оволодівати індивідуальним підходом до учнів.

Цей принцип полягає в тому, що процес професійної підготовки майбутнього вчителя – це, перш за все, – результат власної активності студентів, впливу внутрішніх детермінант навчально-виховної діяльності і особистісного розвитку. Майбутній вчитель – це і об'єкт, і суб'єкт навчання та виховання. Тому у навчально-виховному процесі основна увага має бути зосереджена на стимулюванні активності студентів шляхом формування у них потреби у самоаналізі, самооцінці, самовихованні та максимальному розвитку самостійності.

Вважаємо, що реалізація теоретично обґрунтованих педагогічних умов у поєднанні з системою принципів, сприятиме ефективності культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи,

дослідженню чого присвячено наступний підрозділ дослідження.

3.2. Реалізація педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів

З метою перевірки ефективності методики реалізації педагогічних умов, визначених і обґрунтованих у процесі проведення констатувального етапу експерименту та аналізу теоретичних положень досліджуваної проблеми, було проведено формувальний етап експериментальної роботи, під час якого 208 студентів, які увійшли до контрольної (105 осіб) та експериментальної (103 особи) груп, навчалися в ідентичних умовах, за однаковими навчальними планами та програмами.

Слід додати, що результати наукового пошуку на констатувальному етапі дослідження зумовили особливості проведення його формувального етапу, сутність якого якраз і полягала у створення ефективних умов для культурологічної підготовки майбутніх учителів і визначення доцільності розробленої на даному етапі моделі.

Експериментальне дослідження проводилось у процесі:

- проведення спецкурсу «Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи»;
- організації та проведення зі студентами тренінгів з формування та розвитку культурологічних умінь кваліфіковано, з гуманістичних позицій аналізувати будь-яку професійно-педагогічну і життєву ситуацію та здобувати її, аналізуючи культурологічну інформацію з будь-яких текстів, виділяючи змістові гуманістично спрямовані домінанти культурологічного спрямування;
- проведення зі студентами тренінгів, спрямованих на встановлення контактів у педагогічному спілкуванні, прояв здатностей до емпатії та толерантності, розуміння власного емоційного стану та почуття дитини, колег та батьків;

- участі у проведенні аудиторної та позааудиторної роботи у формі заходів, спрямованих на культурологічну підготовку;
- підготовки студентів до проходження педагогічної практики у початковій школі;
- педагогічного консультування з питань культурологічної підготовки.

У нашому дослідженні ми використовували певну стратегію та тактику культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Відповідно стратегія визначає теорію та мистецтво управління культурологічною підготовкою майбутніх учителів у системі навчально-виховної роботи ВНЗ. А тактика забезпечує досягнення педагогічної мети через систему форм, методів та засобів.

Розробляючи зміст та методіку реалізації педагогічних умов ми виходили з того, що вони мають забезпечувати позитивну мотивацію студентів до культурологічної підготовленості, оволодіння системою знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін, сукупності знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки та усвідомлення її значущості для майбутньої професійно-педагогічної діяльності, сприяючи неперервному саморозвитку й самовдосконаленню особистості.

Завданнями проведення формувального етапу експерименту було:

- підвищення у студентів інтересу до питань культурологічної підготовки;
- формування у майбутніх учителів гуманістичної спрямованості;
- підвищення рівнів психолого-педагогічних і культурологічних знань про досліджувану проблему та вмінь їх реалізовувати в гуманістичному аспекті;
- формування особистісних якостей, необхідних для прояву культурологічної підготовленості.

Експериментальна робота здійснювалась послідовно упродовж трьох етапів: мотиваційно-змістового, організаційно-діяльнісного та креативно-поведінкового.

Враховуючи, що загальні підходи до педагогічних досліджень орієнтують на те, що модель процесу реалізує обґрунтовані теоретичні умови, була розроблена модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, основу якої склали проаналізовані теоретичні та практичні аспекти досліджуваного утворення у системі навчально-виховної роботи університету.

В її побудові ми врахували трактування змісту поняття «модель» та сутність моделювання, розкритих у психолого-педагогічній літературі. У перекладі з французької поняття «модель» означає «зразок», це-наочний посібник або схема, що являє зображення предмету, процесу чи явища.

У свою чергу, процес моделювання як метод дослідження об'єктів пізнання та їх моделей, має сприяти розкриттю сутності й закономірностей навчально-виховного процесу, свідомо й вмотивовано його оцінюючи та прогножуючи його результативність [184].

Педагогічна модель – це модель педагогічної діяльності з прогнозованим результатом (у контексті нашого дослідження – це культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи), з визначеним його змістом, характеристикою засобів та умов, необхідних для реалізації очікуваного результату [225, с. 6].

Модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що дає можливість перевірити теоретичні положення гіпотези дослідження, подана на рисунку 3.1.

Реалізація першої педагогічної умови – забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення, важливість якої зумовлена фундаментальними психолого-педагогічними теоріями та концепціями про те, що будь-який вплив на особистість має узгоджуватися з її потребами, інтересами, переконаннями. Усвідомлена мотивація сприяє інтенсифікації пізнавальної активності майбутнього фахівця, досягненню певного рівня професійної підготовки, мобілізації його потенційних можливостей.

Рис. 3.1. Модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Отже, пошук форм, методів і засобів забезпечення у майбутніх учителів початкової школи позитивної мотивації до оволодіння культурологічними знаннями й вміннями – є актуальною педагогічною проблемою. Вирішення її залежить й від сформованої системи означених знань та вмінь, тобто від оволодіння майбутніми вчителями понятійним апаратом, що дає їм можливість свідомо здійснювати професійно-педагогічну діяльність культурологічного спрямування, тобто тісно пов'язана з реалізацією *другої педагогічної умови* – опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування. Опанування майбутніми вчителями системою знань про сутність і значущість культурологічної підготовки-методологічний фундамент, що сприяє розвитку особистості, засвоєння означеного «знаннєвого комплексу» є основою для усвідомлення студентами поняттєво-категоріального апарату, проєкція якого на майбутню професійно-педагогічну діяльність сприятиме адекватній оцінці культурологічних ситуацій, що виникнуть у процесі їхньої майбутньої діяльності та перетворенню філософських, психолого-педагогічних, культурологічних знань у практично дійові особистісні рішення майбутніх учителів.

Все висловлене розширює межі досвіду культурологічної діяльності особистості та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення, формує креативність та стимулює її саморозвиток та самовдосконалення.

Тому перший етап формувального експерименту – **мотиваційно-змістовий** – передбачив реалізацію першої та другої педагогічних умов і здійснювався через упровадження різнопланових і різнобічних ефективних форм і методів навчально-виховної роботи: бесід, дискусій, конференцій, «круглих столів», тренінгів, рольових ігор тощо. Плідними в цьому плані виступали: створення культурологічних ситуацій, психологічних і педагогічних проблем, розв'язання яких сприяло формуванню

культурологічних умінь приймати рішення на основі аналітичної діяльності та отриманих знань з культурологічної і психолого-педагогічної підготовки.

Враховуючи сучасні тенденції інформатизації освіти, в процесі культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів передбачалося застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ):

- використання електронних підручників, енциклопедій, педагогічних видань;
- проведення інтерактивних освітніх телеконференцій студентів та методистів і вчителів-практиків;
- побудова систем контролю й перевірки знань і умінь студентів (використання електронних тестів);
- створення презентацій навчально-виховного матеріалу;
- здійснення проектної та дослідницької діяльності студентів тощо.

Застосування ІКТ та пов'язаних з цим методів роботи в системі навчально-виховної діяльності ВНЗ сприяло підвищенню мотивації студентів до оволодіння культурологічними знаннями й вміннями; інтенсифікації та індивідуалізації означеного процесу; розвитку особистості студента.

Ефективними формами зарекомендували себе зустрічі з визнаними акторами, режисерами, діячами мистецтв, які мали великий досвід культурологічної діяльності. У процесі проведення таких навчально-виховних заходів у майбутніх учителів формувалася пізнавальний інтерес, відбувалося становлення культурологічного простору, що сприяло формуванню усвідомленої позитивної мотивації до майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування, поглибленню інтересу до неї, прагнення займатися нею, оволодінню системою культурологічних знань та вмінь.

У практиці вищої школи традиційною формою навчання, як відомо, є лекція (лат. *lektio* – читання), призначення якої науково обґрунтувати, послідовно і систематизовано розкрити певну тему навчальної дисципліни

чи розділу навчального предмету, котра має бути осмислена студентами, засвоєна і використана у процесі проведення практичних занять, а у подальшому – у майбутній фаховій діяльності [86].

Лекція має органічно поєднуватися з іншими видами навчальних занять, слугувати підґрунтям для поглиблення і систематизації знань (у нашому дослідженні – культурологічних), що набуваються студентами у процесі аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи. Логічно і органічно з лекційними поєднуються семінарські (лат. *seminarium* – розсадник) та практичні (грец. *prakticos* – діяльнісний) заняття.

Семінари у формі дискусій як вид практичних занять передбачали у нашому дослідженні самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем у відповідності до змісту таких навчальних дисциплін: «Історія української культури», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія педагогіки», «Теорія та методика виховання», «Педагогічна майстерність», «Образотворче мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання» з подальшим обговоренням результатів цього вивчення, представлених у вигляді тез, повідомлень, рефератів, доповідей.

У поєднанні з практичними заняттями семінарські – виступали своєрідним практикумом до культурологічної діяльності на лекціях та у процесі самостійної роботи.

Організація самостійної роботи була спрямована на створення умов для планування майбутніми вчителями самостійної навчально-пізнавальної діяльності культурологічного спрямування, виконання ситуацій та завдань, запропонованих викладачем та визначених студентами самостійно з подальшою корекцією одержаних результатів, самоконтролю з боку студентів та контролю й оцінювання викладачами. У зв'язку з тим, що на самостійну роботу студентів у навчальних планах відводиться від 15 до 100 годин (з різних навчальних дисциплін), то для оволодіння знаннями з досліджуваної проблеми ми пропонували студентам певні методи

самостійної роботи:

1) проблемно-пошукові методи, що спонукали студентів до проведення самостійних досліджень з проблем культурологічної діяльності вчителя початкових класів (спостереження, вивчення передового педагогічного досвіду), що сприяло підвищенню мотивації до культурологічної підготовки та розвитку творчої самостійної діяльності студентів;

2) метод проектного навчання, спрямований на виконання студентами індивідуальних та групових навчальних проектів щодо реалізації культурологічної підготовки в початкових класах;

3) методи колективної розумової діяльності забезпечували реалізацію колективної творчості студентів з метою виконання культурологічних завдань та ситуацій підвищеної складності (наприклад: підготовка та проведення виховних заходів, бесід з учнями, батьківських зборів культурологічного спрямування);

4) інформаційний метод роботи з підручниками та посібниками, а саме:

- складання плану прочитаного матеріалу з виокремленням основної, домінантної думки щодо культурологічного спрямування змісту прочитаного, встановлення міжкультурологічних зв'язків, співвідношення між ними та формування вмінь коротко й чітко доповідати у подальшому про підсумкові результати; складання тез прочитаного та усвідомленого матеріалу з посиланням на положення, висловлені у підручнику, посібнику, статті та з вказанням сторінок оригіналу;

- конспектування прочитаного як стислого письмового викладу, що має включати приклади, факти, аргументи культурологічного спрямування з опорою на особистісне оцінювання;

- використання цитат як системних думок авторів першоджерел, з якими працювали студенти.

Більше всього майбутні вчителі звертали увагу на ті з них, котрі розкривали гуманістичну спрямованість особистості: «Найвищий ступінь людини складається з того, щоб бути людиною» (Г.С.Сковорода), «Що може

бути шкідливим за людину, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона всі свої знання використає у зло» (Г.С.Сковорода); «Істинний предмет навчання складається з приготування людини бути людиною» (М.І.Пирогов); «Прагни бути і будь людиною!» (М.І.Пирогов); «Учитель! Стань людиною!» (П.П.Блонський); «Нова школа має стати школою людяності» (П.П.Блонський); «Головним предметом у школі має бути людиноведення!» (В.О.Сухомлинський).

Усвідомлюючи думки видатних педагогів студенти серйозно замислювались над такою проблемою: чи можлива гуманізація школи і суспільства, котра не торкається особистості вчителя, особистості будь-якого фахівця? І обговорюючи цю проблему фронтально, у групах і підгрупах та оцінюючи її індивідуально, студенти приходили до висновку, що істинна дійсна гуманізація школи не може бути зведена лише до змін у змісті освіти та стилі спілкуванні. Наводимо деякі точки зору студентів: «Школа, як і будь-який інший навчально-виховний заклад – від дошкільних установ до вищої школи – це не тільки знання і відносини між людьми, а понад усе – це люди!»; «На мою точку зору, глибинна сутність гуманізації освіти-це зміна людей, «олюднення» особистості кожного вчителя і кожного учня»; «Найнеобхіднішою умовою, без якої будь-які педагогічні новації і технології в освіті будуть виступати лише своєрідним камуфляжем старого педагогічного мислення – є становлення людини в людині!».

Ці важливі висновки майбутніх учителів про значущість гуманізації підтверджені й теоретичними положеннями про те, що гуманістична спрямованість особистості має два аспекти, перший з яких передбачає оволодіння вчителем психолого-педагогічною культурою, культурою переконань у свободі і самоцінності кожної, у тому числі, і власної особистості, її глибокі моральні основи і творчі можливості.

У межах самостійно роботи за дисциплінами професійної та практичної підготовки студентам експериментальної групи було запропоновано виконання завдань культурологічного спрямування.

Наведемо декілька прикладів таких завдань. Під час вивчення дисципліни теорія та методика виховання застосовувалися проблемно-пошукові методи організації самостійної роботи, що передбачали самостійний пошук студентами дидактичних ситуацій культурологічного характеру та їх розв'язання. Метод проектного навчання був застосований у межах самостійної роботи з методики навчання освітньої галузі «Мистецтво»; у підсумку студенти виконали індивідуальні та групові проекти з публічним їх захистом («Мистецька освіта молодших школярів», «Культура України в мистецтві», «Українське мистецтво очима школярів», «Мистецькі вподобання сучасних дітей» тощо). Під час самостійної роботи з дисциплін музичне мистецтво з методикою навчання та хореографія з методикою навчання передбачалося застосування методів колективної розумової діяльності, що спрямовували студентів на колективну творчу підготовку музично-хореографічних заходів для молодших школярів («Україна, оспівана піснями», «Святий Миколай», «Магія української пісні», «Козацька слава» тощо). У межах самостійної роботи з дисципліни образотворче мистецтво з методикою навчання студенти готували додатковий матеріал культурологічного спрямування для молодших школярів, що доповнював би уроки за тематичним планом.

Другий важливий аспект – цілісне самосприйняття і прийняття іншої людини. Сьогодні у навчанні, на уроках емоції, хвилювання, почуття дітей і самого вчителя однаково значущі, як і їх знання, здібності та навички. Інакше кажучи, гуманізація особистості передбачає також культуру емоційного життя, виховання почуттів, здатність учителя цінити, вірно розуміти, щиро сприймати й адекватно відображати, як свої власні хвилювання, так і хвилювання своїх вихованців. (Згадаймо – у В.О.Сухомлинського: «... щоб співчувати, співпереживати, необхідна величезна культура почуттів... Хто найнеприторенніші хами й неукі? Це безпросвітні тупиці у сфері почуттів». І висуває ефективний метод-формулу «емоційного пробудження розуму»: знання вчителя-почуття вчителя,

почуття учня-знання учня!). Великий педагог і його колеги пробуджували розум дитини, звертаючись не до розуму, а до почуття – і лише через почуття до розуму. Говорячи словами Януша Корчака, В.О.Сухомлинський «поважає дитячу необізнаність» і терпляче, годину за годиною, рік за роком вибудовує педагогікою свого серця душу дитини та його знання.

Формування гуманістичної спрямованості особистості передбачає культуру самовиховання і самопроявлення у різних, під час неочікуваних і для самого педагога якостях, почуттях і поступках.

На становлення і розвиток гуманістичної спрямованості особистості значно впливає система соціальних відносин, що склалась у суспільстві поміж людей, що визначає відношення людини до інших людей, своєї діяльності, самого себе. Особистість – це складна структурована єдність, у якій кожний із елементів, що входить до структури, взаємопов'язаний з усіма останніми і функціонально залежить від структури в цілому. Будь-яка особистісна властивість або риса особистості має широкий діапазон проявів і, виступаючи у різних структурних взаємозв'язках, може відігравати різну роль у діяльності людини [94].

Визначаючи гуманістичну спрямованість особистості вчителя ми виходили із розуміння спрямованості як складноструктурованої інтегративної властивості особистості, що охоплює численні процеси як пізнавальної, так і емоційно-вольової діяльності людини. Як відомо, основу спрямованості складає певна структура мотиваційної сфери особистості, у процесі формування якої (особистості) педагогічно значущі мотиви поступово розвиваються, набуваючи провідного значення.

На жаль, у педагогічній науці ще не склалась загально визначена теорія гуманізації освіти, серед дослідників проблеми немає єдиного розуміння її сутності, а, відтак, немає однозначного пояснення умов, чинників, методів формування гуманістичної спрямованості особистості, критеріїв її сформованості, за відсутністю яких постає проблема ефективного її розв'язання.

Додамо, що у поняття «гуманітус» греки і римляни вкладали дві речі, що відрізняють людину від тварини: по-перше – розум, по-друге – вміння поводитись у суспільстві; «Культурність» у давнину визначалась як «гуманітус», у середні віка – «вежєство», у ХІХ ст. – «світськість» [23, с. 45].

Вважаємо, що гуманістична спрямованість особистості – у визначенні кола ціннісних орієнтацій, орієнтирів та ідеалів. І суть гуманізації освіти – у поверненні до її моральних витоків, стрижнями яких є людинолюбство, збереження, духовність і людяність, повага до людини та її гідності – тобто те, без чого людство загине!

Застосовуючи ситуативні методи ми враховували специфіку майбутньої педагогічної діяльності вчителів початкової школи, що віддзеркалює основні етапи становлення та розвитку майбутнього фахівця, активно сприяючи його психолого-педагогічній підготовці у культурологічному контексті.

При виборі форм організації занять з використанням ситуативних методів ми враховували рівні культурологічної підготовленості студентів (за даними констатувального етапу експерименту). Такими формами роботи в процесі дослідження були: фронтальна, коли викладачі описували культурологічну ситуацію в усній формі, презентуючи її всім присутнім із здійсненням аналізу та пропонуванням декількох варіантів її розв'язання. Основним завданням такої форми є мотивування студентів до висловлювань особистісних думок та міркувань.

У процесі впровадження групової форми роботи зі студентами, вони розподілялись на декілька груп, кожна з яких представляла свій варіант розв'язання культурологічної ситуації з подальшим обговоренням і аналізом кожного варіанту, після чого приймалось колективне рішення стосовно її розв'язання.

За індивідуальної форми роботи ми пропонували кожному студенту культурологічну ситуацію у письмовій формі, котра бралась з оточуючого простору освітньо-культурних явищ або власного досвіду життя. Кожний

студент мав індивідуально вирішити поставлене перед ним завдання.

Отже, основними засобами індивідуалізації навчально-виховної роботи у процесі аудиторних і позааудиторних занять була варіативність завдань з урахуванням рівнів культурологічної підготовленості студентів (на підставі результатів констатувального етапу дослідження), їх інтересів і можливостей. Зазвичай це були тестові завдання трьох рівнів складності, що відповідали репродуктивному, реконструктивному й творчому типу (Л.Хомич [241]) культурологічної пізнавальної діяльності.

Застосовуючи названі методи роботи ми орієнтувались на потребу студентів по оволодінню культурологічними знаннями та вміннями вирішувати типові культурологічні ситуації у відповідності до реалій життя, їх повної характеристики з наявністю вихідної інформації та додаткових даних.

Важливу роль у культурологічній підготовленості студентів відіграло проведення бесід як методу навчально-виховної роботи, у процесі проведення яких ми спонукали студентів (шляхом вміло поставленої сукупності питань) до актуалізації культурологічних знань, набутих у процесі викладання дисциплін соціально-гуманітарного, природничо-наукового та загальноекономічного циклів, а також дисциплін професійної та практичної підготовки і вільного вибору їх студентами. Проведення бесід спонукало студентів до відтворення набутих знань, набуття умінь і навичок робити самостійні висновки і узагальнення, що максимально активізувало мислиннєву діяльність майбутнього вчителя, слугувало засобом діагностики та створювало умови для входження студентів у культуровідповідний зміст діяльності.

Тематика бесід, спрямованих на підвищення мотивації до професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування, охоплювала такий цикл: «Культура вчителя-культура учня – чи найкоротший це шлях?», «Культуротворче виховання: досвід інших країн», «Наша гордість – випускники педфаку», «Культурне розмаїття Херсонщини»; «Культура

очима майбутнього вчителя початкової школи»; «Історія факультету в поезії, мистецтві, музиці», «Хай живе культура!», «Ми всі українці – єдина культурна сім'я», «Культурна подорож до країн Європи»; «Якби я була (був) міністром культури...», «Культурологічне сплетіння історичних подій і фактів»; «Освіта і культура», «Культура і особистість», «Культура і гуманізм», «Національна культура і загальнолюдські цінності».

Формуванню культурологічного становлення студентів з використанням ними культурологічних знань та вмінь, що детермінувались гуманістичними ціннісними орієнтаціями сприяли такі бесіди: «Культура професійно-педагогічного спілкування»; «Педагогічний потенціал української культури і культуротворчий потенціал української освіти»; «Моя професія: очікування та реалії»; «Навчання за кордоном-за і проти»; «Доброчинність-умова існування людства»; «Вчитель III тисячоліття! Який він?»; «Культурологічний кодекс студента ФДПО»; «Славетні випускники ФДПО»; «ФДПО – із минулого в майбутнє»; «Культурним треба бути всюди», «Доки маємо сили і час робимо іншим добро»; «Золоте правило ввічливості і культури»; «Культура розумової праці»; «В.О.Сухомлинський – вчитель вчителів»; «А.С.Макаренко – дивовижна людина»; «А.Я.Коменський – начало всіх начал»; «Мій улюблений вчитель»; «Чому я хочу стати вчителем?»; «Учитель! Перед ім'ям твоїм...».

З метою більшої ефективності бесіди поєднувались з іншими методами роботи, а саме – з дискусіями, використанням інтерактивних вправ, проблемних запитань тощо. Так, дискусія «Формула культурної людини» мала на меті закріплення знань з досліджуваної проблеми та формування вмінь висловлювати особистісні думки, відстоювати власні позиції; вправа «Продовж складати портрет вчителя-гуманіста..., вчителя-культуролога...» сприяла розвитку гуманістичного мислення, введення у вчительську професіограму професійно значущих особистісних якостей, педагогічних здібностей і вмінь взаємодіяти з колективами колег, учнів, батьків толерантно, поважливо, коректно. Зазначене сприяло усвідомленню

майбутніми вчителями значущості й необхідності формування й розвитку професійних якостей як необхідного компоненту їх педагогічної культури та необхідної умови ефективної професійної діяльності. У процесі здійснення вправи студенти впевнювались у тому, що учитель має особливо піклуватися про те, як ці якості і здібності проявити саме у собі по відношенню до учнів. Тож, спочатку вчителеві треба розвинути ці якості у собі, а потім вже стати прикладом для вихованців. Саме на цьому наголошував К.Д.Ушинський: «Тільки особистість може впливати на становлення й розвиток особистості, тільки характером можна створити характер».

На формування й розвиток професійно-гуманістичних позицій студентів були спрямовані й проблемні, дискусійні запитання: «Людина культури-гуманна особистість?»; «Навіщо бути чесним і добрим?»; «Як Ви вважаєте, що таке добра людина-професія чи ні?»; «Що означає бути «доброю людиною» для вчителя?»; «Мистецтво любити дітей-у чому воно?»; «Уроки людиноведення... уроки сердечності... уроки спілкування й доброти... Чи потрібні вони? Як їх будувати? Чи слід обмежитися лише уроками математики, фізики, хімії...?»; «Чи згодні Ви з твердженням В.О.Сухомлинського про те, що головним предметом у школі має бути людиноведення?»

Відповіді на дискусійні питання давали прекрасну нагоду для виявлення різних особистісних позицій студентів з певної проблеми або з суперечливого запитання. Атмосфера довіри та взаємоповаги, що панувала в аудиторії при обговоренні питань, сприяла відвертості, впевненості відповідей студентів, толерантному ставленню до оточуючих, культури ведення дискусій. Для орієнтованого зразка ми пропонували студентам «Правила ведення дискусії»:

1. Говоріть по черзі, а не всі одночасно.
2. Не перебивайте того, хто говорить.
3. Критикуйте ідеї, а не особу, що їх висловила.
4. Поважайте всі висловлені думки (точки зору).

5. Не смійтеся, коли хтось говорить, за винятком, якщо хтось жартує.
6. Не змінюйте тему дискусії.
7. Намагайтеся заохочувати до участі в дискусії інших.

Вагоме значення у культурологічній підготовці майбутніх учителів початкової школи мала науково-дослідницька діяльність студентів. У межах навчальної науково-дослідницької роботи студентам було запропоновано виконання курсових та випускних освітньо-кваліфікаційних робіт з проблем культурологічної підготовки молодших школярів («Культурологічний підхід до навчання молодших школярів», «Проблеми та перспективи культурологічної освіти молодших школярів», «Напрями культурологічної підготовки молодших школярів» тощо). У межах позанавчальної науково-дослідницької роботи студенти взяли активну участь в науково-практичному семінарі «Культурологічна освіта молодших школярів», на якому вчителі-практики поділилися власним досвідом роботи, а студенти підготували теоретико-методичні доповіді та презентації. За підсумками науково-практичного семінару студенти 3-4 курсів опублікували наукові статті відповідної тематики у збірниках студентських наукових робіт університетів. Серед студентів експериментальної групи було проведено також конкурси проектів «Вітчизняний досвід культурологічної освіти молодших школярів», «Результати культурологічної підготовки молодших школярів», «Іноземний досвід культурологічної освіти в площині української початкової школи».

Другий етап формувального експерименту – *організаційно-діяльнісний* – передбачав реалізацію як двох попередніх умов, так і третьої – залучення майбутніх учителів до активної культурологічної діяльності – і реалізувався через впровадження спецкурсу «Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи».

Викладання спецкурсу передбачало застосування особистісно орієнтованих форм викладання теоретичного матеріалу: проблемно-моделюючі лекції; лекція-конференція, лекції-дискусії, лекція-діалог; а також практичних занять, на яких впроваджувались як традиційні форми і

методи роботи, так і інноваційні (метод «мозкового штурму», метод «кейсів», психолого-педагогічні тренінги, форми «круглого столу», ділові та рольові ігри, рефлексивне слухання та інші).

Програма спецкурсу розрахована на 36 годин, з них – на лекційні 10 годин, на практичні-8 годин, на семінарські – 12 годин, на самостійну роботу – 6 годин. Зміст спецкурсу представлений двома взаємопов'язаними модулями: «Теоретичні засади культурологічної підготовки майбутніх учителів» та «Практичний аспект культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи» (Додаток 3).

Мета спецкурсу – культурологічна підготовленість майбутніх учителів початкової школи, здатних до ефективної професійно-педагогічної діяльності.

Відповідно до мети було визначено такі завдання:

- усвідомлення студентами значущості культурологічної підготовленості як невід'ємної складової їх професійної підготовки та особистісного розвитку;
- забезпечення єдності змістових структурних компонентів культурологічної підготовленості: гуманістичної спрямованості особистості і навчально-виховного процесу ВНЗ; сукупності психолого-педагогічних знань і умінь, комплексу професійно-значущих особистісних якостей;
- оволодіння студентами системою культурологічних знань, умінь та здібностей щодо культурологічної підготовленості;
- оволодіння майбутніми вчителями ефективними формами та методами культурологічної підготовленості;
- поетапність процесу культурологічної підготовленості майбутніх учителів.

На лекційних заняттях з представленого курсу як форми організації навчання забезпечувалось прослуховування, конспектування студентами короткого систематизованого викладу основного теоретичного матеріалу, засвоєння базових понять з культурологічної підготовки, обговорення та

аналіз основних категорій. Формами проведення лекцій були: проблемно-моделюючі, коли на початку лекції формулювалась загальна проблема у відповідності до якої розкривався теоретичний матеріал: «Культурологічна підготовка майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема» та «Критерії і показники культурологічної підготовки»; лекція-конференція: «Сутність та основні поняття культурологічної підготовки», у процесі проведення якої поряд з основною доповіддю викладача студенти готували короткі виступи з подальшим обговоренням теми всіма учасниками; лекції-дискусії: «Мотиваційно-ціннісна система поглядів майбутніх учителів початкової школи в аспекті культурологічної підготовки» та «Культурологічні вміння – зміст, форми і методи формування», специфіка проведення яких – опора на особистий досвід студентів, що сприяло активізації їх уваги до проблем культурологічної підготовки, усвідомлення її значущості для майбутньої професійної діяльності; і для особистісного зростання; лекція-діалог: «Здатність до емпатії, прояв толерантності-важливі показники оцінно-поведінкового критерію культурологічної підготовки майбутнього учителя», що проводиться на основі методу Сократа за допомогою прямого діалогу лектора зі студентами, і дозволяє уникнути пасивного сприйняття навчальної інформації, спонукує майбутніх учителів початкових класів до активних дій.

Під час інтерактивних та проблемних лекцій використовувались методи мозкового штурму, дискусії, демонстрації, презентації, рольові та ділові ігри, метод кейсів.

Як засіб навчання у ВНЗ метод кейсів (casestudy) набуває поширення. Мета цього методу – поставити студентів у таку ситуацію, коли їм необхідно буде прийняти самостійне рішення. Кейс – це події, що реально відбуваються в певній сфері діяльності і є основою для обговорення в академічній групі під керівництвом викладача [253]. При використанні «кейсу» учасникам попередньо надається можливість ознайомитись із переліком обставин, підґрунтям яких є реальні чи уявні ситуації. Опис цієї

ситуації одночасно висвітлює не лише конкретну практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, які треба засвоїти під час її розв'язання.

Існують такі варіанти застосування методу кейсів:

1. Діагностика проблеми (у нашому випадку – культурологічної підготовленості).

2. Діагностика однієї чи кількох проблем та напрацювання учасниками шляхів їх вирішення.

3. Оцінка учасниками існуючих дій стосовно вирішення проблеми та її наслідків.

У кожному із наведених варіантів процес навчання здійснюється через надання викладачем інформації у вигляді проблеми чи серії проблем (використання вербальних і візуальних засобів, слайдів чи відеоматеріалів). По закінченню справи група пропонує свої напрацювання, які можуть стати підґрунтям для дискусії. Для ефективного використання методу кейсів слід скористатися такими методичними порадами:

1. Матеріал для обговорення має бути підібраний таким чином, щоб відображав проблеми, з якими майбутні вчителі можуть зіткнутися у професійно-педагогічній діяльності.

2. Ситуація, навколо якої відбувається обговорення, має бути складною і налічувати декілька варіантів розв'язання.

3. Ефективність застосування даного методу залежить від кількості учасників групи. У великій групі краще застосовувати декілька варіантів розгляду проблемних ситуацій, а також внести елементи змагання і запропонувати учасникам розв'язати ситуацію раніше за суперника.

При аналізі дослідження ми дійшли до висновку, що метод кейсів – достатньо складне завдання, а використання даного методу доповнює теоретичні аспекти розгляду проблеми; надає унікальної можливості вивчити складні та професійно-значущі питання в емоційно сприятливій атмосфері навчального процесу, використати набутий досвід у реальній практиці; комунікативна природа методу надає можливості здійснити

швидко, але ґрунтовну оцінку обговорюваних питань і запропонованих рішень.

Серед активних та інтерактивних форм навчання і виховання важлива роль надається груповим тренінгам, котрі ми використовували у процесі дослідження.

Слід сказати, що термін «тренінг» (від англ.train, training – навчання, виховання, тренування) має багато визначень. У 80-х рр. ХХ ст. Л. Петровська розглядала соціально-психологічний тренінг як «засіб впливу, спрямований на розвиток знань, соціальних настанов, умінь і досвіду в галузі міжособистісного спілкування», «засіб розвитку компетентності», «засіб психологічного впливу».

Проведення всіх різновидів тренінгових занять обов'язково пов'язане з вирішенням таких завдань:

- отримання знань;
- формування вмінь та навичок;
- розвиток психологічних установок, які визначають поведінку у спілкуванні та перспективні здібності особистості;
- корекція і розвиток системи відносин особистості;
- підтримка індивідуальних проявів самостійності і активності особистості.

У процесі проведення семінарських занять студенти закріплювали знання з культурологічної підготовки, одержані під час лекцій. Майбутні вчителі не тільки звітували із запланованих тематик спецкурсу, але й дискутували, переглядали відеоматеріали, аналізували їх. Так, для семінарського заняття «Культурологічна підготовка – складова професійної підготовки майбутнього вчителя» студенти готували повідомлення з таких питань: «Становлення й розвиток поняття «культура»; «Культурологічна підготовка фахівців у контексті світових тенденцій»; «Змістові структурні компоненти культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи»; «Культурологічна парадигма в системі педагогічних поглядів

К.Ушинського, Г.Сковороди, А.Макаренка, В.Сухомлинського»; «Погляди сучасних дослідників на проблему культурологічної спрямованості змісту вищої освіти».

На семінарському занятті «Гуманістична спрямованість культури та культурологічної підготовленості майбутніх учителів» студенти аналізували людинотворчу сутність культури, що полягає у конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини. У процесі обговорення й дискусій вони приходили до висновків стосовно того, що головним джерелом культури виступає діяльність людини, а людина одночасно є продуктом і творцем культури.

Мало забезпечити необхідний рівень базових, психолого-педагогічних знань та вмінь, а також сукупності знань щодо змісту і складових компонентів культурологічної підготовки, на їх систематизацію задля формування за змістово-процесуальним критерієм.

Для роботи студентів на семінарських заняттях використовувались індивідуальні та групові завдання з проблем культурологічної підготовленості на рівні засвоєння навчального матеріалу «застосування» і «створення», що у сукупності з першим етапом впровадження педагогічних умов і засвоєння навчального матеріалу у площині «запам'ятовування», «осмислення», «розуміння», «відтворення» сприяло культурологічній підготовленості студентів за ціннісно-мотиваційним критерієм.

Діагностуючими засобами були контрольні тести (у тому числі електронні), що були розроблені за тематикою спецкурсу, а також реферати та творчі завдання щодо особливостей культурологічної підготовленості майбутнього учителя початкової школи, стрижнем якої є гуманістична спрямованість особистості та наявність ціннісних професійних мотивів.

Самостійна робота студентів передбачала конспектування психолого-педагогічних та культурологічних джерел з проекцією на специфіку професійної діяльності у початковій школі та вікові особливості молодших школярів. Крім того, студентам було запропоновано проаналізувати уроки та

виховні заходи культурологічного спрямування, розробити та презентувати авторський конспект уроку та виховного заходу, створити презентаційний матеріал культурологічного спрямування для учнів початкових класів (батьків чи вчителів).

Наступний етап формувального експерименту – креативно-поведінковий був спрямований на формування культурологічної підготовленості студентів за оцінно-поведінковим критерієм через систематизовані та узагальнені культурологічні уміння проявляти толерантність, здатність до емпатії за умови наявності комунікативних якостей.

Цьому сприяло залучення майбутніх учителів до активної культурологічної діяльності у процесі проходження педпрактики, проведення аудиторної та позааудиторної організаційно-виховної діяльності, з морально-правового, національно-патріотичного, художньо-естетичного та духовного виховання. З цією метою використовувалися такі форми роботи: тренінги, ділові ігри, творчі завдання, засідання «круглого столу», дискусії, конкурси, що сприяли опануванню студентами культурологічними вміннями вирішувати професійно-педагогічні ситуації культурологічного спрямування, висловлювати власну думку й відстоювати позиції з питань педагогічних цінностей і професійних ціннісних орієнтацій, толерантно ставлячись до позицій інших, самооцінюючи та самоаналізуючи власну здатність до емпатії та прояв толерантності, здійснювати при цьому рефлексію власної комунікативної діяльності.

Зміст зазначених занять, відображаючи площину реальної культурологічної діяльності студентів і фахову спрямованість, враховував особливості навчально-виховного процесу у початковій школі, сприяючи творчому співпереживанню та особистісному зростанню майбутніх учителів, орієнтуючи їх на засвоєння єдиних для усіх людей соціально-культурних цінностей та сприяючи розвитку емпатії і рефлексії.

З метою більш глибокого усвідомлення ролі самовиховання й

самовдосконалення майбутнім учителям пропонувалось ознайомитися з життям та педагогічною діяльністю визначних педагогів сучасності й минулого, які внесли неоцінений внесок у становлення й розвиток гуманістичної парадигми освіти, у структуру системи психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів та її підструктурокультурологічної підготовки. Пошукова діяльність студентів на виявлення «мудрих» думок відомих особистостей щодо систематичної роботи над собою, вивчення їх досвіду сприяли осмисленню студентами ідей розвитку особистісних якостей через самовиховання й самовдосконалення.

Важливі напрями особистісного самоудосконалення – це пізнання, усвідомлення загальнолюдських цінностей як складової культури та засобів їх привласнення (інтеріоризації), освоювання дійових засобів реалізації гуманістичної позиції, відпрацювання прийомів трансформації, втілення гуманістичних установок у конкретні практичні дії культурологічного спрямування.

Зазначені заняття сприяли формуванню вмінь соціальної перцепції – розуміння психологічного стану учнів за зовнішніми ознаками-міміці, пантоміміці, жестах, поглядах, інтонації. Розвиток у майбутніх учителів означених умінь-важлива умова емпатії, необхідної для вчителя здатності розуміти внутрішній стан іншої людини, постійно ставити себе у позицію дитини, учня. На розвиток емпатії спрямовані були специфічні імпровізації на семінарських заняттях, у системі тренінгових вправ. Знання характерних зовнішніх ознак прояву почуттів і станів допомагали студентам усвідомлювати переживання учнів під час педагогічної практики, відтворювати власні внутрішні монологи, попереджати і знімати стресові ситуації, відчувати серцем внутрішній стан дитини. Цю сторону діяльності чудово описав В. Сухомлинський, до якого ми звернулись у процесі проведення занять (додаток К).

Ефективним прийомом роботи зі студентами, як засвідчило наше дослідження, є залучення майбутніх учителів до духовної культурологічної

спадщини через роботу з афоризмами – стислими, точними, емоційно образними висловлюваннями відомих мислителів, філософів, педагогів: («Володіння мудрістю» включає три «дари»: добре міркувати, добре говорити, добре робити) – Демокрит; «Для людини, хоч трохи освіченої, дуже важливо знати толк у поезії» – Платон; «Заговори, щоб я тебе побачив» – Сократ; «Школа-майстерня гуманності» – Я.Коменський; «Мова розуму буде почута, якщо вона проходить через серце» (Ж.-Ж. Руссо); «Щиросердність є мати правди і вівіска чесної людини» – Д.Дідро; «Початкове навчання дитини ніколи не буває справою голови, не буває справою розуму-воно одвічно буває справою почуття, справою серця, справою матері» – І.Песталоцці; «Люби істину, але будь поблажливим до помилок» – Ф.Вольтер; «Щоб бути чесним, треба до благородства душі приєднати освічений розум» – К.Гельвецій; «...Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої вітчизни» – К.Ушинський; «Прагни бути і будь людиною» – Г.Сковорода; «Учитель! Стань людиною!» – П. Блонський; «Ніякі рецепти не допоможуть, якщо особистість вихователя має великі недоліки» – А.Макаренко; «Справжня гуманність означає, перш за все, справедливість» – В.Сухомлинський; «Краса - засіб виховання чутливої совісті» – В.Сухомлинський.

Використання у навчально-виховній роботі влучних, гострих афоризмів, крилатих виразів про гуманізм і гуманність, про культуру і порядність володіють високим емоційним ефектом, засобом, котрий пробуджує власні думки, прийоми формування культурологічних-гуманістичних поглядів та ідей. Крилаті вирази дозволяють студентам побачити й усвідомити їх у максимально сконцентрованій формі, як «згустки смислових значень». Як зазначав Л.Толстой, короткі думки тим і добрі, що вони змушують серйозну людину самій думати. За допомогою педагогічних афоризмів у процесі навчально-виховної роботи підвищувався мотиваційний потенціал занять. Наприклад, тематичні афоризми, котрі пропонувались студентам на початку

і у кінці лекції або семінарського заняття, активізували увагу і мислення студентів, спонукали їх по-новому усвідомлювати навчальний матеріал. На думку студентів, прийоми ознайомлення їх з афоризмами дозволяли їм повніше побачити і відчутти гуманістичну сутність вчительської професії, сприяли формуванню потреб у вдосконаленні, дозволяли залучати педагогічну гуманістично-культурологічну мудрість до вирішення сучасних культурологічних проблем навчання й виховання учнів.

У процесі дослідження було проведено вивчення й аналіз відношення студентів до вказаної форми роботи. Із 175 респондентів-випускників факультету дошкільної та початкової освіти різних років (працюючих за різними напрямками), більшість (81.3%) безсуперечно вказали, що знайомство з афоризмами не тільки зіграло позитивну роль у процесі їх навчання у ВНЗ, але й продовжує впливати на поточну діяльність, що допомагає переборювати монотонність повсякденної праці, утримуючи глибинні смисли і значення педагогічної професії, наповнюючи і збагачуючи її загальнолюдськими цінностями як складової культурологічної підготовленості.

Важливою умовою ефективності культурологічної підготовки студентів є їхня готовність до організації та проведення різноманітних форм роботи у позааудиторний час: факультетські фестивалі мистецтв; літературно-музичні заходи «Героями не народжуються»; конкурси проектів «Моя Україна – найкраще місце в світі»; благодійні заходи до Дня Святого Миколая для дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей; благодійні акції «Новорічна подорож» для дітей, які знаходяться на стаціонарному лікуванні у медичних закладах; благодійні безпрограшні лотереї; благодійні акції «Старій книзі-нове життя»; волонтерські акції «Відкриті долоні»; благодійні пробіги «З вірою в серці», благодійні акції «Ніхто, крім нас!» та присвячені Міжнародному Дню дітей; цикли кураторських годин «Україна в моєму серці», «Великий Кобзар», «Національно-патріотичне виховання: досвід інших країн», «Герої України: минуле, сучасне, майбутнє»; «Що таке

«національна самоідентичність?»); проведення виховних заходів для дітей, позбавлених батьківського піклування; проведення літературно-мистецьких заходів до дня соборності України; поетичних вечорів до Дня гумору за творами вітчизняних поетів і письменників; участь у святкуванні всесвітнього Дня поезії, у проведенні акції «День Землі», в регіональному конкурсі хорових колективів «Маестро», у фестивалі мистецтв «Молода хвиля», у гала-концерті Фестивалю мистецтв «Молода хвиля» та інші.

Особливої уваги заслуговують заходи на морально-правову тематику, а саме, бесіди «Чарівні слова в нашому житті. Всесвітній день привітань», «Берегиня роду нашого. День матері»; «Совість-моральний регулятор поведінки»; «Традиції в житті людини»; кураторські години «Іде по сонячних світах через країну мій учитель», «Моя земля-земля моїх батьків»; «Чорнобиль не має минулого часу». Проведення бесід в групах: «Я-Українка», «Чарівні Українки», «... і там, де звучить рідна мова, живе український народ...», «Що означає бути другом?», «Що важливіше в професії вчителя: талант чи досвід?», «Наймиліша у світі – то дитяча посмішка». Їх проведення сприяло національно-патріотичному, духовному вихованню студентів, формуванню комунікативних якостей, стійкої мотивації на шляху до професійного самовдосконалення, процесу становлення особистості майбутнього вчителя, гуманістично спрямованого, толерантного, сумлінного громадянина.

Формувальний етап експерименту передбачав також застосування методу «портфоліо» в роботі зі студентами експериментальної групи. «Портфоліо» – метод навчання, оцінювання і атестації, який широко застосовується у США, у процесі підготовки майбутніх фахівців [157, с. 44]. Цей метод був обраний нами як найбільш оптимальний спосіб залучення студентів до оцінювання власного рівня культурологічної підготовки, що розвиває почуття власної відповідальності за цей процес. Викладач у даному випадку виконував роль помічника, який допомагав у розвитку самооцінки та самоаналізу студентів, рефлексивному обговоренню результатів

культурологічної підготовки. «Портфоліо культурологічної підготовки» - це тека, в якій студенти накопичували діагностичні методиками та особистісні результати культурологічної підготовленості. В результаті такої діяльності майбутні вчителі початкових класів аналізували, самооцінювали та самодіагностували наявність тих змістових структурних компонентів, які були виокремлені як стрижневі, а також перевіряли діагностуючими методиками рівні сформованості ціннісно-мотиваційного, змістово-процесуального, оцінно-поведінкового критеріїв та динаміку їх розвитку. Означене-дозволило майбутнім учителям оцінити власні потенційні можливості, реальний стан культурологічної підготовленості, чому сприяли також відповіді на питання: «Для чого потрібно Вам володіти культурологічними знаннями та вміннями?», «Чи сприяє їх формуванню та розвитку навчально-виховна робота у ВНЗ?», «Які вміння Ви набули під час навчання в університеті?», «Чи усвідомили Ви значущість тих якостей, які потрібні будуть Вам у майбутній професійно-педагогічній діяльності, у тому числі, культурологічного спрямування?», «Як ви оцінюєте рівні власної культурологічної підготовленості?».

Студентам було запропоновано створити свій персональний культурологічний тезаурус з розкриттям сутності культурологічної підготовки, її структурних компонентів, сутності кожного з них, окресленням показників сформованості за виокресленими у процесі дослідження критеріями. Додамо, що студентам з метою освоєння системи гуманно-особистісного підходу до дітей, було запропоновано вивчити (з глибоким осмисленням та усвідомленням кожної думки) великого Ш. Амонашвілі його трактату «Школа життя», у якому викладена концепція нового типу освіти зі своєю філософською основою, понятійною базою, принципами й напрямками їх здійснення, а також його книгу «Посмішка моя, де ти?», що присвячена актуальній проблемі сьогодення-ролі почуттів у педагогічному процесі.

Реалізація *третьої педагогічної умови* відбувалась також протягом

проходження майбутніми вчителями педагогічної практики як невід'ємної складової частини професійної підготовки майбутнього фахівця.

Поєднання теоретичної підготовки майбутнього учителя з реальною професійно-педагогічною діяльністю у найбільшій мірі сприяло культурологічній підготовленості студентів за показниками усіх трьох критеріїв: ціннісно-мотиваційного, змістово-процесуального та оцінно-поведінкового. Програма педпрактики охоплювала спеціальні завдання, використання яких сприяло ефективності їхньої культурологічної підготовленості.

Додатковими завданнями практики були:

1) узагальнити педагогічний досвід учителя щодо культурологічної підготовки молодших школярів;

2) проаналізувати культуротворчий потенціал класу, школи (виявити позитивні результати культурологічної підготовки молодших школярів, можливі труднощі та спроектувати шляхи їх розв'язання);

3) на основі спостереження та вивчення педагогічного досвіду вчителя ознайомитись з напрямками, методами, формами та засобами культурологічної діяльності вчителя початкових класів;

4) розробити та провести навчально-виховні заходи культурологічного спрямування, зробити детальний самоаналіз результатів;

5) підготувати освітній проект культурологічної підготовки молодших школярів та перспективний план розв'язання недоліків і перешкод його реалізації.

На важливість і необхідність тісної співпраці теорії і практики у справі підвищення ефективності педагогічної праці неодноразово вказував у свій час К. Ушинський [234], підкреслюючи, що без оволодіння педагогічною теорією і практичними вміннями вчитель не зможе стати справжнім фахівцем своєї справи. Ефективність професійної діяльності припускає інтегральну готовність учителя до педагогічної праці; у якій можна виділити дві сторони: мотиваційну (схильність до педагогічної діяльності, котра є

стрижневою) та інструментальну. Однак найбільш важливим є формування ціннісно-мотиваційного ядра особистості вчителя, оволодіння професійними смислами і відносинами, наповнення їх особистісною значущістю. Будь-які прогалини у знаннях чи навичках можуть бути порівняно легко переборені, тоді як відсутність базового компонента професійної спрямованості особистості вчителя гуманізму – зумовлює низьку ефективність педагогічної діяльності, постійні внутрішні конфлікти у самого вчителя, порушення міжособистісних відносин з людьми, які його оточують. Складність роботи над спрямованістю вчителя зумовлена тим загальновідомим фактом, що неможливо формувати гуманістичну спрямованість особистості тільки на словах; необхідно створення особливої системи, у якій адекватними засобами, з одного боку, забезпечується реалізація потреб самого вчителя у співпереживанні, співучасті, милосерді, доброті, емпатії, а з другого – потреби вчителя дійово проявляти відповідні якості по відношенню до оточуючих і, перш за все, до дітей. А це вимагає змінити відношення вчителя до учня, до самого себе, до людей в цілому, перехід на позиції гуманізму.

За свідченнями самих студентів у найбільшій мірі цьому посприяли сторінки «Школи життя» Ш. Амонашвілі – його трактату гуманної педагогіки, присвяченому школі початкового ступеня, який вібрав духовні й наукові знання автора, його учительський досвід-як результат психолого-педагогічних пошуків і роздумів, але його ідеї та основи є єдиними для гуманно-особистісного освітнього процесу на будь-якому ступені шкільного життя, вузівської освіти, сімейного та суспільного виховання.

Для прикладу наведемо підготовлений студентами диспут «Ввічлива людина» (додаток Л) для учнів четвертого класу, організація і результати проведення якого стали свідченням реальної гуманістичної професійної самореалізації майбутнього вчителя. Мета заходу полягала в ознайомленні школярів з правилами культури поведінки, впровадженні елементів естетичного виховання культури спілкування, розширенні знань вихованців з ввічливості, розвитку культури поведінки, мовлення, вихованні ввічливості,

доброти, людяності, чесності, почуття відповідальності за свої вчинки.

Особливістю проведення виховних заходів під час педпрактики у школі («Добре жити тому, чия душа і дума добро навчилися творити», «Доки маємо час – робимо добро!», «П'ять хвилин з мистецтвом», «Людей я буду любити, добро й милосердя творити» та ін.), було забезпечення високої комунікативності й активності включення кожного студента у взаємодію не тільки з учнями, але й з учителями школи та з усіма студентами, які проходили педпрактику у даній школі, вимога постійного функціонування лінії зворотного зв'язку від інших членів групи (аналіз кожним студентом та групою в цілому) реальних педагогічних досягнень у процесі реалізації гуманістичної спрямованості, формування педагогічних здібностей, культурологічних умінь тощо. Педпрактика у школі сприяла реальній гуманістичній самореалізації майбутнього вчителя, наочно ілюструючи те, що саме вчитель у педагогічній реальності виступає носієм і виразником моральності та гуманності, а засоби гуманно-морального освоєння об'єкта безпосередньо залежать від ступеня креативності та індивідуальних особливостей особистості. Отже, завдання педагогічної практики, що стимулювали студентів до активної культурологічної діяльності під час проведення навчально-виховних заходів у початкових класах, забезпечували студентів можливістю професійного самовираження в культурі.

Таким чином, комплекс форм, методів і засобів навчально-виховної роботи, впроваджений на формувальному етапі дослідження, мав позитивно впливати на рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів, дослідженню чого присвячений наступний підрозділ дисертаційної роботи.

3.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

По завершенню формувального етапу експерименту зафіксовано відповіді та дії студентів, що свідчили про сформованість різних рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи.

Наведемо конкретні приклади.

Студентом сформульовано культурологічну ситуацію «молодший школяр, увійшовши до класу привітався з учителем, чи можна вважати такого учня культурним?». Відповіді студентів такі: «Культурна людина, зайшовши до школи, обов'язково усміхнеться та привітається з охоронцями, з технічками, а не вдаватиме, що окрім неї у вестибулі нікого немає... Зайшовши до класу, не вітатиметься, приміром, так: «Доброго ранку, Василю Григоровичу!», якщо в класі й учні є. А скаже: «Доброго ранку!» чи: «Доброго ранку, Василю Григоровичу! Доброго ранку, діти (товариші, друзі)!»».

Майбутні вчителі підготували повідомлення культурологічного спрямування учням «Недаремно кажуть, що точність – це ввічливість королів. Тож якщо ти не вчасно приходиш до школи, на зустріч із товаришами – це говорить про твоє безкультур'я, нечемність, неповагу не тільки до інших, а й до себе. Усі знатимуть, що ти несерйозна особа, що на тебе не можна покластися, а коли ти запізнюєшся на урок, то ти ще до того ж забираєш дорогоцінний час, бо всі відволікаються на тебе. А в майбутньому, коли ти працюватимеш, сумнівно, що досягнеш успіхів у роботі (тобто, як тепер говорять, зробиш кар'єру), якщо будеш таким собі тим, хто постійно запізнюється».

«Якщо людина занадто голосно розмовляє у тролейбусі, автобусі зі своїм товаришем або на всю потужність увімкнула приймача - це її аж ніяк не прикрашає. Адже в когось, можливо, болить голова чи хтось втомлений. Зрештою просто зіпсуєш комусь настрій. Коли учень галасує під час перерви у школі, то цим дуже шкодить і своїм, і чужим вухам, бо для них надмірний шум дуже шкідливий».

Студенти активно аналізували та добирали художні твори культурологічного спрямування для освітньої діяльності в початковій школі. При цьому ефективно обговорювалися з дітьми зразки правильної поведінки й негативні вчинки. Наприклад, студентам запропоновано зробити аналіз

вірша Нир'яна «Галя-Невстигаля».

- Галю, вставай, умивайся
 Та швидше до столу!
 - Галю, мерщій убирайся,
 Бо спізнишся в школу!
 Галя вилежує, ніжитья, позіхає,
 Довго з портфелем вовтузиться
 І - не встигає.
 В школі дзвінок продзвенів,
 І давно почалися уроки.
 А коридором - чиї то? –
 Лунають поспішливі кроки.
 Клас уже знає:
 Це знову спізнилася Галя.
 Ні, недаремно прозвали її
 Невстигаля.

Студенти виконали завдання таким чином: «Звичайно, Галя несерйозна учениця, але й клас у прочитаному вірші мені не сподобався, бо він дав Галі прізвисько. Культурний хлопчик чи дівчинка не будуть кликати свого однокласника, знайомого на прізвисько, а пам'ятатимуть, що людині від того боляче, неприємно, у неї псуватиметься настрій. Пам'ятатиме, а як було б мені, коли б мене обзивали. І зрештою, дражнити інших, обзивати, бити – це значить принижувати людську гідність. Дуже добре, якщо у класі всі дружать, але коли тобі хтось не подобається, ти можеш з ним не дружити, хоча це і прикро, але ти маєш пам'ятати: ображати іншого – це злочин».

Прикладом культурної поведінки школяра є така змодельована студентами ситуація та художній твір. «Кому спаде на думку, сидячи за святковим столом, у гостях кидати просто під ноги папірці з-під цукерок або випльовувати на підлогу кісточки з вишень? А ось на вулиці, в автобусі або на алеї парку він без вагання кидає зім'яту обгортку від морозива, попльовує

на ходу соняшниковим лущпинням. Уздовж вулиці на кожному кроці розставлені урни для сміття, але він лінується до них підійти. А Грицько Бойко у вірші «Некультурні хазяї» показує «чемність» хлопчиків»:

Із гостини по сніжку
 Хлопчики вертались,
 А товариш запитав:
 - Як вам гостювалось?
 - Та нічого, все як слід...
 Тільки бачиш, друже,
 В тому домі хазяї
 Просто нехороші –
 У прихожій не зняли
 З нас вони калоші!
 Навіть з наших кожушин
 Снігу не струсили...
 То ми так, як увійшли,
 І до столу сіли.

«Культурна людина завше пам'ятає про тих, хто її оточує; не прощтовхується у натовпі, допомагаючи собі ліктями, затуляє рота рукою, коли позіхає, кашляє чи чихає. Не забуває сказати «будь ласка», коли про щось просила, а потім подякує за будь-яку найнезначнішу послугу. Культурна людина допоможе літній жінці донести важкого пакета, переведе через дорогу сліпого чи старенького, а у трамваї, чи у тролейбусі звільнить місце для дідуся чи бабусі. Ось як пише про це Грицько Бойко у вірші «Сашко»:

В трамваї переповненім
 Сашко з м'ячем сидить,
 А біля нього згорблений
 Старий дідусь стоїть.
 Хтось до Сашка звертається:

- Чи вас у школі вчать,
 Як місце дати старшому,
 Як старших поважать?
 -Та вчать, - Сашко відказує, -
 Але оце якраз
 Розпочались канікули –
 Ніхто не учить нас.

Студенти експериментальної групи створили систему основних правил культурної поведінки молодших школярів, що містить правила особистої гігієни, акуратності й охайності; ввічливості і культури мови; поведінки в школі; поведінки в гостях.

За результатами практики студенти підготували та провели цикл освітньо-виховних заходів за темами:

1. особиста гігієна, акуратність: «Друзі Мойдодира» (1 клас), «Кожній речі – своє місце (2 клас), «Догляд за одягом» (3 клас), «Зовнішній вигляд інтелігента» (4 клас).

2. Ввічливість і культура слова: «Магічні слова» (1 клас), «Ти і твої друзі» (2 клас), «Як ти говориш» (3 клас), «Культура мовлення» (4 клас).

3. Правила поведінки: «Пам'ятай про інших», «Правила поведінки на вулиці» (1 клас), «Тримай своє слово», «Правила поведінки в театрі, кіно» (2 клас), «Правила, обов'язкові для всіх», «Правила поведінки в гостях» (3 клас), «Функції правил», «Правила поведінки в громадському транспорті» (4 клас).

Рівень культурологічної підготовленості студентів експериментальної групи дав змогу студентам ефективно застосувати на практиці низку форм виховної роботи: етичні бесіди; усні журнали; заочні подорожі; читацькі конференції; відвідування спектаклів, кінофільмів, концертів, музеїв, виставок; прес-конференції та зустрічі «За круглим столом»; інсценування; КВК; робота гуртків, засідання гуртків: класні години; зустрічі з відомими людьми, екскурсії; обговорення книг; читацькі конференції, бібліотечні

уроки; диспути тематичні; розважальні вечори і ранки; свята; змагання (спартакіади), турніри; виставки, конкурси; колективні творчі справи.

Після проведення формувального етапу експерименту, з метою визначення динаміки змін за показниками трьох критеріїв культурологічної підготовленості, було проведено прикінцевий зріз із застосуванням тих же методів дослідження, що й на етапі констатувального етапу експериментальної роботи, здійснювалось уточнення роботи, перевірка об'єктивності результатів формувального етапу експерименту, теоретичне осмислення даних, що було одержано у процесі дослідно-експериментальної роботи, їх результативність. Зазначимо, що вирішення проблеми культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачало впровадження у систему навчально-виховної роботи ВНЗ моделі культурологічної підготовки майбутніх учителів та методичного забезпечення її реалізації.

Визначення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи за ціннісно-мотиваційним критерієм (на прикінцевому етапі дослідження) подано у таблиці 3.1.

Отже, за результатами прикінцевого етапу дослідження, високий рівень культурологічної підготовленості за ціннісно-мотиваційним критерієм було виявлено у 43,7% майбутніх учителів експериментальної групи та 36,2% – КГ; середній рівень за означеним критерієм було засвідчено у 44,7% респондентів ЕГ та 45,7% – КГ; низький рівень було визначено у 11,6% майбутніх учителів ЕГ та 18,1% КГ. Зазначимо, що ціннісно-мотиваційний критерій не отримав значного розвитку в контрольній групі порівняно з експериментальною. Так, за результатами дослідження низький рівень є домінуючим у 18,1% респондентів, середній рівень – у 45,7%; високий – у 36%. Незначні позитивні зрушення у КГ пояснюються тим, що студенти цієї групи майже не включались у діяльність, спрямовану на усвідомлення значущості гуманістичної спрямованості та ціннісно-професійних мотивів, а відтак – і на мотивацію на успіх.

Таблиця 3.1.

Визначення рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи за ціннісно-мотиваційним критерієм (на прикінцевому етапі дослідження)

Групи	Рівні	Показники							
		Професійно-педагогічна спрямованість		Наявність ціннісних професійних мотивів		Мотивація на успіх		Середнє арифметичне	
		кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%
ЕГ n ₁ = 103	Високий	43	41.7	42	40.8	51	49.5	45	43.7
	Середній	49	47.6	48	46.6	40	38.8	46	44.7
	Низький	11	10.7	13	12.6	12	11.7	12	11.6
КГ n ₂ = 105	Високий	39	37.1	37	35.2	38	36.2	38	36.2
	Середній	49	46.7	47	44.8	49	46.7	48	45.7
	Низький	17	16.2	21	20	18	17.1	19	18.1

Стосовно рівнів підготовленості за кожним із показників означеного критерію, то слід відзначити позитивні зрушення порівняно з результатами констатувального етапу експерименту. Не зупиняючись на їх переліку окремо (вони подані у таблиці 3.2. як кількісна характеристика), зазначимо, що якісний їх аналіз – свідчення більш глибокого усвідомлення студентами значущості гуманістичної спрямованості особистості, наявності стійкого інтересу до педагогічних цінностей і професійних ціннісних орієнтацій, потреби в успішному здійсненні професійної діяльності, у тому числі, й культурологічного спрямування.

Результати діагностики змістово-процесуального критерію на

прикінцевому етапі дослідження подано у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Результати діагностики рівнів культурологічної підготовленості
майбутніх учителів початкової школи за змістово-процесуальним
критерієм на прикінцевому етапі**

Групи	Рівні	Показники							
		Система знань та вмінь з психолого-педагогічних дисциплін		Сукупність знань щодо змісту і компонентів культурологічної підготовки		Культурологічні вміння		Середнє арифметичне	
		кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%
ЕГ n ₁ = 103	Високий	38	36.9	20	19.4	17	16.5	25	24.3
	Середній	48	46.6	51	49.5	47	45.6	49	47.6
	Низький	17	16.5	32	31.1	39	37.9	29	28.1
КГ n ₂ = 105	Високий	24	22.8	15	14.3	6	5.7	15	14.3
	Середній	56	53.4	49	46.7	38	36.2	48	45.7
	Низький	25	23.8	41	39	61	58.1	42	40

За змістово-процесуальним критерієм культурологічної підготовленості якісний аналіз результатів показав, що студенти експериментальної групи, порівняно з результатами констатувального етапу, володіють культурологічними знаннями про загальнолюдську і загальнонаціональну культуру та культурологічними вміннями реалізації набутих знань. Після проведення формувального етапу експерименту значно зросла кількість

правильних відповідей щодо сутності культурологічної підготовки та її складових, що є свідченням правильності обраних у процесі дослідження форм, методів, засобів і методичних прийомів, що позитивно вплинули на культурологічну підготовленість майбутніх учителів початкової школи. Слід відмітити значні позитивні зміни у студентів експериментальної групи (в результаті впровадження у навчально-виховний процес спецкурсу «Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи») від поверхневого розуміння значущості й необхідності психолого-педагогічних і культурологічних знань та вмінь до більш глибокого їх осмислення та оцінки.

Не вдаючись до переліку кількісних показників рівнів означеного критерію за кожним із показників (вони подані у таблиці 3.3.) відмітимо, що більшість студентів експериментальної групи досягли середнього (47.6%) та високого рівнів (24.3%) культурологічної підготовленості поряд із тим, що показники низького рівня зменшились на 16.6%.

У контрольній групі показники такі: високий рівень – у 14.3% респондентів, середній – у 45.7%; низький – у 40%, що пояснюється тим, що студенти цієї групи не прослухали спецкурс, зміст якого був спрямований на поглиблення знань і вмінь з культурологічної підготовки.

Стосовно рівнів культурологічної підготовленості за оцінно-поведінковим критерієм, то варто зазначити, що завдяки психолого-педагогічним тренінгам, виконанню творчих завдань, створення студентами персонального культурологічного тезаурусу, знайомством з життям визначних педагогів сучасності і минулого, пошукової діяльності студентів на розшуки їх «мудрих» думок, залучення майбутніх учителів до духовної спадщини через роботу з афоризмами, участь у численних благодійних акціях у процесі позааудиторної роботи, проведення виховних заходів культурологічного спрямування під час педпрактики, оформлення «Портфолію культурологічної підготовки» та ін. сприяло усвідомленню студентами необхідності й важливості оволодіння культурологічними

знаннями та вміннями, комунікативними якостями, проявами здатності до емпатії та толерантності як складників педагогічних здібностей особистості.

За оцінно-поведінковим критерієм культурологічної підготовленості нами було отримано такі результати (подано у таблиці 3.3.).

Таблиця 3.3.

**Результати діагностики рівнів культурологічної підготовленості
майбутніх учителів початкової школи за оцінно-поведінковим
критерієм на прикінцевому етапі**

Групи	Рівні	Показники							
		Наявність комунікативних якостей		Здатність до емпатії		Прояв толерантності		Середнє арифметичне	
		кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%
ЕГ n_1 = 103	Високий	62	60.2	30	29.1	21	20.4	38	36.9
	Середній	33	32	48	46.6	39	37.9	40	38.9
	Низький	8	7.8	25	24.3	43	41.7	25	24.2
КГ n_2 = 105	Високий	59	56.2	28	26.7	17	16.2	32	30.5
	Середній	30	28.6	42	40	29	27.6	36	34.3
	Низький	16	15.2	35	33.3	59	56.2	37	35.2

У відповідності до одержаних результатів більшість студентів експериментальної групи відповідають високому (36.9%) та середньому (38.9%) рівням культурологічної підготовленості; на низькому рівні залишилось 24.2% студентів ЕГ порівняно з констатувальним етапом, на якому біло зареєстровано 35% респондентів. У контрольній групі показники високого рівня залишилось без змін (30.5%), середнього рівня – збільшилось на 3.8% і становить 34.3%, низького-зменшилось на 3.8 і становить 35.2%.

Отримані дані на прикінцевому етапі дослідження дають підстави стверджувати, що в експериментальній групі майбутніх учителів початкової школи зареєстровано позитивні зміни в рівнях культурологічної підготовленості за усіма критеріальними показниками. Незначні зміни в контрольній групі-свідчення недостатньої цілеспрямованої навчально-виховної роботи у ВНЗ з культурологічної підготовки майбутніх учителів.

Таблиця 3.4.

Загальна характеристика рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи на формувальному етапі

Групи студентів	Рівні	Критерії							
		Ціннісно-мотиваційний		Змістово-процесуальний		Оцінно-поведінковий		Середнє арифметичне	
		кількість студентів в	%	кількість студентів в	%	кількість студентів в	%	кількість студентів в	%
ЕГ n_1 = 103	Високий	45	43.7	25	24.3	38	36.9	36	35
	Середній	46	44.7	49	47.6	40	38.9	51	49.5
	Низький	12	11.6	29	28.1	25	24.2	16	15.5
КГ n_2 = 105	Високий	38	36.2	15	14.3	32	30.5	28	26.7
	Середній	48	45.7	48	45.7	36	34.3	41	39
	Низький	19	18.1	42	40	37	35.2	36	34.3

Додамо, що зміни, які відбувались у навчально-виховному процесі в експериментальній групі завдяки впровадженню моделі культурологічної підготовки суттєво вплинули на рівні підготовленості майбутніх учителів початкової школи.

Загальну характеристику рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи на формувальному етапі представимо у таблиці 3.4.

Наводимо таблицю 3.5. порівняння підсумкових результатів рівнів

дослідження культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи на констатувальному та прикінцевому етапах.

Таблиця 3.5.

Порівняння рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи на констатувальному та прикінцевому етапах

Рівні	Констатувальний етап				Прикінцевий етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
Високий	27	25.7	25	24	36	35	28	26.7
Середній	42	40.4	40	38	51	49.5	41	39
Низький	34	33.9	40	38	16	15.5	36	34.3

Для наочності рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів експериментальної і контрольної груп представимо на діаграмі (рис 3.2.).

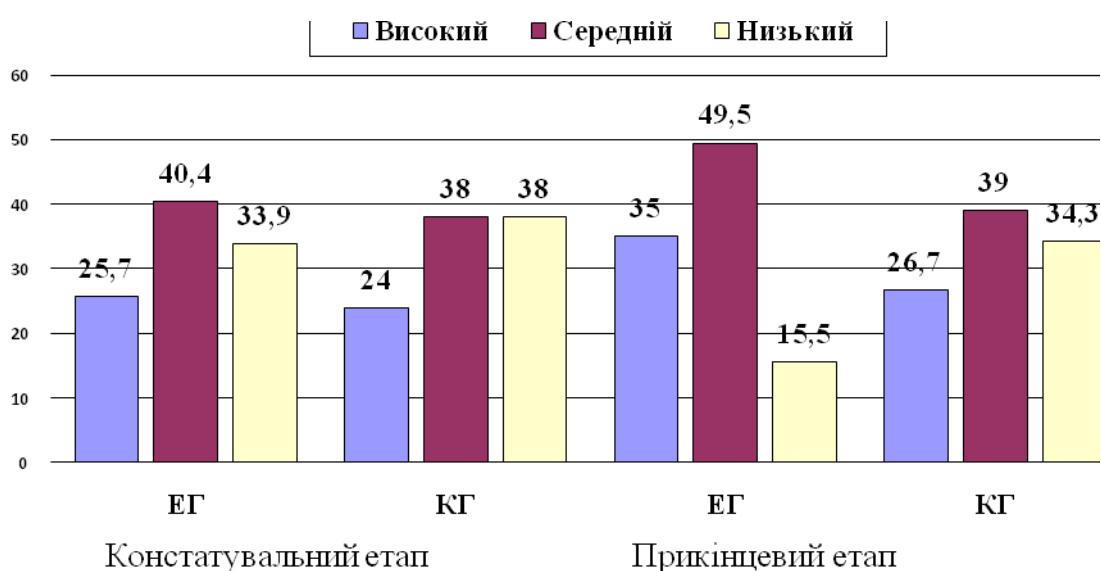

Рис. 3.2. Рівні культурологічної підготовленості майбутніх учителів експериментальної і контрольної груп.

Отримані дані засвідчили таку динаміку рівнів критеріальних показників: кількість студентів експериментальної групи, які досягли високого рівня культурологічної підготовленості, збільшилась на 9.3% порівняно з контрольною групою, у якій процент зростання склав 2.7%. Характерним є зниження рівневих показників-у ЕГ – на 11,6%, у КГ – на 6,6%. Аналіз показників середнього рівня ЕГ і КГ – свідчення усвідомленої мотивації студентів до оволодіння культурологічною підготовкою.

З метою перевірки ефективності проведення формувального етапу експерименту, в основу якого було покладено культурологічну підготовленість майбутніх учителів початкової школи, було проведено аналіз результатів дослідження статистичними методами [169].

Достовірність даних вираховувалась за критерієм однорідності χ^2 , емпіричне значення якого обчислювалось за тією ж формулою, що представлена на констатувальному етапі, у розділі 2.3. (2.1.).

Критичне значення $\chi^2_{0,05}$ критерію χ^2 для рівня значущості 0.05 при L=3 складає 5.99.

Підставимо кількісні дані у формулу:

$$\chi^2 = 103 \cdot 105 \cdot \left[\frac{\left(\frac{36}{103} - \frac{28}{105} \right)^2}{36 + 28} + \frac{\left(\frac{51}{103} - \frac{41}{105} \right)^2}{51 + 41} + \frac{\left(\frac{16}{103} - \frac{36}{123} \right)^2}{16 + 36} \right] = 9,73.$$

Порівнявши емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп.}}$ з критичним його значенням $\chi^2_{0.05}$, робимо висновок про те, що достовірність розбіжностей характеристик контрольної та експериментальної груп за статистичним критерієм складає 95%, оскільки отримане значення $\chi^2_{\text{емп.}} = 9.73$ більше, ніж критичне $\chi^2 = 5.99$.

Таким чином, на підставі порівняння рівнів культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкової школи контрольної та експериментальної груп, робимо висновок, що зміст та методика реалізації

педагогічних умов, визначених і обґрунтованих в результаті теоретичного етапу дослідження, сприяють позитивній мотивації студентів до оволодіння структурними компонентами культурологічної підготовки, культурологічними знаннями та вміннями, усвідомленню їх значущості для майбутньої професійної діяльності, забезпечуючи потребу у саморозвитку й самовдосконаленні особистості майбутніх фахівців.

Висновки до 3 розділу

У розділі теоретично обґрунтовано та експериментально апробовано педагогічні умови, що забезпечують успішність культурологічної підготовки майбутніх учителів:

- забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення;
- опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування;
- залучення майбутніх учителів початкової школи до активної культурологічної діяльності.

У процесі проведення формувального експерименту було розроблено модель культурологічної підготовки майбутніх учителів як своєрідну описову характеристику, що розкриває вимоги до культурологічних знань та умінь, результатів діяльності та особистісних якостей майбутніх учителів початкової школи.

Модель включала такі структурні компоненти: мету, принципи, змістові компоненти культурологічної підготовки, форми, методи, засоби, педагогічні умови, критерії, показники, рівні та результат – культурологічну підготовленість майбутніх учителів.

Враховуючи тривалість і динамічність культурологічної підготовки майбутніх учителів програмою формувального експерименту була

передбачена трьохетапність формувальних впливів: *мотиваційно-змістового, організаційно-діяльнісного та креативно-поведінкового.*

У процесі проведення першого етапу формувального експерименту – *мотиваційно-змістового* – реалізувались перша та друга педагогічні умови, що забезпечувалось використанням таких форм і методів: бесід, дискусій, проведенням тренінгів, самостійної роботи за дисциплінами професійної та практичної підготовки, створення культурологічних ситуацій за допомогою кейсів, рольових ігор, «круглих столів», зустрічей з відомими діячами культури та мистецтва, науково-дослідницької роботи тощо. Вищезначене сприяло формуванню усвідомленої мотивації до оволодіння культурологічними знаннями та вміннями, прояву інтересу до майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування, прагнення займатися нею, самовдосконалюючись та самореалізуючись.

Другий етап формувального експерименту – *організаційно-діяльнісний* – характеризувався реалізацією всіх трьох умов шляхом впровадження спецкурсу «Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи», мета якого була культурологічна підготовка майбутнього учителя, який здатний до ефективної діяльності культурологічного спрямування. У процесі реалізації означеного етапу застосовувались різноманітні форми і методи навчально-виховного процесу: лекції-конференції, лекції-дискусії, проблемно-моделюючі лекції, семінарські заняття з використанням «мозкового штурму», дискусійного обговорення культурологічно важливих ситуацій і проблем, практичних занять з використанням методу проектів, ділових ігор, виконання культурологічно орієнтованих вправ та завдань тощо.

Третій етап формувального експерименту – *креативно-поведінковий* – передбачав залучення-занурення студентів в активну культурологічну діяльність у процесі проходження ними педагогічної практики, участі у проведенні виховних аудиторних і позааудиторних заходів, котрі сприяли розвитку їх комунікативних якостей, прояву толерантності, емпатії,

реалізації культурологічних умінь у вирішенні професійно-педагогічних ситуацій культурологічного спрямування, а також корекції рівнів культурологічної підготовленості шляхом ведення «Портфоліо культурологічної підготовки».

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що після завершення формувального етапу експерименту суттєво зросли рівні культурологічної підготовленості студентів.

Отже, реалізовані педагогічні умови та впроваджена модель культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи засвідчили свою ефективність та доцільність.

Основні положення третього розділу висвітлено у публікаціях автора [42; 48-49].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та експериментальне дослідження проблеми культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Результати, одержані в процесі виконаного дослідження, підтвердили гіпотезу, покладену в його основу, а досягнута мета і вирішенні завдання дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Культурологічну підготовку майбутніх учителів початкової школи розуміємо як складне структурне утворення у системі вищого порядку – професійно-педагогічній підготовці, вона є складовою цієї системи і системотвірним чинником, що пронизує всі її компоненти.

Сутність культурологічної підготовки розглядаємо у площині чотирьохрівневої структури, стрижнем якої є гуманістична спрямованість особистості майбутніх учителів початкової школи і навчально-виховного процесу ВНЗ; сукупності психолого-педагогічних і культурологічних знань як інформаційної основи культурологічної компетентності майбутніх учителів; психолого-педагогічних і культурологічних умінь як операційної основи, що свідомо опановується суб'єктом у навчально-виховному процесі та реалізовується ним у культурологічній діяльності; комплексу професійно значущих особистісних якостей як інтегруючої основи, що забезпечує результативний рівень підготовленості студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності культурологічного спрямування.

2. Критеріями з відповідними показниками культурологічної підготовки обрано: ціннісно-мотиваційний; змістово-процесуальний; оцінно-поведінковий.

На підставі визначених критеріальних показників схарактеризовано рівні культурологічної підготовленості: високий, середній, низький.

У процесі проведення констатувального етапу експерименту з'ясовано, що у більшості студентів сформовані середні і низькі рівні культурологічної підготовленості, що й зумовило необхідність цілеспрямованої поетапної

роботи з культурологічної підготовки майбутніх учителів.

3. Доведено, що культурологічна підготовка майбутніх учителів початкової школи буде ефективною, якщо у системі навчально-виховної роботи університету реалізувати такі педагогічні умови:

- забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до культурологічної підготовки та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення;

- опанування майбутніми вчителями сукупністю культурологічних знань та набуття ними культурологічних умінь практичного їх застосування;

- залучення майбутніх учителів початкової школи до активної культурологічної діяльності.

4. За результатами теоретичного аналізу та констатувального етапу експерименту розроблена модель культурологічної підготовки майбутнього учителя початкової школи, що являє собою комплекс необхідних елементів педагогічного процесу, які забезпечують у студентів культурологічну підготовленість. Основними структурними компонентами моделі є: мета, принципи, змістові компоненти досліджуваного утворення; форми, методи, засоби, педагогічні умови, критерії, показники, рівні та результат-культурологічна підготовленість майбутніх учителів.

Апробація моделі передбачала проведення цілеспрямованої трьохетапної роботи: мотиваційно-змістового, організаційно-діяльнісного, креативно-поведінкового із упровадженням визначених педагогічних умов. Формувальний етап експерименту був спрямований на оволодіння майбутніми вчителями сукупністю психолого-педагогічних та культурологічних знань щодо культурологічної підготовки та набуття ними культурологічних умінь їх практичного застосування у професійно-педагогічній діяльності культурологічного спрямування.

Результати проведеного формувального етапу експерименту, якісний і кількісний аналіз, математично-статистичне опрацювання експериментальних даних засвідчили наявність істотних позитивних змін у

рівнях культурологічної підготовленості студентів, що є підтвердженням ефективності впровадження моделі та педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив, що в експериментальній групі, де проведено цілеспрямовану роботу з досліджуваного утворення, виявилось 35% студентів з високим рівнем культурологічної підготовленості (проти 24% до початку експериментальної роботи). Середнього рівня означеної підготовленості досягли 49,5% майбутніх учителів експериментальної групи (порівняно з 38% до початку формувального етапу експерименту). Відсоток студентів, у яких було виявлено низький рівень культурологічної підготовленості порівняно з результатами констатувального етапу експерименту в експериментальній групі значно знизився (з 33,9% до 15,5%). Одержані результати свідчать про доцільність реалізації у ВНЗ експериментальної методики і педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо у створенні та впровадженні інтегрованих курсів з культурологічної підготовки не лише вчителів початкової школи, але й інших спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева А. Л. Компетентностная парадигма в образовании : опыт философско-методологического анализа / А. Л. Андреева // Педагогика. — 2005. — № 4. — С. 19 — 27.
2. Андрієвський Б. М. Проектно-модульна діяльність студентів у системі формування їх професійно-дослідницьких компетентностей / Борис Макійович Андрієвський // Інформаційні технології в освіті. — 2013. — № 14. — С. 7 — 10.
3. Андрієвський Б. М. Сучасні освітні технології : методичні рекомендації / Борис Мокійович Андрієвський. — Херсон : Айлант, 2008. — 44 с.
4. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту. Статті. Нариси. Інтерв'ю / Андрущенко В. П. — К. : Знання України, 2004. — 738 с.
5. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти в Україні в контексті Болонського процесу / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 5-9.
6. Анисимов П. Г. Воспитание эмоционально-волевой культуры будущего специалиста в условиях высшего профессионального образования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / П. Г. Анисимов. — Орел, 2005. — 23 с.
7. Антонова О. Є. Креативність як провідний компонент у структурі особистості вчителя / О. Є. Антонова // Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. — Вінниця, 2011. — Вип. 4. — С. 44 — 52.
8. Арнольдов А. И. Наука постижения культуры: Факультатив для директора: Культурология / А. И. Арнольдов // Народное образование. — 1998. — № 5. — С. 184 — 203.
9. Арнольдов А. И. Социалистическая культура: теория и жизнь /

А. И. Арнольдов. — М. : Политиздат, 1984. — 174 с.

10. Артемьева И. Н. Формирование методической культуры будущих учителей начальных классов в контексте вузовской подготовки : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Н. Артемьева. — Великий Новгород, 2004. — 22 с.

11. Балл Г. Діалогічні засади гуманізації суспільних відносин / Г. Балл // Освіта і управління. — 2002. — Т. 5 (№ 3). — С. 136 — 149.

12. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психологічні орієнтири / Г. О. Балл // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монограф. зб. ст. — К., 2000. — С. 134 — 157.

13. Барабанщиков Н. В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов / Н. В. Барабанщиков // Советская педагогика. — 1981. — № 1. — С. 71 — 77.

14. Барбіна Є. С. Гуманізація освіти : навч.-метод. посібник / Єлизавета Сергіївна Барбіна. — Херсон : Херсонський державний педагогічний університет, 2001. — 58 с.

15. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 / Є. С. Барбіна. — К., 1998 — 36 с.

16. Бахтин М. М. Работы 1920-х годов / Бахтин М. М. — Киев : НЕХТ, 1994. — 384 с.

17. Бережная Т. Н. Инновационная методическая культура учителя начальных классов : монография / Т. Н. Бережная, Т. Н. Таранова. — Ставрополь : [б. и.], 2010. — 215 с.

18. Библер В. С. Культура. Диалог культур (опыт определения) / В. С. Библер // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С.31 — 42.

19. Библер В. С. М. М. Бахтин, или Поэтика культуры / Библер В. С. — М. : Прогресс, 1991. — 176 с.

20. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [під. заг. ред. О. Овчарук]. — К. : «К.І.С.», 2004. — С. 45 — 50.

21. Біблер В. С. Моральність. Культура. Сучасність : філософські роздуми про життєві проблеми / В. С. Біблер. — М., 1990. — 234 с.

22. Блошинський І. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі / І. Блошинський // Наукові записки. — Вінниця : ВАТ «Вінобл-друкарня», 2001. — Вип.4. — С. 54 — 74.

23. Бобіна О. Теорія і практика гуманітаризації вищої технічної освіти: новий етап і нові проблеми / Олег Бобіна // Вища освіта України. — 2006. — № 2. — С. 45 — 47.

24. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 8 — 14.

25. Бондар В. Болонська конвенція: підготовка вчителя початкової школи / В. Бондар // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2004. — № 6. — С. 48 — 53.

26. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. — 1997. — № 4. — С. 11 — 17.

27. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. — Ростов-на-Дону : ТЦ «Учитель», 1999. — 560 с.

28. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е. В. Бондаревская // Педагогика. — 1999. — № 3. — С. 37 — 43.

29. Бондаревська О. В. Моральне виховання учнів в умовах реалізації шкільної реформи / О. В. Бондаревська. — Ростов-на-Дону : Наука, 1986. —

120 с.

30. Борщенко В. В. Формування організаційної культури майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. В. Борщенко ; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». — О. : [б. в.], 2013. — 21 с.

31. Буева Л. П. Человек, культура и образование в кризисном социуме / Л. П. Буева // *AlmaMater*. — 1997. — № 4. — С. 11 — 17.

32. Булыгина М. В. Педагогические условия культурологической компетентности при обучении иностранному языку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. В. Булыгина. — Екатеринбург, 1997. — 185 с.

33. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Бусел В. Т. — Київ, Ірпінь. — Перун, 2005. — 1728 с.

34. Ванюшкина Л. М. Образование в пространстве культуры : моногр. / Л. М. Ванюшкина, Е. Н. Коробкова — СПб. : СПб АППО, 2012. — 458 с.

35. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 / Т. В. Василюшина ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2000. — 20 с.

36. Васянович Г. П. Виховна роль праці у педагогічних поглядах Василя Сухомлинського і Тадеуша Новацького / Г. П. Васянович // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. — Львів, 2012. — № 3. — С. 121 — 126.

37. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Васянович Г. П. — К. : Академвидав, 2011. — 256 с.

38. Васянович Г. П. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців : монографія / Г. Васянович, Л. Руденко, С. Вдович, Г. Дегтярьовата ін. — Л. : СПОЛОМ., 2008. — 464 с.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.

40. Виткалов В. Культурологічна освіта у системі гуманітарних знань / В. Виткалов, О. Граб // Вища школа. — 2009. — №3. — С. 88 — 95.
41. Виткалов В. Українська культура у системі сучасної вищої освіти / В. Виткалов, О. Граб // Вища школа. — 2008. — № 10. — С. 56 — 65.
42. Вінник Т. О. Дослідження культурологічної підготовленості майбутніх учителів початкових класів з урахуванням інформаційної культури суспільства / Т. О. Вінник // Інформаційні технології в освіті. — 2016. — № 2 (27). — С. 186 — 210.
43. Вінник Т. О. ІКТ як невід'ємний компонент підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення науково-професійних досліджень / Т. О. Вінник, Б. М. Андрієвський // Інформаційні технології в освіті : [зб. наук. праць / ред. кол. : Співаковський О.В. (гол. ред.) та ін.]. — Херсон : Вид-во ХДУ, 2015. — Вип. 23. — С. 22 — 29.
44. Вінник Т. О. Культурологічна підготовка майбутніх учителів початкових класів у системі навчально-виховної роботи університетів / Т. О. Вінник // Педагогічні науки : [зб. наук. праць / ред. кол. Барбіна Є.С., Федяєва В.Л. та ін.]. — Вип. 58. — Херсон. — 2011. — С. 260 — 264.
45. Вінник Т. О. Культурологічна підготовка майбутніх учителів початкових класів / Т. О. Вінник // Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проектування соціально-розвиненого середовища сучасного навчального закладу». — Херсон : РПО, 2009. — С. 90 — 92.
46. Вінник Т. О. Культурологічна підготовка студентів ВНЗ в інформаційному суспільстві / Т. О. Вінник, В. В. Одінцов // Інформаційні технології в освіті : [зб. наук. праць / ред. кол. : Співаковський О.В. (гол. ред.) та ін.]. — Херсон : Вид-во ХДУ, 2015. — Вип. 25. — С. 27 — 37.
47. Вінник Т. О. Особливості використання інформаційних технологій в початкових класах / Т. О. Вінник // Збірник наукових праць п'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Інформатизація освіти України. ІКТ у вищих навчальних закладах». — Херсон : ХДУ, 2009. — С.

51 — 52.

48. Вінник Т. О. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи / Т. О. Вінник // ScienceRise : Pedagogical Education : [наук. журнал / ред. кол. : Олійник В. В. (гол. ред.) та ін.]. — Харків : Вид-во НВП ПП «Технологічний центр», 2016. — Вип. 8(4) — С. 58 — 62.

49. Вінник Т. О. Роль інформаційної культури учителя в умовах інформаційного суспільства / Т. О. Вінник // Матеріали VII Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии в образовании», 27-29 сентября 2012 г. — Ялта : РВВ КГУ, 2012. — С. 166 — 167.

50. Вінник Т. О. Сутність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Т. О. Вінник // Матеріали Першої регіональної науково-методичної конференції «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя : історія, теорія, практика». — Херсон : РІПО, 2010. — С. 39 — 40.

51. Вінник Т. О. Сучасні підходи до вирішення проблеми культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів / Т. О. Вінник // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. Кузьменков В. В., Бех І. Д. та ін.]. — Вип. 15. Херсон. — 2012. — С. 117 — 121.

52. Гаврик І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. В. Гаврик. — Х., 2006. — 475 с.

53. Галузевий стандарт вищої освіти [ГСВО ДСВО-06-98]. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «Молодший спеціаліст», за спеціальністю 5.010102 «Початкове навчання» напрямку підготовки 01.01 «Початкова освіта». — К. : Міністерство освіти і науки України. — 45 с.

54. Гарбузенко Л. В. Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04

«Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Гарбузенко. — Київ, 2001. — 20 с.

55. Гессен С. И. Педагогические сочинения / Гессен С. И. — Саранск : Красный Октябрь, 2001. — 566 с.

56. Гіптерс З. В. Художня творча діяльність студентів вищих закладів освіти України (1960-1995 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / З. В. Гіптерс. — Київ, 1998 — 20 с.

57. Голубенко О. Про культурний аспект і вектор інновацій в освітній діяльності вищої школи / О. Голубенко, М. Чурсін, В. Гайдуков // Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / [ред. колегія Сухомлинська О. В., Бех І. Д., Луговий В. І.]. — К. : Педагогічна думка, 2007. — Т.4. Педагогіка і психологія вищої школи. — 439 с. — С. 108 — 122.

58. Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навчальний посібник / Л. А. Гончаренко, В. В. Кузьменко. — Херсон : РІПО, 2006. — 92 с.

59. Гончаренко С. У. Методологія як важливий складник наукового дослідження в педагогіці / С. Гончаренко, В. Кушнір // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 2002. — Вип. 4. — С. 15 — 22.

60. Горина Ж. Д. Межкультурная парадигма в социокультурном языковом пространстве Украины / Жанна Дмитриевна Горина // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. — Одеса : Півд. наук. Центр АПН України, 1997. — С. 26 — 31.

61. Гофрон А. Різні погляди на Європу і проектування освітніх концепцій / А. Гофрон // Вища освіта України. — 2005. — № 1. — С. 37 — 45.

62. Гриньова В. М. Педагогічна культура майбутнього вчителя / В. М. Гриньова // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у

системі підготовки освітянських кадрів : здобутки, пошуки, перспективи : монографія / [керівн. асп. кол. Н. В. Гузій ; Міністерство освіти і науки України, Нац. Пед. Університет імені М.П. Драгоманова]. — К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. — 432 с.

63. Гриньова В. М. Система знань майбутнього вчителя / В. М. Гриньова // Проблеми сучасного мистецтва і культури : Педагогічні, мистецтвознавські та культурологічні аспекти сучасного суспільства : Зб. наук. праць — Харків : Каравела, 1998. — 60 с.

64. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичні та методичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Гриньова ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — К., 2001. — 45 с.

65. Гузова Л. П. Формирование профессиональной культуры учителей начальных классов : методические рекомендации / Л. П. Гузова, А. П. Ситник. — М., 2002. — 21 с.

66. Гуревич Р. С. Формування інформаційної культури вчителів : проблеми та перспективи / Р. С. Гуревич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців. — Випуск 9. — Київ — Вінниця : ДОВ „Вінниця”, 2006. — С. 34 — 38.

67. Данилов С. В. Профессиональная мотивация педагога / С. В. Данилов // Вестник научной школы педагогов. — М. : Акме, 2007. — Вып.1. — С. 87 — 95.

68. Данилова Л. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Л. Ю. Данилова // Учитель. — 2007. — № 3. — С. 12 — 15.

69. Данилюк А. Я. Принцип культурогенеза в образовании / А. Я. Данилюк // Педагогика. — 2008. — № 10. — С. 3 — 9.

70. Дегтярьова Г. А. Використання Інтернет-ресурсів як засобу формування мовної культури особистості / Г. А. Дегтярьова // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. — Глухів : ГДПУ,

2009. — Серія : Педагогічні науки. Випуск 13. — С. 230 — 234.

71. Денисенко В. В. Готовність студентів до використання ІКТ у навчальному процесі ВНЗ / В. В. Денисенко, М. О.Вінник, Ю. Г. Тарасіч // Інформаційні технології в освіті. — 2015. — № 23. — С. 43 — 51.

72. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти (зі змінами, затвердженими колегією МОН України від 20.10.2005 р. «Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання») // Початкова школа. — 2006. — № 2. — С. 1 — 44.

73. Джуринский А. Н. Педагогика межнационального общения: поликультурное воспитание в России и за рубежом / Джуринский А. Н. — М. : ТЦ Сфера, 2007. — 224 с.

74. Джуринский А. Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития / А. Н. Джуринский // Педагогика. — 2002. — № 10. — С. 93 — 96.

75. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей / Адольф Дистервег // Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. — М. : Учпедгиз, 1956. — С. 136 — 203.

76. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 352 с.

77. Дмитренко К. А. Професійно-особистісні якості вчителя початкових класів як базова умова педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / К. А. Дмитренко. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_16/files/...

78. Дмитриев Г. Д. Многокультурность как дидактический принцип / Г. Д. Дмитриев // Педагогика. — 2000. — № 10. — С. 3 — 12.

79. Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З. Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. — К., 2004. — 199 с.

80. Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / З. Ф. Донець ; Ін-т вищ. освіти. — К., 2004. — 20 с.

81. Драч І. І. Мотиваційно-ціннісні аспекти формування професійної направленості у ВНЗ / І. І. Драч, І. М. Драч // Коледжанин — 2002, — № 1 — С. 28 — 31.

82. Дубовик О. В. Полікультурна освіта: сучасні теорії та концепції / О. В. Дубовик // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2001. — № 4. — С. 40 — 50.

83. Дубовик О. Культурологічне забезпечення університетської освіти у США / О. Дубовик // Україна у світовому контексті: Художня освіта : зб. наук. пр./ [ред. кол. С. О. Черепанова, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало]. — Львів, 2000. — Вип. 2. — С. 42 — 50.

84. Дудникова Н. Д. Идеальное в педагогике как условие подготовки педагогических кадров : монография / Н. Д. Дудникова, Т. Н. Таранова. — Ставрополь : АльфаПринт, 2009. — 145 с.

85. Елизарова Г. В. Формирование поликультурной личности как требование новой глобальной ситуации / Г. В. Елизарова, Л. П. Халяпина // Языковое образование в вузе : методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов. — СПб. : КАРО, 2005. — С. 8 — 20.

86. Енциклопедія освіти / [гол. редактор В. Г. Кремень]. — К. Юрінком Інтер, 2008. — 1038 с.

87. Євтух М. Б. Гуманізація моделі навчальної діяльності у вищій школі / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк // Гуманізація навчально-виховного процесу : наук.-метод. зб. — Слов'янськ, 2000. — Вип. 8. — С. 319.

88. Заболотська О. О. Формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов : монографія / Ольга Олександрівна Заболотська. — Херсон, Айлант, 2006. — 244 с.

89. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство : (ОФІЦ. ТЕКСТ). — К. : Паливода А. В., 2014. — 100 с. — (Закони України).

90. Закон України «Про освіту»: Прийнятий Верховною Радою України 23 березня 1996 р. — К. : Генеза, 1996. — 36 с. — (Закони України).

91. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова. — М. : Московский психолого-педагогический институт, 2005. — 217 с.

92. Зеліско Л. Культурологічна парадигма сучасної вищої освіти / Л. Зеліско // Наукові записки III Педагогічного конгресу. — Львів, 2009. — С. 214 — 218.

93. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов / Зимняя И. А. — [2-е изд., доп., испр. и перераб.]. — М. : Логос, 2004. — 273 с.

94. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. Зимняя. — М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 19 с.

95. Зюзіна Т. О. Компаративний аналіз проблеми визначення цілей і завдань гуманітарної культурологічної освіти / Тетяна Опанасівна Зюзіна// Педагогічні науки : збірник наук. праць Бердянського державного педагогічного університету. — Бердянськ : БДПУ, 2006. — №4. — С. 104 — 110.

96. Зюзіна Т. О. Культурологічна підготовка студентів у вищих навчальних закладах: теоретико-методологічні засади змісту освіти : монографія / Тетяна Опанасівна Зюзіна ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. — 384 с.

97. Зязюн І. А. Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект / І. А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2002. — № 2. — С. 23 — 24.

98. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії /

І. А. Зязюн // Професійна освіта : педагогіка і психологія [за ред. І. Вільш, І. Зязюна, Т. Левицького, Н. Ничкало]. — К. : 1999. — № 1. — С. 323 — 334.

99. Зязюн І. А. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини. Виховання естетичної культури школярів : навч. посіб. / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л. О. Хлебнікова. — К. : ІЗМН, 1998. — 156 с.

100. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : монография / Т. В. Иванова. — Киев : ЦВП, 2005. — 282 с.

101. Иванова Т. В. Формирование педагогической культуры будущего учителя в учебном процессе (на материале дисциплин педагогического цикла) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. В. Иванова. — Луганск, 1991. — 198 с.

102. Игнатова И. В. Воспитание культуры умственного труда у будущего учителя начальных классов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / И. В. Игнатова. — Елец, 2004. — 22 с.

103. Илларионова Л. П. Духовно-нравственная культура учителя: сущность, содержание, структура : монография / Илларионова Л. П. — М. : Прометей, 2001. — 216 с.

104. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Исаев И. Ф. — М. : Издательский центр «Академия», 2002. — 208 с.

105. Иванова Т. В. Культурологічний компонент у підготовці майбутнього педагога / Т. В. Иванова // Нові технології навчання : науково-методичний збірник / [голов. ред. В. О. Зайчук ; М-во освіти і науки України, Наук. метод. центр вищ. Освіти]. — Київ : [б. в.], 2001. — С. 34 — 38.

106. Інтегроване вивчення навчальних предметів в галузі “Мистецтва” : навч. програма зі спеціальності 6.010100 — “Початкове навчання” / [укл. К. С. Шалварова, І. М. Янковська ; МОН України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова]. — К., 2007. — 12 с.

107. Казакова Н. В. Профілактика негативних проявів у поведінці молодших школярів на уроках духовності : навчально-методичний посібник

/ Казакова Н. В. — Хмельницький : Вид-во ФОП «О. М.Казаков», 2014. — 100 с.

108. Карбовнічек І. Початкове навчання в перспективі Європейської інтеграції / І. Карбовнічек // Початкова шк. — 2003. — № 12. — С. 52 — 54.

109. Кефели И. Ф. Культурология в системе социогуманитарного знания / И. Ф. Кефели // Социально-политический журнал. — 1994. — № 10. — С. 75 — 82.

110. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 — «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Надія Василівна Кічук; НДІ педагогіки України. — К., 1993. — 30 с.

111. Коваль Л. В. Актуальні проблеми початкового навчання : дидактико-методичний аспект : навч.-метод. посіб. / Людмила Вікторівна Коваль. — Бердянськ : Вид-во Ткачук О. В., 2015. — 224 с.

112. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія / Людмила Вікторівна Коваль. — [2-е вид. перероб. і допов.]. — Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. — 343 с.

113. Ковальова Г. П. Культурологічні засади національного виховання в контексті глобалізації / Г. П. Ковальова // Культура України : збірник наукових праць. — Харків : ХДАК, 2011. — 292с.

114. Ковальська К. Р. Дистанційне навчання як перспективна форма розвитку предметно-орієнтовних професійних компетентностей учителів [Електронний ресурс] / К. Р. Ковальська // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2009. — Вип. 2 (10). — Режим доступу : <http://www.ime.edu.ua.net/em10/emg.html>.

115. Козак А. В. Міжкультурна комунікація у контексті діалогу культур / А. В. Козак // Наукові записки : зб. наук. пр. Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка,

2013. — Вип. 118. — С. 106 — 110.

116. Коломієць А. М. Основи інформаційної культури майбутнього вчителя : навчально-методичний посібник / А. М. Коломієць, І. М. Лапшина, В. С. Білоус. — Вінниця : ВДПУ, 2006. — 88 с.

117. Коменський Я. А. Лабіринт світу і рай серця: фрагменти / Я. А. Коменський // Хроніка. — 2000 : Україна-Чехія. — Ч. 1. — С. 125 — 150.

118. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [Під заг. ред. О. Овчарук]. — К. : „К.І.С.”, 2004. — 112 с.

119. Кон И. С. Социология личности / Кон И. С. — М. : Просвещение, 1967. — 29 с.

120. Концепція національного виховання // Рідна школа. — 1995. — № 6. — С. 18 — 25.

121. Концепція педагогічної освіти / Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / [за заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського]. — К. : ФОРУМ, 2003. — С. 658.

122. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / [авт. Л. Масол] // Інформаційний зб. М-ва освіти і науки України. — 2004. — № 10. — С. 3 — 32.

123. Кравцов Г. М. Структура системи управління якістю електронних ресурсів навчання / Геннадій Михайлович Кравцов // Інформаційні технології в освіті. — Херсон, 2011. — Випуск 10. — С. 94 — 101.

124. Красовицький М. Деякі аспекти педагогічної підготовки вчителів США / М. Красовицький // Рідна шк. — 2001. — № 5. — С. 72 — 76.

125. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. — 2006. — № 2 (51). — С. 17 — 30.

126. Кремень В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін: актуальні

проблеми / В. Г. Кремень // Коментар до інформаційного збірника Міністерства освіти і науки України. — 2010. — № 12. — С. 12 — 17.

127. Кремень В. Г. Підвищення ефективності вищої школи, освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В. Г. Кремень // Вища школа. — 2003. — № 6. — С. 3 — 24.

128. Крылова Н. Б. Культурный опыт школьников – основа организации образования / Н. Б. Крылова // Народное образование. — М. : Народное образование. — 2010. — № 9. — С. 158 — 163.

129. Крылова Н. Культурология образования / Н. Крылова. — М. : Народное образование, 2000. — 272 с.

130. Кудусова А. Ш. Формирование гуманистической направленности будущих учителей начальных классов в процессе профессиональной подготовки / А. Ш. Кудусова // Науковий часопис Національного Педагогічного Університету імені М.П. Драгоманова : До 170-ліття НПУ ім. М.П. Драгоманова. До 15-річчя кафедри педагогічної творчості. Серія 16. Творча особистість учителя : Проблеми теорії і практики. — Київ : НПУ, 2005. — Вип. 3 (13). — С. 162 — 165.

131. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н. В. — М. : Высшая школа, 1990. — 119 с.

132. Кулеба О. М. Эмоциональная культура учителя в теории и практике отечественного высшего педагогического образования (60-90 гг. XX в.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. М. Кулеба. — М., 2000. — 221 с.

133. Култаева М. Д. Интеркультурный диалог у сучасних дидактичних і практичних практиках / М. Д. Култаева // Збірник матеріалів. Міжнар. наук.-практ. конфер. «Міжнародні комунікації та толерантність в освіті». — К. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. — С. 27 — 33.

134. Культурологія: теорія та історія культури : навчальний посібник / [За ред. І. І.Тюрменко, О. Д. Горбула]. — К : Центр навчальної літератури,

2004. — 368 с.

135. Лаврентьєва Г. П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту / Г. П. Лаврентьєва, М. П. Шишкіна. — К. : ПТНЗ, 2007. — 74с.

136. Лисевич О. В. Формування мистецької культури майбутнього вчителя початкових класів як важливої умови його творчого розвитку / О. В. Лисевич // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. — Херсон : ХДУ, 2015. — Вип. 67. — С. 197 — 202.

137. Лисевич О. В. Формування мистецької культури майбутнього вчителя початкових класів як умови його творчого розвитку в контексті професійної компетентності / О. В. Лисевич // Педагогіка вищої та середньої школи : Зб. наук. праць. — Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2016. — Вип. 47. — С. 46 — 51.

138. Лисевич О. В. Формування творчої компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки / О. В. Лисевич // Педагогіка вищої та середньої школи : Зб. наук. праць. — Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2014. — Вип. 40. — С. 65 — 70.

139. Лисенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности педагогических вузов к профессиональной деятельности дис... доктора пед. наук : 13.00.01,13.00.04 / А. Ф. Лисенко. — К., 1996. — 378 с.

140. Литвиненко С. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до естетичного виховання молодших школярів у процесі педагогічної практики: рефлексивний підхід / С. А. Литвиненко, Н. В. Кіт // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. — Рівне : РДГУ, 2015. — Вип. 1. — С. 78 — 86.

141. Литвиненко С. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 / С. А. Литвиненко. — К., 2005. — 40 с.

142. Лощенова І. Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у

світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенова // Педагогіка і психологія. — 2002. — № 1-2. — С. 68 — 77.

143. Луцкая И. А. Культурологическое образование в техническом вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. А. Луцкая. — Ростов-на-Дону, 1993. — 149 с.

144. Ляшко О. Б. Традиції полікультурного середовища як чинника соціалізації особистості / О. Б. Ляшко // Гілея : науковий вісник. — К., 2010. — Випуск 35. — С. 200 — 206.

145. М'язова І. Ю. Про місце та роль мультикультуралізму в комунікативному просторі / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. — 2008. — № 12-13. — С. 156 — 160.

146. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. / А. С. Макаренко, Акад. пед. наук СССР ; [под. ред. И. А. Каирова ; ред. коллегия В. Н. Столетов и др.]. — М. : Педагогика, 1977. — Т.1. — 400 с. — (Педагогическая библиотека).

147. Макареня А. А. Методологические основы создания культуротворческой среды подготовки учителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Історія педагогіки» / А. А. Макареня. — М., 1998. — 42 с.

148. Макарова О. Ю. Критерии и показатели оценки эффективности функционирования воспитательной системы вуза / О. Ю. Макарова // Фунд. исслед. — 2013. — № 1. Ч. 2. — С. 348 — 351.

149. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : Кн. для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с.

150. Мартынова М. Ю. Школьное образование и идентичность. Отечественные и зарубежные концептуальные педагогические подходы к национальной (общегосударственной) интеграции и культурному многообразию общества / М. Ю. Мартынова // Этнодиалоги. — 2014. — № 1(45). — С. 8 — 33.

151. Маслов В. С. Теорія і практика культурологічної підготовки слухачів і курсантів вищих військових закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної підготовки» / В. С. Маслов ; Ін-т пед. і псих. проф. освіти АПН України. — К., 1998. — 35 с.

152. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / [Пер. с англ.] / А. Маслоу. — М. : Смысл, 1999. — 425 с.

153. Масол Л. Школа культури виховує людину, яка мислить і прагне творити / Л. Масол // Початкова шк. — 2001. — № 5. — С. 38 — 39.

154. Медведєва В. О. Культурологічна освіта: тенденції та особливості в поглядах зарубіжних дослідників / В. О. Медведєва // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : Збірник наукових праць. — К. : Логос, 2012. — С. 212 — 220.

155. Межуев В. М. Культура и история / В. М. Межуев. — М. : Политиздат, 1977. — 199 с.

156. Межуев В. М. Культура как предмет философского знания / В. М. Межуев. — СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. — Вып. 4. — С. 40 — 52.

157. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності) : Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. — Тернопіль : ТНЕУ, 2011. — 81 с.

158. Миронова О. М. Музичне життя в полікультурному середовищі м. Стрия та регіону стрийщини (друга половина ХІХ століття-1939 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства / О. М. Миронова. — Львів : [б. в.], 2007. — 16 с.

159. Могилей І. В. Формування емоційної культури майбутніх учителів музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Могилей ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2000. — 18 с.

160. Мотивация профессиональной деятельности (методика К. Замфир в модификации А. А. Реана) // Сборник психологических тестов. Часть III : Пособие / [Сост. Е. Е. Миронова]. — Мн. : Женский институт ЭНВИЛА, 2006. — 120 с.

161. Музальов О. Культурологічна підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. Музальов // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2003. — № 1. — С. 69 — 79.

162. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навчальний посібник / [За заг. ред. акад. О. Г. Мороза]. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. — 337 с.

163. Найдьонов І. Болонський процес: культурологічні парадигми / І. Найдьонов // Освіта і упр. — 2004. — Т. 7, №2. — С. 60 — 66.

164. Настенко Л. Г. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. Г. Настенко ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. — Київ, 2002. — 24 с.

165. Національна доктрина розвитку освіти / Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 2. — С. 9 — 22.

166. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. — 2001. — 18 лип., № 29. — С. 4 — 6.

167. Національний освітній глосарій вища освіта / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя]. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. — 2-е вид., перероб. і доп. — 100 с.

168. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н. Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. — К. : Віпол, 2000. — С. 58 — 80.

169. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических

исследованиях (типовые случаи) / Новиков Д. А. — М. : МЗ — Пресс, 2004. — 67 с.

170. Онкович Г. В. «Диалог культур» как медиаобразовательная технология / Г. В. Онкович // Высшее образование Украины. — 2011. — № 3 (доп. 1). — Т. 1. — С. 87 — 95.

171. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ортинський В. Л. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 472 с.

172. Освіта України. Нормативно-правові документи. — К. : Міленіум, 2001. — 472 с. — (Закони України) .

173. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська ; за заг. ред. О. М. Пехоти]. — К., 2002. — 255 с.

174. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки бакалавра за напрямом 6.010102 — “Початкова освіта” / [Розроб. Л. Є. Петухова, О. В. Саган, І. А. Нагрибельна та ін. ; за заг. ред. Б. М. Андрієвського]. — Херсон, 2012. — 101 с.

175. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.01010201 — “Початкова освіта” / [Розроб. Л. Є. Петухова, О. В. Саган, І. А. Нагрибельна та ін. ; за заг. ред. Б. М. Андрієвського]. — Херсон, 2012. — 61 с.

176. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за напрямом 6.010102 — “Початкова освіта” / [Розроб. Л. Є. Петухова, О. В. Саган, І. А. Нагрибельна та ін. ; за заг. ред. Б. М. Андрієвського]. — Херсон, 2012. — 17 с.

177. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.01010201 — “Початкова освіта” / [Розроб. Л. Є. Петухова, О. В. Саган, І. А. Нагрибельна та ін. ; за заг. ред. Б. М. Андрієвського]. — Херсон, 2012. — 12 с.

178. Островерхова Н. М. Наукові підходи до формування

технологічної культури керівника закладу освіти [Електронний ресурс] / Н. М. Островерхова. — 2011. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Pedagogica/2_83043.doc.htm

179. Отич О. М. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Отич. — Режим доступу : http://zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/21.pdf

180. Павлова О. І. Пріоритетні напрямки сучасної освіти та інформаційна культура / О. І. Павлова // Освіта та наука в умовах глобальних викликів : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, 5 червня 2012 р. — Сімферополь, 2012. — 258 с.

181. Пазенюк В. Синергетика в контексті становлення нової світоглядної парадигми / В. Пазенюк // Вища освіта України. — 2003. — № 3. — С. 21 — 27.

182. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посіб. / Пальшкова І. О. — К. : Слово, 2011. — 192 с.

183. Панкратова О. Культурологическая компетентность учителей и ее формирование в системе взаимодействия ИПК ПРО и гимназии № 65 [Електронний ресурс] / О. Панкратова. — Режим доступу : pier.ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc

184. Пассов Е. И. Культуросообразная модель профессиональной подготовки учителя: философия, содержание, реализация : материалы к докладу на конференции «Языковое образование в национально-культурном наследии России: исторические традиции, современность, взгляд в будущее» / Е. И. Пассов. — М. : АПК и ПРО, 2001. — 40 с.

185. Пахальчук Н. Впровадження активних форм навчання в зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / Н. Пахальчук // Інноваційні технології в сучасній педагогіці : наук.-практ. семінар, 19-20 квіт. 2007 р. — Коломия, 2007. — С. 26 — 28.

186. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Д. І. Пащенко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2006. — 36 с.

187. Педагогічна майстерність : підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Кранушенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; За ред. І. А. Зязюна]. — К. : Вища шк., 1997. — 349 с.

188. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Людмила Євгенівна Перетяга. — Харків, 2008. — 28 с.

189. Переходько И. В. Сущностные характеристики категории поликультурного сознания студентов / И. В. Переходько // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2012. — № 2, февраль. — С. 210 — 214.

190. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / И. Г. Песталоцци ; под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. — М. Педагогика, 1981. — Т. 1. — 336 с.

191. Петухова Л. Є. Теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Петухова Любов Євгенівна. — Херсон, 2009. — 564 с.

192. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. — [2-е вид. доп. та перероб.]. — Миколаїв : Іліон, 2006. — 272 с.

193. Помиткін Е. О. Психолого-педагогічні підходи до оцінювання педагогічної майстерності викладача / Е. О. Помиткін // Вісник Черкаського університету. — Черкаси, 2002. — Випуск 43. — С. 123 — 127.

194. Попіль М. І. Професійно-особистісні якості вчителів початкової школи як підґрунтя для формування професійної ідентичності / М. І. Попіль // Педагогічні та психологічні науки : збірник наукових праць / [гол. ред.

Потапчук Є. М.]. — Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2011. — С. 187 — 190.

195. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-п>

196. Прийма С. М. Формування технологічної культури майбутніх учителів інформатики у процесі професійно-педагогічної підготовки : дис.. канд. пед. наук : 13.00.04 / С. М. Прийма. — Мелітополь, 2005. — 242 с.

197. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797>.

198. Прокопенко І. Ф. Учитель і полікультурна освіта / І. Ф. Прокопенко // Педагогічна і психологічна науки в Україні / [відп. ред. О.В. Сухомлинська]. — К. : Педагогічна думка, 2007. — Т. 1. Теорія та історія педагогіки. — С. 128 — 135.

199. Професійна освіта : словник (навчальний посібник) / [уклад. С. У. Гончаренко та інші; за ред. Н. Г. Ничкало]. — К., 2000. — 380 с.

200. Радіонова І. О. Сучасна американська філософія освіти та виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови / Радіонова І. О. — Х. : ХДПУ, 2000. — 208 с.

201. Радченко Т. А. Полікультурні засади організації навчального процесу в університетах Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Тетяна Анатоліївна Радченко. — Житомир, 2014. — 20 с.

202. Реан А. Психология и педагогика : учебное пособие / А. Реан, Н. Бордовская, С. Розум. — М., 2004. — 326 с.

203. Розин В. М. Культурология / В. М. Розин. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Гардарики, 2003. — 462 с.

204. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. — СПб : Издательство «Питер», 2000 — 712 с.

205. Руденко В. Н. Культурологические основания целостности содержания высшего образования / В. В. Руденко // Педагогика. — 2004. — № 1. — С. 42 — 48.

206. Руденко Л. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців: особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний підходи / Л. Руденко // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. — № 6. — С. 61 — 69.

207. Рудницька О. Культуровідповідність мистецької освіти / О. Рудницька // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монограф. зб. ст. — К., 2000. — С. 108 — 133.

208. Рудницька О. П. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посіб. / Рудницька О. П. — К. : «Екс Об», 2000. — 208 с.

209. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Савченко // Початкова шк. — 2001. — № 7. — С. 1 — 5.

210. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. [для вчителів та методистів почат. навч.] / Олександра Яківна Савченко. — [2-ге вид., допов., переробл.]. — К. : Богданова А. М., 2009. — 226 с.

211. Саган О. В. Проектно-технологічний підхід у фаховій підготовці педагога / Олена Валеріївна Саган // Інформаційні технології в освіті : зб. наукових праць. — Херсон, 2015. — № 25. — С. 95 — 104.

212. Самарокова И. В. Формирование эмоциональной культуры будущего учителя : дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. В. Самарокова. — Магнитогорск, 2003. — 202 с.

213. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистий підхід / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монограф. зб. ст. — К., 2000. — С. 176 — 203.

214. Семченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / Семченко В. А. — К. : Вища школа, 2004. — 335 с.
215. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / Сисоєва С. О. — К. : Міленіум, 2006. — 346 с.
216. Скворцова С. О. Методична система навчання розв'язування сюжетних задач учнів початкових класів : монографія / Скворцова С. О. — Одеса : Астропринт, 2006. — 696 с.
217. Скринник З. Е. Культура фінансової поведінки: свобода, вибір, відповідальність / З. Е. Скринник // Вісник Університету банківської справи Нацбанку України. — 2008. — № 3. — С. 167.
218. Сластенин В. А. Психолого-педагогическое образование и становление субъектного потенциала личности учителя / В. А. Сластенин // Педагогическое образование и наука : Научно-методический журнал. — 2006. — № 2. — С. 4 — 10.
219. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с.
220. Сметанський М. І. Педагогічна підготовка майбутніх учителів: проблеми, шляхи розв'язання / М. І. Сметанський // Наукові записки. Сер. Педагогіка і психологія. — Вінниця, 2002. — Вип. 6, Ч. 1. — С. 8 — 12.
221. Смирнова І. М. Формування інформаційної культури майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. М. Смирнова ; Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. — Кіровоград, 2004. — 20 с.
222. Сова М. Інтеграція художньо-естетичних знань у сучасній парадигмі освіти / М. Сова // Рідна шк. — 2003. — № 3. — С. 30 — 33.
223. Сорокин П. А. Система социологии / Питирим Александрович Сорокин. — М. : Астрель, 2008. — 1003 с.
224. Співаковський О. В. Цілі, задачі та забезпечення стратегічного

плану впровадження інформаційних технологій в концепції розвитку університету / О. В. Співаковський, Г. М. Кравцов // Інформаційні технології в освіті. — 2012. — № 13. — С. 9 — 22.

225. Спірін Л. Ідеальна абстрактна модель особистості вчителя / Л. Спірін // Завуч. — 2003. — січ. № 3 (81). — С. 6 — 7.

226. Стас Т. В. Формування емоційної культури майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Стас — Одеса : Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2014. — 21 с.

227. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. — К. : АПН, 2003. — 68 с.

228. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми і перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. — 1996. — № 1. — С. 34.

229. Сухомлинський В. О. Наша «скрипка» (Роздуми про пед. культуру) / В. О. Сухомлинський // Рад освіта. — 1966 — 21 трав. — 78 с.

230. Талізіна Н. Ф. Пути разработки профиля специалиста / Талізіна Н. Ф. — Саратов : издательство Саратовского университета, 1987. — 176 с.

231. Тлумачний словник української мови / [за ред. Д. Г. Гринчишина]. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К. : Освіта, 1999. — 302 с.

232. Уайт Л. Избранное : Наука о культуре / Уайт Л. — М. : РОССПЭН, 2004. — 960 с.

233. Усик О. Формування соціокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. Усик ; Криворіз. держ. пед. ун-т. — Кривий Ріг, 2010. — 20 с.

234. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения : в 2 т. / К. Д. Ушинский ; [под ред. А. И. Пискунова]. — М. : Педагогика, 1974. —

324 с.

235. Федорцова О. Г. Формування культурологічної компетентності майбутніх інженерів енергетиків у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Г. Федорцова. — Житомир : Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка, 2016. — 311 с.

236. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 600 с.

237. Флиер А. Я. Культурная компетентность личности: между проблемами образования и национальной политики / А. Я. Флиер // Обществ. науки и современность. — 2000. — № 2. — С. 151 — 165.

238. Ханова О. В. Культура и деятельность / О. В. Ханова. — Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1978. — С. 5 — 43.

239. Харитонова С. В. Основные структурные компоненты культурологической компетенции [Электронный ресурс] / С. В. Харитонова // Современные научные исследования и инновации. — 2013. — № 7. — Режим доступа : <http://web.snauka.ru/issues/2013/07/25475>

240. Харитонова С. В. Педагогическое содействие развитию культурологической компетенции студентов университета на занятиях по иностранному языку : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / С. В. Харитонова. — Магнитогорск, 2006. — 21 с.

241. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Хомич Л. О. — К. : Магістр-S, 1998. — 199 с.

242. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / Л. Л. Хоружа ; АПН України, Ін-т педагогіки АПН України. — К. : Держ. вид-во «Преса України», 2003. — 320 с. — Бібліогр. : С. 271 — 295.

243. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58 — 64.

244. Цільова комплексна програма “Вчитель” // Інформаційний

збірник Міністерства освіти України. — К. : Педагогічна преса, 1997. — № 24. — С. 11 — 25.

245. Черньонков Я. Особливості формування професійної культури майбутнього вчителя / Я. Черньонков // Рідна школа. — 12/2002. — № 12. — С. 14 — 17.

246. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика / Шевнюк О. Л. — К. : Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2003. — 232 с.

247. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посіб. / Шевнюк О. Л. — К. : Знання-Прес, 2004. — 353 с.

248. Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції / О. Шевнюк // Імідж сучасного педагога. — 2006. — № 5-6 (64-65). — С. 17 — 19.

249. Шерман М. І. Комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія / Шерман М. І. — К. : Вища освіта, 2004. — 192 с.

250. Шестопалюк О. В. До проблеми діагностики і підвищення якості підготовки сучасного вчителя / О. В. Шестопалюк // Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді : зб. наук. пр. — Вінниця, 2003. — Вип. 9. — С. 4 — 5.

251. Шульга Т. Ю. Нормативно-правове забезпечення культурологічної практики студентів НПУ імені М. П. Драгоманова / Т. Ю. Шульга // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9-10 лютого 2013 року / [укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. — С. 359 — 361.

252. Юрченко Ю. А. Формирование культурологических умений у студентов педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю. А. Юрченко ; Адыгейский гос. ун-т. — Майкоп, 2000. — 21 с.

253. Ягоднікова В. В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців [Електронний ресурс] / В. В. Ягоднікова // Педагогічні науки. — 2009. — № 5. — С. 1 — 2. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm

254. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика : учебное пособие / Т. С. Яценко, Я. М. Кмит, Б. Н. Алексеенко. — Хмельницкий : НАПВУ ; Москва : СИПРИА, 2002. — 792 с.

255. Banks J. A. Multicultural Education: characteristics and goals / J. A. Banks // Multicultural Education. Issues and Perspectives / [ed. By J. A. Banks, Cherry A. McGee Banks]. — [6th ed.]. — John Willey & Sons, Inc., 2007. — P. 3—30.

256. Banks J. Cultural Diversity and Education : Foundations, Curriculum and Teaching, 2001. — 180p.

257. Gay Geneva. A Synthesis of Scholarship in Multicultural Education [Internet resource]. — 1994 — 21 p. — Available online at : <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/educatrs/leadrshp/le0gay.htm>

258. Hall, Stuart. Cultural Studies and the Centre some problematic and problems / Culture. Media, Languages. — №2 — Centre for contemporary cultural studies, 1980. — 298p.

ДОДАТКИ

Методика „Мотивація навчання у ВНЗ” (Т. Ільїна)

Позначте Вашу згоду знаком „+” або незгоду – знаком „-” з наведеними нижче твердженнями у графі „відповіді”. Окрім тверджень, Вам пропонується відповісти на декілька запитань:

№	Твердження	Відповіді
	Найкраща атмосфера на занятті – атмосфера вільних висловлювань	
	Зазвичай я працюю з великим напруженням	
	У мене рідко буває головний біль після хвилювань і неприємностей, що я пережив	
	Я самостійно вивчаю ряд предметів, необхідних, на мою думку, для майбутньої професії	
	Яку з якостей, притаманних Вам, Ви цінуєте найбільше?	
	Я вважаю, що життя треба присвятити обраній професії	
	Я відчуваю задоволення від розгляду на занятті складних проблем	
	Я не бачу сенсу у великій кількості робіт, які ми виконуємо в університеті	
	Велике задоволення мені надає розповідь знайомим про майбутню професію	
	Я посередній студент, ніколи не буду досить успішним, тому немає сенсу докладати зусиль, щоб стати кращим	
	Я вважаю, що в наш час необов’язково мати вищу освіту	
	Я абсолютно впевнений у правильності вибору професії	
	Яких з притаманних вам якостей ви бажали б позбутися?	
	При першій нагоді я використовую на екзаменах підсобні матеріали (конспекти, шпаргалки, записи тощо)	
	Найпрекрасніший час у житті – студентські роки	
	У мене дуже неспокійний і уривчастий сон	
	Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни треба вивчати однаково ґрунтовно	
	При нагоді я вступив би до іншого вузу	
	Я зазвичай спочатку беру за більш легкі завдання, а більш складні залишаю на кінець	
	Вибираючи професію, мені було складно зупинитися лише на одній з них	
	Я можу спати спокійно після будь-яких неприємностей	
	Я впевнений, що майбутня професія надасть мені моральне задоволення й матеріальний достаток у житті	

Мені здається, що мої друзі здатні вчитися краще, ніж я	
Для мене дуже важливо мати диплом про вищу освіту	
З певних практичних міркувань для мене це найзручніший ВНЗ	
У мене достатньо сили волі, щоб учитися без нагадувань адміністрації	
Життя для мене майже завжди пов'язане з надзвичайним напруженням	
Екзамени треба складати, витрачаючи мінімум зусиль	
Є багато ВНЗ, де я міг би вчитися з не меншим інтересом	
Яка з притаманних Вам якостей найбільше заважає Вам вчитися?	
Я людина, яка легко захоплюється, але всі мої захоплення так чи інакше пов'язані з моєю майбутньою професією	
Турбота про екзамен або роботу, що не виконана вчасно, часто заважає мені спати	
Висока зарплатня після закінчення університету для мене не головне	
Мені треба бути в доброму гуморі, щоб підтримати спільне рішення групи	
Я змушений був вступити до вузу, щоб зайняти бажане положення в суспільстві або уникнути служби в армії	
Я вчу матеріал, щоб стати професіоналом, а не для того, щоб скласти екзамен	
Мої батьки – професіонали, і я хочу бути схожим на них	
Для просунення по службі мені необхідна вища освіта	
Яка з Ваших якостей допомагає Вам учитися?	
Мені дуже складно заставити себе вивчати як слід дисципліни, що прямо не стосуються моєї майбутньої спеціальності	
Мене дуже хвилюють можливі невдачі	
Найкраще я займаюся, коли мене періодично стимулюють, примушують	
Мій вибір університету остаточний	
Мої друзі мають вищу освіту, і я не хочу від них відставати	
Щоб переконати в чомусь групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно	
У мене завжди рівний і гарний настрій	
Мене приваблюють зручність, чистота, легкість майбутньої професії	
До вступу в університет я давно цікавився цією професією, багато читав про неї	
Професія, котру я здобуваю, найважливіша й	

	найперспективніша	
	Мої знання про цю професію були достатніми для впевненого вибору цього ВНЗ	

Методика містить три шкали:

- 1) „набуття знань” – прагнення до набуття знань, допитливість;
- 2) „опанування професією” – прагнення оволодіти професійними знаннями, сформувані професійно важливі якості особистості;
- 3) „отримання диплому” – прагнення отримати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів при здачі екзаменів і заліків.

В опитувальник з метою маскування включено низку фонових тверджень, котрі в подальшому не обробляються.

Обробка результатів.

1. Шкала „**набуття знань**” – за згоду („+”) з твердженнями за п. 4 та 17 проставляється по 3,6 бали, за п. 26 – 2,4 бали, за незгоду („-”) з твердженням за п. 28 – 1,2 бали, за п. 42 – 1,8 бали. Максимальна кількість балів – 12,6.

2. Шкала „**опанування професією**” – за згоду з твердженням за п. 9 – 1 бал, за п. 31 та 33 – по 2 бали, за п. 43 – 3 бали, за п. 48 та 49 – по 1 балу. Максимальна кількість балів – 10.

3. Шкала „**отримання диплому**” – за незгоду за п. 11 – 3,5 бали, з п. 24 – 2,5 бали, за п. 35 – 1,5 бали, за п. 38 – 1,5 бали, за п. 44 – 1 бал. Максимальна кількість балів – 10.

Питання 5, 13, 30, 39 є нейтральними до цілей опитувальника та не включаються до обробки даних.

Висновки

Перевага мотивів за першими двома шкалами свідчить про адекватний вибір студентом професії та задоволеність нею.

Методика «Структура спрямованості майбутнього вчителя»

(В.Семиченко)

Даний опитувальник призначений для діагностики особливостей спрямованості педагогів. Структура спрямованості розглядається як спів відношення гуманістичної, ідеалістичної, егоцентристських і прагматичних орієнтації.

1. Ви б надавали перевагу: а) наданню допомоги конкретній людині, б) перетворенні суспільства; в) отриманню конкретних результатів діяльності; г) зміні себе.

2. Вас найбільше цікавлять: а) долі знайомих вам людей, б) розвиток суспільства; в) конкретні досягнення; г) власна доля.

3. Ви переживаєте за наслідки своїх дій: а) як вони впливають на оточуючих; б) як вони виглядають із погляду суспільної моралі; в) як вони впливають на досягнення конкретних цілей; г) як вони відбиваються на вашому сьогодні й майбутньому.

4. Ви побоюєтеся: а) завдати шкоди конкретним людям; б) викликати осуд з боку певних груп або осіб; в) зазнати невдачі у своїх починаннях; г) виявитися неспроможним особистісно або професійно.

5. У конфліктних ситуаціях ви звичайно орієнтуєтеся на: а) інтереси інших осіб; б) суспільні норми; в) інтереси справи; г) власні інтереси й потреби.

6. Ви вважали б себе повноцінною особистістю, якби: а) могли надати реальну допомогу конкретній людині; б) залишили свій слід в історії людства; в) одержали реальні, значущі результати у своїй діяльності; г) досягли виконання своїх бажань.

7. У якій сфері ви б хотіли працювати: а) сприяти розвитку особистості іншої людини; б) впливати на суспільний розвиток; в) робити матеріальні цінності; г) неважливо в якій, важливо одержати загальне визнання.

8. Ви вважаєте найбільш правильну таку ієрархію представлених нижче професійних педагогічних цінностей (поставте поруч із кожною позицією відповідний ранг за наступною схемою: 1 – найбільш важливе, 2 – менш важливе, ніж 1, але більше важливе, ніж всі інші тощо): а) професійна компетентність самого педагога; б) вільна самореалізація кожного; в) правильне навчання й виховання дітей; г) розвиток всіх учасників педагогічного процесу.

9. Якби Ви могли обрати свій життєвий сценарій, ви би обрали: а) доктор Айболить; б) Данко; в) Лівша; г) Мальвіна.

10. Вихователь на занятті повинен насамперед: а) створити сприятливі умови для розвитку й самовиявлення кожного учня; б) пам'ятати, що він формує нове покоління; в) прагнути досягти реальних результатів (знань, вихованості, дисциплінованості); г) робити те, у чому він упевнений.

11. Оберіть собі девіз: а) »Розділена радість стає вдвічі більше, а

розділене горе – удвічі менше»; б) «Якби в мене була точка опори, я б перевернув світ»; в) «Факти – уперта річ»; г) «Пізнай себе».

12. Ви б хотіли досліджувати проблему: а) інтересів, переваг, причин учинків оточуючих вас людей; б) пошуку життєвого сенсу, абсолютних цінностей; в) пошуку ефективних технологій у виробництві; г) самопізнання, саморозуміння.

13. У суперечці ви прагнете: а) краще поступитися, але не скривдити співрозмовника; б) з'ясувати істину; в) прийти до обопільної вигоди; г) відстояти свою правоту.

14. Вам хотілося б, щоб вас називали (виберіть із запропонованих нижче формулювань дві найбільш кращих для вас): а) гуманістом, б) романтиком, в) прагматиком, г) людиною «собі на розумі», д) добрягою, е) мрійником, ж) реалістом, з) незалежною особою.

15. Чому б ви могли присвятити життя: а) лікуванню душ; б) революційному перетворенню людства; в) реальним справам і здійсненням; г) пізнанню свого місця й призначення в цьому світі.

16. Ви б з більшою готовністю пішли:

1. а) на ігнорування інтересів справи заради інтересів конкретної людини; б) на відмову від інтересів конкретної людини заради справи.

2. а) на самопожертву заради досягнення загальнолюдських ідеалів; б) на відмову від ідеалів заради самоощадження.

3. а) на те, щоб забути про себе заради інших; б) на те, щоб не дати іншому «сісти вам на шию».

4. а) на те, щоб одержати журавля в небі, ніж синицю в руках; б) на те, щоб одержати синицю в руках, ніж журавля в небі.

5. а) ви вважаєте, що: благополучне суспільство – це те, що піклується про благополуччя кожної людини, навіть на шкоду спільним інтересам; б) добробут суспільства можна досягти шляхом відмови від благополуччя окремих людей.

6. а) заради інтересів справи можна й потрібно пожертвувати особистими пріоритетами; б) жодна справа не варта того, щоб відмовитися від радощів життя.

17. Якби дійсно було можливо відроджуватися після смерті (реінкарнація) в образі живої істоти, ви б хотіли стати: а) птахом гагарою, що видирає в себе на груди пір'я, щоб зігріти пташенят; б) мангустром Рікі-Тікі-Таві, мета життя якого – викорінювати зло, боротися з ним, ризикуючи життям; в) бджілкою, що завжди працює; г) кішкою, що гуляє сама по собі.

18. Ви вважаєте, що основні недоліки суспільства викликані: а) реаліями життя, конкретними життєвими обставинами людей; б) недосконалістю людської природи; в) лінню, втратою стимулів продуктивної праці; г) втратою людиною своєї щирої, природної особистості в сучасному світі; д) відчуженістю між людьми.

19. Ви вважаєте, що дітей необхідно орієнтувати, насамперед, на те, що їм: а) жити в суспільстві рівних серед рівних; б) відповідати за майбутнє

людства; в) чесною працею заробляти собі на життя; г) варто гостро усвідомлювати свою унікальність і неповторність.

20. Чому ви надаєте перевагу в роботі: а) процесу досягнення мети; б) наміченій меті, продумуванню можливих шляхів її досягнення; в) отриманню результату; г) успіху, що заслужено приходить до людини.

Обробка результатів

Відповіді за більшістю тверджень (крім 14 й 16) під індексом «а» свідчать про гуманістичну орієнтацію, «б» – ідеалістичної, «в» – прагматичної, «г» – егоцентристської. За кожен збіг нарахуєте собі по 1 балу.

Відповідь на питання 14 налічує 2 можливі вибори гуманістична орієнтація – а, д; ідеалістична – б, е; прагматична – в, ж; егоцентристська – г, з, кожен вибір оцінюється в 1 бал. Результат додається до загальної суми.

Питання 16 передбачає вибір із двох альтернатив на користь однієї. Можливі такі сполучення спрямованості: гуманістична – 1а, 3а, 5а; ідеалістична – 2а, 4а, 5б; прагматична – 1б, 4б, 6а; егоцентристська – 2б, 3б, 6б. Отже, відповідаючи на запитання 16, по кожному виду спрямованості можна набрати від 0 до 3 балів. Додайте отримані кількісні значення до загальної суми.

Загальна кількість балів, які можна набрати по тесту, – 23.

Аналізується структура спрямованості, тобто співвідношення кількості балів, набраних по кожному окремому виду спрямованості.

Методика “Діагностика особистості на мотивацію до успіху”**(Т. Елерс)**

Призначення. Матеріал являє собою 41 твердження, на які випробуваному необхідно дати один з 2 варіантів відповідей «так» чи «ні». Тест належить до багатошкальних методик. Ступінь вираженості мотивації до успіху оцінюється кількістю балів, що збігаються з ключем.

Інструкція: Вам буде запропоновано 41 питання, на кожне з яких дайте відповідь «так» чи «ні».

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
5. Коли у мене два дні підряд немає справи, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. По відношенню до себе я більш строгий, ніж по відношенню до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, я потім суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я домігся б успіху.
10. У процесі роботи я потребує невеликих пауз для відпочинку.
11. Старанність - це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.

17. У мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
21. Треба покладатися тільки на самого себе.
22. У житті мало речей, важливіших, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені треба буде виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. У кінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу,
26. Коли я налаштований на роботу, я роблю її краще і кваліфікованіше, ніж інші.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.
28. Коли у мене немає справ, я відчуваю, що мені не по собі.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якомога краще.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий.
36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає більші результати, ніж роботи інших.
38. Багато чого, за що я беруся, я не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади .

41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти я йду аж до крайніх заходів.

Ключ:

По 1 балу нараховується за відповіді «так» на наступні питання: 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 37, 41.

Також нараховується по 1 балу за відповіді «ні» на запитання: 6, 19, 18, 20, 24, 31, 36, 38, 39.

Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 28, 33, 34, 35, 40 не враховуються.

Далі підраховується сума набраних балів.

Аналіз результату

Від 1 до 10 балів: низька мотивація до успіху;

від 11 до 16 балів: середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів: помірковано високий рівень мотивації;

понад 21 бали: занадто високий рівень мотивації до успіху.

Висновки: дослідження показали, що люди, помірно і сильно оріє боїться невдач, віддають перевагу малому або, навпаки, занадто великому рівню ризику, Чим вище мотивація людини до успіху - досягненню мети, тим нижче готовність до ризику. При цьому мотивація до успіху впливає і на надію на успіх: за сильної мотивації до успіху надії на успіх зазвичай скромніші, ніж при слабкій мотивації до успіху. До того ж, людям, мотивованим на успіх і які мають великі надії на нього, властиво уникати високого ризику.

Ті, хто сильно мотивований на успіх і має високу готовність до ризику, рідше потрапляють в нещасні випадки, ніж ті, які мають високу готовність до ризику, але високу мотивацію до уникнення невдач (захист). І навпаки, коли у людини є висока мотивація до уникнення невдач (захист), то це перешкоджає мотивації до успіху - досягненню мети.

Анкета «Здатність учителя до саморозвитку»

(В.Семиченко)

«Уважно ознайомтеся з питаннями тесту-анкети. Виберіть один із запропонованих варіантів відповіді: «ні», «частково, періодично», «так». Визначте кількість балів за кожну відповідь, відповідно до ціни обраного варіанта: «ні» - 1 бал; «частково, періодично» - 2 бали; «так» - 3 бали».

Питання	«ні»	«частково, періодично»	«так»
1. Чи читали ви і чи знаєте щось про принципи, методи, правила самоосвіти, самовиховання, саморозвитку особистості?			
2. Чи маєте ви серйозні і глибокі прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку своїх особистісних якостей, здібностей?			
3. Чи відмічають ваші друзі, знайомі ваші успіхи в самоосвіті, самовихованні, саморозвитку?			
4. Чи відчуваєте ви прагнення глибше пізнати себе, свої творчі здібності?			
5. Чи маєте ви свій ідеал і чи спонукає він вас до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку?			
6. Чи часто ви задумуєтесь про причини своїх промахів, невдач?			
7. Чи здатні ви до швидкого самостійного оволодіння новими видами діяльності, наприклад, до самостійного вивчення проблем, пов'язаних з культурологічною діяльністю?			
8. Чи здатні ви і далі вирішувати складну задачу, якщо перші дві години не дали очікуваних результатів?			
9. Чи ведете ви щоденник, де записуєте свої ідеї, плануєте своє життя (на рік, на найближчий місяць, тиждень, день), і чи аналізуєте, що із запланованого виконати не вийшло і чому?			
10. Чи ваші друзі вважають вас людиною, здатною до переборення труднощів?			
11. Чи знаєте ви свої сильні і слабкі сторони?			
12. Чи хвилює вас майбутнє?			
13. Чи прагнете ви до того, щоб вас поважали			

ваші найближчі друзі, батьки?			
14. Чи здатні ви керувати собою, стримувати себе у конфліктних ситуаціях?			
15. Чи здатні ви до ризику?			
16. Чи прагнете ви виховувати в собі силу волі або інші якості?			
17. Чи досягаєте ви того, щоб до вашої думки прислуховувались?			
18. Чи вважаєте ви себе цілеспрямованою людиною?			
19. Чи вважають (вважали) вас батьки людиною, яка здібна до самоосвіти, саморозвитку?			
20. Чи вважають (вважали) вас людиною, яка здібна до самоосвіти, саморозвитку вчителі?			
21. Чи вважають (вважали) вас людиною, яка здібна до самоосвіти, саморозвитку друзі?			

Опрацювання результатів.

Додайте набрану вами кількість балів за усі відповіді і співвіднесіть цю суму балів зі шкалою визначення рівнів розвитку здібностей до самоосвіти і саморозвитку

Ключ до тесту:

21-37 балів – низький рівень;

38-50 – середній рівень;

51-63 – високий рівень.

**Діагностична методика «Загальний рівень комунікативності педагога»
(В.Ряховський)**

Вам пропонується відповісти на наступні запитання.

Варіанти відповідей: „так”, „ні”, „іноді”.

№	Запитання	Відповіді		
		так	ні	іноді
	На Вас чекає неформальна або ділова зустріч. Чи вибиває вас із колії її очікування?			
	Чи відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?			
	Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступати з доповіддю, повідомленням, інформацією на нараді, зборах або іншому подібному заході?			
	Вам пропонують поїхати у відрядження туди, де Ви ніколи не були. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?			
	Чи любляете Ви ділитися з ким-небудь власними переживаннями?			
	Чи дратуєтеся Ви, коли на вулиці незнайома людина звертається до Вас із проханням (указати дорогу, довідатися, котра година, відповісти на запитання)?			
	Чи вірите ви, що існує проблема батьків і дітей, що людям різних поколінь важко розуміти один одного?			
	Чи посоромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув повернути Вам невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?			
	У ресторані або їдальні Вам подали неякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?			
	Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею в бесіду й відчуєте себе обтяженим(ою), якщо вона заговорить першою. Чи так це?			
	Чи жахаєтеся Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)?			

	Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?			
	У Вас є власні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, тож на міркування інших з цього приводу Ви не зважаєте. Чи так це?			
	Почувши в кулуарах вочевидь помилкову думку з добре відомого Вам питання, чи віддасте ви перевагу мовчанню й чи утримаєтесь від суперечки?			
	Чи викликає у Вас неприємне почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?			
	Вам краще викласти свою думку (оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?			

Опрацювання результатів:

За кожне „так” – 2 очки, „іноді” – 1, „ні” – 0.

Рівні сформованості комунікативності:

4-13 балів – високий рівень;

14-24 бали – середній рівень;

0-3; 25-32 бали – низький рівень (характеризується хворобливою комунікабельністю або замкненістю).

Методика «Здатність до емпатії» (І. М. Юсупов)

Пропонована методика успішно використовується казанським психологом І. М. Юсуповим для дослідження емпатії (співпереживання), тобто вміння поставити себе на місце іншої людини, здатності до довільної емоційної чуйності на переживання інших людей. Співпереживання - це прийняття тих почуттів, які відчуває хтось інший, так, як якщо б вони були нашими власними.

Для виявлення рівня емпатійних тенденцій необхідно, відповідаючи на кожне з 36 тверджень, приписувати відповідям наступні числа: 0 - не знаю; 1- ні, ніколи; 2 - іноді; 3 - часто; 4 - майже завжди; 5 - так, завжди.

Тестовий матеріал

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, ніж книги із серії "Життя чудових людей".
2. Дорослих дітей дратує турбота батьків.
3. Мені подобається роздумувати про причини успіхів і невдач інших людей.
4. Серед всіх музичних напрямів волію музику в сучасних ритмах.
5. Надмірну дратівливість і несправедливі докори хворого треба терпіти, навіть якщо вони тривають роками.
6. Хворій людині можна допомогти навіть словом.
7. Стороннім людям не слід втручатися в конфлікт між двома особами.
8. Старі люди, як правило, образливі без причин.
9. Коли в дитинстві слухав сумну історію, на мої очі самі по собі наверталися сльози.
10. роздратованому стані моїх батьків впливає на мій настрій.
11. Я байдужий до критики на мою адресу.
12. Мені більше подобається розглядати портрети, ніж картини з пейзажами.
13. Я завжди прощав все батькам, навіть якщо вони були не праві.
14. Якщо кінь погано тягне, її потрібно шмагати.
15. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то відчуваю, немов це

відбувається зі мною.

16. Батьки ставляться до своїх дітей справедливо.

17. Коли я бачу, як сваряться підлітків або дорослих, я втручаюся.

18. Я не звертаю уваги на погані настрої своїх батьків.

19. Я подовгу спостерігаю за поведінкою тварин, відкладаючи інші справи.

20. Фільми і книги можуть викликати сльози тільки у несерйозних людей.

21. Мені подобається спостерігати за виразом обличчя і поведінкою незнайомих людей.

22. У дитинстві я приводив додому бездомних кішок і собак.

23. Всі люди необгрунтовано озлоблені.

24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться його життя.

25. У дитинстві молодші за віком ходили за мною по п'ятах.

26. При вигляді покаліченого тваринного я намагаюся йому чимось допомогти.

27. Людині стане легше, якщо уважно вислухати його скарги.

28. Побачивши вуличне пригода, я намагаюся не потрапляти в число свідків.

29. Молодшим подобається, коли я пропоную їм свою ідею, справу або розвагу.

30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрої свого господаря.

31. З скрутної конфліктної ситуації людина повинна виходити самотійно.

32. Якщо дитина плаче, на те є свої причини.

33. Молодь повинна завжди задовольняти будь-які прохання і дивацтва строків.

34. Мені хотілося розібратися, чому деякі мої однокласники іноді були замислені.

35. Безпритульних домашніх тварин слід відловлювати і знищувати.

36. Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

Обробка та інтерпретація результатів

Перш ніж підрахувати отримані результати, перевірте ступінь відвертості, з якою ви відповідали. Якщо ви відповіли "не знаю" на затвердження № 3, 9, 11, 13, 28, 36, а також "так, завжди" на затвердження №11, 13, 15, 27, то ви не були відверті, а в деяких випадках прагнули виглядати в кращому світлі. Результатам тестування можна довіряти, якщо по всіх перерахованих пунктів видали не більше трьох нещирих відповідей, при чотирьох вже слід сумніватися в їх достовірності, а при п'яти можете вважати, що роботу виконали марно. Тепер підсумуйте всі бали, приписані відповідям на пункти №2,5,8,9, 10, 12, 13, 15,16,19,21, 22,24,25,26,27, 29 і 32. Зіставте результат з наведеною нижче шкалою розвиненості емпатійних тенденцій.

Від 82 до 90 балів - дуже високий рівень емпатійності. У вас болісно розвинене співпереживання. У спілкуванні ви, як барометр, тонко реагуєте на настрій співрозмовника, ще не встиг сказати ні слова. Вам важко від того, що оточуючі використовують вас як громовідвід, обрушуючи на вас свій емоційний стан. Дорослі та діти охоче довіряють вам свої таємниці і йдуть за порадою. Нерідко ви відчуваєте комплекс провини, побоюючись заподіяти людям клопоту; не тільки словом, але навіть поглядом боїтеся зачепити їх. Вас не покидає занепокоєння за рідних і близьких. Ви дуже вразливі, можете страждати при вигляді покаліченого тваринного або не шукати собі місця від випадкового холодного привітання начальника. Ваша вразливість часом не дасть вам заснути. Будучи в засмучених почуттях, ви потребуєте емоційної підтримки з боку. При такому ставленні до життя ви близькі до невротичних зривів. Подбайте про своє психічне здоров'я.

Від 63 до 81 бали-висока емпатійність. Ви чутливі до потреб і проблем оточуючих, великодушні, схильні багато чого їм прощати; з непідробним інтересом ставитеся до людей, вам подобається "читати" їхні обличчя і заглядати в їхнє майбутнє. Ви емоційно чуйні, товариські, швидко встановлюєте контакти і знаходите спільну мову, повинно бути, і діти

тягнуться до вас. Навколишні цінують вас за душевність. Ви намагаєтеся не допускати конфліктів і знаходити компромісні рішення, добре переносите критику на свою адресу. В оцінці подій ви більше довіряєте своїм почуттям і інтуїції, ніж аналітичним висновкам; віддаєте перевагу працювати з людьми, ніж поодиночі; постійно потребуєте соціальному схваленні своїх дій. При всіх перерахованих якостях ви не завжди акуратні в точній і кропіткій роботі. Вас дуже легко вивести з рівноваги.

Від 37 до 62 балон - нормальний рівень емпатійності, властивий переважній більшості людей. Оточуючі не можуть назвати вас "товстошкірим", однак ви не належите до числа особливо чутливих осіб. У міжособистісному спілкуванні ви більш схильні судити про інших за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням. Вам не чужі емоційні прояви, але в більшості своїй вони знаходяться під самоконтролем. Ви уважні в спілкуванні, намагаєтеся зрозуміти більше, ніж сказано співрозмовником, але при зайвому з вашої точки зору зіслання почуттів втрачаєте терпіння; віддаєте перевагу делікатно не висловлювати свою точку зору, не будучи впевнені в тому, що вона буде прийнята. При читанні художніх творів і перегляді кінофільмів ви частіше стежите за дією, ніж за переживаннями героїв; утрудняєтеся прогнозувати розвиток відносин між людьми, тому, трапляється, що їхні вчинки виявляються для вас несподіваними. У вас немає розкнутості почуттів, і це заважає вашому повноцінному сприйняттю людей.

12-36 балів - низький рівень емпатійності. Ви є труднощі у встановленні контактів з людьми, незатишно почуваетесь в галасливій компанії; емоційні прояви у вчинках оточуючих часом здаються вам незрозумілими і позбавленими сенсу. Ви віддаєте перевагу відокремленим заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми. Ви - прихильник точних формулювань і раціональних рішень. Ймовірно, у вас мало друзів, а тих, хто є, ви більше цінуйте за ділові якості і ясний розум, ніж за чуйність і чуйність. Люди платять вам тим же. Бувають моменти, коли ви відчуваєте свою

відчуженість, оточуючі не надто шанують вас своєю увагою. Але це можна виправити: потрібно лише спробувати розкрити свій "панцир", пильніше вдивлятися в поведінку близьких і приймати їх потреби як свої.

11 балів і менше - дуже низький рівень. Емпатійні тенденції особистості не розвинені. Вам важко першим почати розмову, тримайтеся осібно серед товаришів по службі. Особливо важкі контакти з дітьми та особами, які набагато старші за вас. У міжособистісних стосунках ви нерідко опиняєтеся в незграбному положенні, не знаходите взаєморозуміння з оточуючими. Ви любите гострі відчуття; спортивні змагання віддаєте перевагу мистецтву. У діяльності ви занадто центровані на собі. Ви можете бути дуже продуктивні в індивідуальній роботі, але взаємодія з іншими людьми - не ваш коник. Ви з іронією ставитеся до сентиментальних проявів; болісно переносите критику на свою адресу, хоча в змозі бурхливо не реагувати на неї. Вам необхідна гімнастика почуттів.

Діагностика комунікативної толерантності

(В. Бойко)

Оцініть Ваше відношення до кожного висловлювання у залежності від того, наскільки вірними воно є по відношенню до Вас:

- 0 - балів - зовсім невірно,
- 1 - вірно в деякій мірі (несильно),
- 2 - вірно в значній мірі (значно),
- 3 - вірно у вищій ступеня (дуже сильно).

Висловлювання

1. Повільні люди зазвичай діють мені на нерви
2. Мене дратують метушливі, непосидючі люди
3. Галасливі дитячі ігри переношу з працею
4. Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно
5. Бездоганий у всіх відношеннях людина насторожив б мене
6. Мене зазвичай виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник
7. Мене дратують любителі поговорити
8. Я тяготився б розмовою з байдужим для мене попутником у поїзді, літаку, якщо він проявить ініціативу
9. Я обтяжувався б розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури
10. Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене
11. Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (зачіска, косметика, одяг)
12. Так звані «нові росіяни» зазвичай виробляють неприємне враження або безкультур'ям, або рвацтво
13. Представники деяких національностей у моєму оточенні відверто несимпатичні мені

14. Є тип чоловіків (жінок), який я не виношу
15. Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем
16. Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же
17. Мені важко приховати, якщо людина чимось неприємний
18. Мене дратують люди, які прагнуть в суперечці настояти на своєму
19. Мені неприємні самовпевнені люди
20. Зазвичай мені важко втриматися від зауваження на адресу озлобленого або нервового людини, який штовхається в транспорті
21. Я маю звичку повчати оточуючих
22. Невиховані люди обурюють мене
23. Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати кого-небудь
24. Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження
25. Я люблю командувати близькими
26. Мене дратують люди похилого віку, коли вони на годину пік опиняються в міському транспорті або в магазинах
27. Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто катування
28. Коли партнер не погоджується в чом-то з моєї правильною позицією, то звичайно це дратує мене
29. Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують
30. Мене дратує, якщо партнер робить щось по своєму, не так як мені цього хочеться
31. Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах
32. Мені часто закидають буркотливості
33. Я довго пам'ятаю завдані мені образи тими, кого я ціную або поважаю
34. Не можна прощати товаришам по службі нетактовні жарти
35. Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, то я на нього проте ображуся

36. Я засуджую людей, які плачуться в жилетку чужу

37. Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при нагоді розповідають про свої хвороби

38. Я намагаюся йти від розмови, коли хто-небудь починає скаржитися на своє сімейне життя

39. Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг)

40. Мені іноді подобається позлити кого-небудь з рідних і друзів

41. Зазвичай мені важко йти на поступки партнерам

42. Мені важко ладити з людьми, у яких поганий характер

43. Зазвичай я насилу пристосовуюсь до нових партнерів по спільній роботі

44. Я утримуюся підтримувати відносини з дещо дивними людьми

45. Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер прав.

Обробка результатів: підрахуйте загальну суму балів. Максимально можлива сума – 135 – свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, мінімальна – 0 балів – про нетерпимість до усіх людей в усіх ситуаціях.

Ключ до тесту:

0-45 – високий рівень толерантності;

46-90 – середній;

91-135 – низький.

Тематичний план спецкурсу
«Основи культурологічної підготовки майбутніх учителів
початкової школи»

№	Назва Тем	Кількість годин				
		Всього годин	Лекцій	Практичних занять	Семінарські завдання	Статистична робота

Змістовий модуль 1

«Теоретичні засади культурологічної підготовки»

1.	Культурологічна підготовка майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема	6	2	-	2	2
2.	Сутність та основні поняття культурологічної підготовки	6	2	-	2	2
3.	Критерії і показники культурологічної підготовки	6	2	-	2	2
Разом за I модуль		18	6	-	6	6

Змістовий модуль 2

«Практичний аспект культурологічної підготовленості майбутніх вчителів початкової школи»

1.	Мотиваційно-ціннісна система поглядів майбутніх учителів початкової школи в аспекті культурологічної підготовки	6	2	2	2	-
2.	Культурологічні вміння-зміст, форми і методи	6	2	2	2	-

	формування					
3.	Здатність до емпатії, прояв толерантності- важливі показники оцінно- поведінкового критерію культурологічної підготовки майбутнього учителя	6	2	2	2	-
Разом за I модуль		18	6	6	6	-
Всього за модулями		36	12	6	12	6

В. О. Сухомлинський про емоційну культуру вчителя

У ребенка бывают свои тревоги, радости, заботы, горе. Учитель, который владеет высокой эмоциональной культурой, ощущает мир человека по тому отражению мыслей, чувств, переживаний, которые излучают глаза. Поняв, что у ученика не все ладно, чуткий учитель не станет сразу же расспрашивать или успокаивать. Он даст ребенку почувствовать, что догадывается о его сердечной тревоге, печали, заботе, горе. Убедившись, что ребенок требует помощи, учитель говорит с ним наедине. Умение подойти к этому разговору - очень важная черта эмоциональной культуры... Воспитание способности ощущать сердцем - одна из главнейших сфер совершенствования педагогического мастерства учителя. Старайтесь проникнуть в эмоциональный подтекст того, что говорит человек. Речь, как и глаза,- зеркало души. Я научился улавливать в словах воспитанников тончайшие оттенки чувств: угнетенность, тревогу, печаль, одиночество, горести, досаду, недовольство, смятение.

Джерело: Сухомлинский В. А. Избранные произведения: В 5 т. / Сухомлинский В. А. // Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к Сыну. – К., 1980. – Т. 3. – С. 578-579.

Диспут «Ввічлива людина»

для учнів 4 класу

Хід диспуту

Вступ: Сьогодні ми поговоримо про ввічливість, як одну з рис культурної людини. Філософ (Емерсон) сказав: «Ввічливість - це сума маленьких жертв, які ми приносимо оточуючим нас людям». А іспанський письменник

М. Сервантес наголошував, що «Ніщо не коштує так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість».

Правильність цих висловів безсумнівна, і на протязі всього життя ви будете кожен раз переконуватись в цьому.

Ввічливість є одним із проявів доброзичливого ставлення до людей, з якими ми щоденно спілкуємося вдома, у ліцеї, магазині, транспорті. Ввічлива, тактовна, скромна і доброзичлива людина достойно вийде з будь-якої життєвої ситуації, залишивши в оточуючих приємну думку про себе.

Учитель: Що таке культура і повага до людей і до себе? Чи вважаєш ти себе культурною людиною?

Мета нашої зустрічі ознайомити вас з правилами культури поведінки, виховати ввічливість, доброту, людяність, чесність.

Учитель: Ознайомтесь, будь ласка, с цими висловлюваннями відомих людей і замислюйтесь:

Краса тим відрізняється від добра, що добро ще потрібно доказати, що воно добро, а краса таких доказів не потребує.

Вольтер

Найважливіший капітал нації - моральні якості.

М.Г. Чернишевський

Життя прожити - не поле перейти. Життя – це любов і помилки. Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватись.

Г. Сковорода

Ніколи не помилятися - це риса богів.

Грецький філософ Демосфен У ст. до н.е.

Учитель: Ми запрошуємо вас до диспуту на тему про культуру і повагу до людей і до себе, який повинен проходити згідно таких правил:

1. Головне на диспуті - факти, логіка, доказовість. Міміка, жести, вигуки як аргументи не враховуються.

2. Перш ніж дискутувати, подумай, про що будеш говорити.

3. Сперечайся чесно, не перекручуй думок своїх товаришів.

4. Пам'ятай, що кращим доказом є точні і безперечні факти. Не ображай

своїх товаришів.

5. Доводячи і заперечуючи, говори ясно, просто, чітко і виразно. Намагайся висловлювати думки своїми словами.

6. Якщо доведена помилковість твоєї думки, май мужність визнати правоту свого опонента.

7. Закінчуючи виступ, сформулюй висновки.

Учитель: Якщо когось з вас запитують про культуру поведінки, то можна почути різні відповіді, наприклад: вміння бути ввічливим, скромність і акуратність, повага до старших. І кожна з ваших відповідей містить у собі доли істини. Насправді поняття про культуру значно ширше і важливіше. Поведінка людини - це її вчинки, справа, висловлювання. Власне, за поведінкою і визначається культура людини. Часто ми чуємо: це людина високої культури або це некультурна людина. То прошу вас до розмови.

Учитель: Що ж таке культура?

Учень 1: Це акуратність і ввічливість, чуйність і скромність, смак і культура мови. І це не вроджені властивості людини. Людина не народжується з ними, вона набуває їх в процесі життя. Кожен при бажанні може виробити в собі будь-яку рису характеру.

Учень 2: Я вважаю, що культура - це щось особливе. І стати культурною людиною справа нелегка. Тут потрібне не тільки бажання, а й постійна праця, наполегливість, воля.

Учитель: Якою повинна бути культурна людина?

Учень 3: Культурна людина, в першу чергу, повинна бути охайною.

Учень 4: Культурна людина перш ніж щось сказати, подумає. Адже в народі говориться: „Слово - не горобець, вилетить - не впіймаєш". Тому в розмові з іншими слід добирати такі слова, якими краще можна висловити свою думку, почуття. Слова ввічливості: прошу, будь ласка, добрий день, до побачення, вибачте і інше є цінним надбанням людства. Тому всі, при потребі, повинні вживати їх у своєму мовленні.

Учитель: Але інколи трапляються випадки коли хтось образить тебе і, щоб показати свою культуру, каже: „Вибачаюся". Чи правильно він вживає це слово?

Учень 5: Ні, тому що „вбачаюся" означає, що він сам себе вибачає. У такій ситуації потрібне казати: прошу вибачити або пробачте, перепрошую.

Учень 6: Культурна людина завжди скромна, вона не вихваляє себе, не прагне до чого надзвичайного, до слави, яку не може досягти. Бо, як говориться в прислів'ї: „Зрілий колос з зерном до землі гнеться, а порожній угору пнеться".

Учитель: А чи вважаєш ти себе культурною людиною?

Учень 1: Не завжди так тому, що буваю неухважним: не пропускаю при вході та виході старших, розмовляю під час їжі, голосно розмовляю в громадських місцях.

Учитель: Чи є у нашій групі культурні люди?

Учень 2: Є, але ще не вистачає правил етикету поведінки в громадських місцях та в спілкуванні з друзями. Наприклад, вживання в мові нецензурної лексики.

Учитель: Що потрібно для того, щоб стати культурним?

Учень 3: Для цього потрібно бути уважним до себе та оточуючих тебе людей, бути поважним до старших і стриманим на зауваження педагогів.

Учитель: Чи потрібні культурні люди?

Учень 4: Звичайно, потрібні, тому що культурні люди – це прогресивний напрямок людства, це є відношення до себе та до спільноти.

Учитель: Чому часто можна побачити хлопців які, зайшовши в приміщення, не скидають головних уборів?

Учень 5: Тому що, не вистачає внутрішньої культури, хлопці повинні знати, що при вході в любе приміщення, а також у церкву, кладовище, а також при знайомстві - треба знімати капелюха.

Учитель: З якою людиною вам краще спілкуватися: культурною чи не культурною?

Учень 6: Звісно, з культурною тому, що культурна людина володіє більш різноманітним світоглядом і цим вона цікава.

Учитель: Чи вчать бути культурними кінофільми, телесеріали? Наведіть приклади.

Учень 1: Фільми несуть інформативне навантаження як позитивне так і негативне. Позитивне - ставлення головного герою з його добрими якостями відношення до батьків, до молодших, до Батьківщини. Негативне - коли показує героя з його поганими якостями (його відношення до алкоголю, наркотиків, вільного життя). Показ позитивного та негативного дає глядачу зробити свій вибір, тим самим проявити рівень своєї культури. В країнах Скандинавії прийнятий закон про не сприяння сцен насильства, зловживання алкоголю та тютюнопаління в кінематографії та театрах.

Учитель: Рівень нашої культури знаходиться у прямій залежності від особистих прагнень, особистої ініціативи. Жити серед людей це значить вдосконалювати себе щоденно, або тільки в боротьбі зі своїми недоліками і слабінками може народитися прекрасне: і доброта, і чуйність, і чесність, і знання, і духовність. Жити серед людей - не просто. В суспільстві кожен відіграє певну роль. Потрібно постійно вчитися поводити себе згідно з прийнятими нормами поведінки.

Учитель: Відомий педагог Василь Олександрович Сухомлинський заповідав молоді: „Умій відчувати поряд з собою людину, умій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ - радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини. Не причиняти своїми вчинками, своєю поведінкою болі переживань іншим людям. Умій підтримати того, у кого горе. Пам'ятай, що воно може бути і у тебе. Умій виховати себе так, щоб ти ненавидів хамство, некультурність, неввічливість”.

Учитель: Зробимо висновки: **риса характеру, які треба в собі розвивати:**

✓ тактовність, тобто поводитися треба так, щоб нікому не завдати прикрощів, болю, не образити, не скривдити;

✓ скромність, тобто вміння не ставити себе вище за інших, не принижувати нікого, тверезо оцінювати себе й свої вчинки;

- ✓ почуття гідності, тобто самоповаги;
- ✓ правдивість;
- ✓ уміння дотримати слово;
- ✓ точність;
- ✓ акуратність.

Риси характеру, яких треба позбутися:

- ✓ егоїзм, тобто надмірне самолюбство;
- ✓ заздрість;
- ✓ зазнайство;
- ✓ підлабузництво і недбальство;
- ✓ неточність;
- ✓ неакуратність;
- ✓ схильність говорити неправду;

Учитель: Пам'ятайте!

Самовиховання - головний шлях удосконалення характеру. Не спихай і з себе вини за погані вчинки на характер - ти сам його творець.

Висновок: В нашому житті бувають різні життєві ситуації. Все в нашому житті залежить не від самих подій, а від того, що ми про ці події думаємо, якщо ми думаємо про щастя – ми щасливі, якщо в думках присутній шлях – ми боїмось. Ми саме такі, як ми думаємо. Розумієш не так вже просто думати про щось гарне, коли сусід пролив каву на твої джинси. Але спробуй. Що для цього треба зробити? Та згадати, що голову маєш не для кашкета. І що там, усередині ще якась сіра рідина є.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, 73003. Тел.: +38(0552) 32-67-05, 32-67-31; факс 49-21-14; e-mail: office@ksu.ks.ua; http://www.kspu.edu
МФО 820172 код за ЄДРПОУ 02125609 р/р 3522 7222 000120; 3521 2022 000120 банк Держказначейська служба України, м. Київ

10.06. 2016 р. № 01-28/1164
На № _____ від _____ 2016 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук**

Вінник Тетяни Олександрівни

**«Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в
системі навчально-виховної роботи університету»**

**поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Т.О. Вінник з теми «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету» здійснювалось на факультеті дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету. На констатувальному і формувальному етапах експерименту, взяли участь студенти третіх-п'ятих років навчання факультету дошкільної та початкової освіти спеціальності «Початкова освіта».

У процесі експериментальної роботи було апробовано модель культурологічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи у відповідності до виділених автором етапів (мотиваційно-змістовий, результативно-творчий та рефлексивно-корекційний). На кожному етапі дослідження автором здійснювався моніторинг культурологічної

підготовленості майбутнього вчителя початкової школи до визначених критеріїв (ціннісно-мотиваційний, змістово-процесуальний, оцінно-поведінковий) та рівнів (високий, середній, низький).

Актуальність проведеного Т.О. Вінник дослідження, його наукова новизна і практична значущість, а також безпосередня зацікавленість та участь викладацького складу й студентів у реалізації експериментальної методики культурологічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету за авторською моделлю створює підґрунтя для підвищення якості професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах спеціальності «Початкова освіта». Вважаємо доцільним використання результатів дисертаційного дослідження Т.О. Вінник «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету» у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти у вищих навчальних закладах.

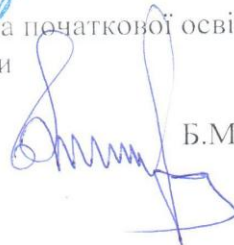
Акт про впровадження та апробацію результатів дисертаційного дослідження Вінник Тетяни Олександрівни з теми «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету» обговорений і затверджений на засіданні кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету (протокол № 5 від 06 червня 2016 р.)

Проректор з наукової роботи
Херсонського державного університету,
доктор педагогічних наук, професор

В.Д. Федяєва

Завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
факультету дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного університету
доктор пед. наук, професор

Б.М. Андрієвський

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад

«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26. Тел.: (048) 723-40-98, факс: (048) 732-51-03
E-mail: pdpu@pdpu.edu.ua

від 06.06.16 № 1048/01
на № _____ від _____

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Вінник Тетяни Олександрівни
«Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в
системі навчально-виховної роботи університету»
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Т. О. Вінник з теми «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету» здійснювалось на факультеті початкового навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

В апробації результатів дослідження на констатувальному етапі експерименту були задіяні студенти III-IV курсів з метою діагностування рівня сформованості їх культурологічної підготовки.

На формувальному етапі, що проводився зі студентами впродовж 2013-2015 н.р., була реалізована авторська модель культурологічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Організація роботи зі студентами була побудована за методичними рекомендаціями дисертантки і базувалася на завданнях, запропонованих Т. О. Вінник у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Початкова освіта».

Актуальність проведеного Т. О. Вінник дослідження, його наукова новизна і практична значущість, а також безпосередня зацікавленість та участь викладацького складу й студентів у реалізації наробок автора, дають підстави для запровадження виділених автором педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Проректор з наукової роботи
д.п.н., професор

Т. І. Койчева

Міністерство освіти і науки України
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА
82100, м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24; тел. (03244) 1-04-74, факс: (03244) 1-04-74
р/р 35224001000379 у ВДК м. Дрогобича, МФО-825014, код ЄДРПОУ 02125438
e-mail: administrator@drohobych.net

№ 1003 від 13.06, 2016 р.

Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Вінник Тетяни Олександрівни
«Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі
навчально-виховної роботи університету»
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

У процесі апробації теоретичних та практичних результатів дослідження Т.О. Вінник реалізувала модель та педагогічні умови, що сприяли ефективній культурологічній підготовці майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету. Для цього в освітньому процесі факультету початкової та мистецької освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка упродовж 2013-2015 р.р. було використано матеріали навчально-методичного комплексу щодо культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів у системі навчально-виховної роботи університетів; апробовані освітні технології, адекватні культурологічним домінантам змісту підготовки вчителя початкової школи; запропоновано ряд діагностичних методик, які визначають ступінь сформованості культурологічної компетенції.

Результати наукового дослідження Т.О. Вінник засвідчили якісну позитивну динаміку показників рівнів культурологічної підготовленості майбутнього вчителя початкової школи.

Зважаючи на вищезазначене професорсько-викладацький склад кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка вважає за доцільне впровадження результатів дисертаційного дослідження Т.О. Вінник в освітній процес інших вищих педагогічних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації (протокол № 11 від 07.06.2016 р).

В.о. завідувача кафедри педагогіки та
методики початкової освіти
кандидат педагогічних наук, доцент

Л.Г. Стахів

Проректор з наукової роботи
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені І.Франка,
доктор педагогічних наук, професор

М.П. Пантюк

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, тел: (380-342) 75-23-51, факс: (380-3422) 3-15-74, e-mail:
inst@pu.if.ua
Код ЄДРПОУ 02125266

10.06.16 № 01-15/06-01-1008
на № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
ВІННИК ТЕТЯНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ «Культурологічна підготовка майбутніх
вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2013–2015 р.р. на кафедрі теорії та методики початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» здійснювалася апробація і впровадження результатів дисертаційної праці здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук Вінник Тетяни Олександрівни на тему «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету».

Основні положення та висновки дисертації використовувалися під час читання лекцій з таких дисциплін: основи педагогічної майстерності, теорія виховання, методика виховання, педагогічні технології в початковій школі, психолого-педагогічна культура спілкування. За час проведення експериментальної роботи майбутні учителі мали змогу з'ясувати категоріальний апарат дослідження, а викладачі – особливості застосування інноваційних методів професійної підготовки, специфіку діагностики сформованості рівнів культурологічної готовності студентів, а також – можливі шляхи удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти.

Зважаючи на актуальність і наукову значущість проблематики культурологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету колективом кафедри теорії та методики початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження його результатів у навчально-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (протокол №13 від 24.05.2016 р).

Проректор з наукової роботи
доктор фізико-математичних наук
професор

А. В. Загороднюк

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
3-45-82, E-mail: udpu@udpu.org.ua УДПУ р/р 35228202004420, банк одержувача УУДКСУ
в Черкас.обл. МФО 854018, код 02125639

23.06.2016 р. № 1539/01
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Вінник Тетяни Олександрівни
«Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи в системі
навчально-виховної роботи університету»
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Протягом 2013–2015 років в Уманському державному педагогічному університеті імені П. Тичини здійснювалась цілеспрямована робота щодо культурологічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в системі навчально-виховної роботи університету. Експериментальна робота передбачала удосконалення культурологічної підготовки студентів шляхом пошуку оптимальних методів та форм професійної підготовки за рекомендаціями та пропозиціями дисертантки Т.О. Вінник.

Оновлення змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів забезпечувалось шляхом використання матеріалів авторського посібника «Культурологічна підготовка майбутніх вчителів початкової школи».

Упровадження результатів дослідження сприяло процесу саморозвитку та самовдосконалення студентів, вмінно застосовувати набуті теоретичні знання у їхній професійній діяльності.

Ефективність запропонованого матеріалу підтверджується зацікавленістю студентів даним спецкурсом, застосуванням їхніх теоретичних знань у практиці роботи та під час проходження педагогічної практики.

У ході проведення цієї роботи були зроблені висновки про актуальність і доцільність упровадження наукового дослідження Т.О. Вінник у практику освітнього процесу вищого навчального закладу.

003679

Ректор

О.І. Безлюдний